Башкортостан республикаһы Белорет районы
муниципаль районы Абҙаҡ ауылының урта
дөйөм белем биреү мәктәбе муниципаль бюджет
дөйөм белем биреү учреждениеһы

ҠАРАЛҒАН :
ММБ ултырышында
Шоҡобаева И.Р.____
Протокол № 1
« 30 » август 2023 й.

КИЛЕШЕЛГӘН :
уҡыу-уҡытыу буйынса
директор урынбаçары
Дауытова А.М.____
« 01 » 09 2023 й.

РАÇЛАНҒАН :
мәктәп директоры
Төхвәтуллина Р.С.____
« 01 » 09 2023 й.

2023-2024 уҡыу йылына
5- 9 класы уҡыусылары өсөн
башҡорт теле һәм башҡорт әҙәбиәтенән эш программаһы

Төҙөнө: башҡорт теле һәм
әҙәбиәте уҡытыусылары

2023-2024 уҡыу йылы

1. Федеральная рабочая программа по учебному предмету «Родной (башкирский) язык».

1.1. Федеральная рабочая программа по учебному предмету «Родной (башкирский) язык» (предметная область «Родной язык и родная литература») (далее соответственно - программа по родному (башкирскому) языку, родной (башкирский) язык, башкирский язык) разработана для образовательных организаций с обучением на родном (башкирском) языке и для обучающихся, владеющих родным (башкирским) языком, и включает пояснительную записку, содержание обучения, планируемые результаты освоения программы по родному (башкирскому) языку.

1.2. Пояснительная записка отражает общие цели изучения родного (башкирского) языка, место в структуре учебного плана, а также подходы к отбору
содержания, к определению планируемых результатов.

1.3. Содержание обучения раскрывает содержательные линии, которые предлагаются для обязательного изучения в каждом классе на уровне основного общего образования.

1.4. Планируемые результаты освоения программы по родному (башкирскому) языку включают личностные, метапредметные результаты за весь период обучения на уровне основного общего образования, а также предметные результаты за каждый год обучения.

1.5. Пояснительная записка.

1.5.1. Программа по родному (башкирскому) языку разработана с целью оказания методической помощи учителю в создании рабочей программы по учебному предмету.

Башкирский язык - родной язык башкирского народа, государственный язык Республики Башкортостан. Родной язык служит средством приобщения к духовному богатству башкирской культуры, является средством социализации личности и приобщения ее к культурно-историческому опыту человечества. Родной (башкирский) язык является основой формирования этических норм поведения

обучающегося в разных жизненных ситуациях, развития способности давать аргументированную оценку поступкам с позиции моральных норм.

Обучение башкирскому языку направлено на совершенствование нравственной и коммуникативной культуры обучающегося, развитие его интеллектуальных и творческих способностей, мышления, памяти и воображения, навыков самостоятельной учебной деятельности, самообразования.

1.5.2. В содержании программы по родному (башкирскому) языку выделяются следующие содержательные линии:

«Общие сведения о языке» (изучение взаимосвязи языка и истории, языка и материальной и духовной культуры башкирского народа, национально-культурной специфики башкирского языка, овладение культурой межнационального общения);

«Язык и речь» (совершенствование видов речевой деятельности в их взаимосвязи и культуры устной и письменной речи);

«Культура речи» (формирование навыков сознательного использования норм башкирского литературного языка в устной и письменной формах с учётом требований уместности, точности, логичности, чистоты, богатства и выразительности);

«Текст» (развитие умений и навыков понимать, анализировать и создавать тексты разных функционально-смысловых типов, жанров, стилистической принадлежности);

«Функциональные разновидности языка» (изучение функционально-стилевой системы: разговорная речь, функциональные стили (научный, публицистический, официально-деловой), язык художественной литературы);

«Система языка» (фонетика, орфоэпия, графика, орфография, лексикология, фразеология, морфемика, словообразование, морфология, синтаксис, пунктуация).

1.5.3. Изучение родного (башкирского) языка направлено на достижение следующих целей:

воспитание сознательного отношения к башкирскому языку как к общероссийской ценности, форме выражения и хранения духовного богатства башкирского и других народов Республики Башкортостан, как к средству общения и

получения знаний в разных сферах человеческой деятельности;

совершенствование видов речевой деятельности, коммуникативных умений и культуры речи на родном (башкирском) языке;

расширение знаний о специфике башкирского языка, основных языковых единицах в соответствии с разделами науки о языке;

обогащение активного и потенциального словарного запаса и использование в собственной речевой практике разнообразных грамматических средств.

1.5.4. Общее число часов, рекомендованных для изучения родного (башкирского) языка, - 510 часов: в 5 классе - 102 часа (3 часа в неделю), в 6 классе - 102 часа (3 часа в неделю), в 7 классе - 102 часа (3 часа в неделю), в 8 классе - 102 часа (3 часа в неделю), в 9 классе - 102 часа (3 часа в неделю).

1.6. Содержание обучения в 5 классе.

1.6.1. Общие сведения о языке.

Лингвистика как наука о языке. Основные разделы лингвистики. Богатство и выразительность башкирского языка.

1.6.2. Язык и речь.

Язык и речь. Речь устная и письменная, монологическая и диалогическая, полилог.

Виды речевой деятельности (говорение, слушание, чтение, письмо), их особенности.

Создание устных монологических высказываний на основе жизненных наблюдений, чтения научно-учебной, художественной и научно-популярной литературы.

Устный пересказ прочитанного или прослушанного текста.

Участие в диалоге на лингвистические темы (в рамках изученного) и темы на основе жизненных наблюдений.

Виды аудирования: выборочное, ознакомительное, детальное. Виды чтения: изучающее, ознакомительное, просмотровое, поисковое.

1.6.3. Культура речи.

Понятие о национальном башкирском языке и литературном башкирском языке как высшей форме национального языка (общее представление). Основные показатели хорошей и правильной речи (общее представление). Правильность речи - соблюдение норм литературного языка. Основные орфоэпические нормы современного башкирского литературного языка. Понятие о варианте нормы. Равноправные и допустимые варианты произношения. Нерекомендуемые и неправильные варианты произношения. Запретительные пометы в орфоэпических словарях.

Омографы (без употребления термина): ударение как маркер смысла слова.

Произносительные варианты орфоэпической нормы. Произносительные варианты на уровне словосочетаний. Роль звукописи в художественном тексте.

Основные лексические нормы современного башкирского литературного языка. Основные нормы словоупотребления: правильность выбора слова, максимально соответствующего обозначаемому им предмету или явлению реальной действительности. Правила лексической сочетаемости (на элементарном уровне).

Лексические нормы употребления имён существительных, прилагательных, глаголов в современном башкирском литературном языке. Стилистические варианты (книжный, общеупотребительный, разговорный и просторечный) лексической нормы употребления имён существительных, прилагательных, глаголов в речи. Лексические нормы употребления синонимов, антонимов, омонимов (в рамках изученного, без употребления терминов). Типичные примеры нарушения лексической нормы употребления имён существительных, имён прилагательных, глаголов в современном башкирском литературном языке.

Правила речевого этикета: нормы и традиции. Устойчивые формулы речевого этикета в общении. Обращение в башкирском речевом этикете. История этикетной формулы обращения в башкирском языке. Особенности употребления в качестве обращений собственных имён, названий людей по степени родства, по положению в обществе, по профессии, должности, по возрасту и полу. Обращение как показатель степени воспитанности человека, отношения к собеседнику, эмоционального состояния. Обращения в официальной и неофициальной речевой ситуации.

Современные формулы обращения к незнакомому человеку.

Основные грамматические нормы современного башкирского литературного языка.

1.6.4. Текст.

Текст и его основные признаки. Функционально-смысловые типы речи: повествование, рассуждение, их особенности. Средства связи предложений и частей текста: формы слова, однокоренные слова, синонимы, антонимы, личные местоимения, повтор слова. Информационная переработка текста: простой и сложный план текста.

Фукциональные разновидности языка (общее представление). Общее представление о функциональных разновидностях языка (о разговорной речи, функциональных стилях, языке художественной литературы).

1.6.5. Система языка.

1.6.5.1. Фонетика. Графика. Орфоэпия. Орфография.

Звук и буква. Алфавит (повторение). Система гласных и согласных звуков. Правильное произношение гласных звуков. Правильное произношение и провописание согласных. Соотношение звуков и букв. Фонетический анализ слова.

Слог. Виды слогов. Ударение. Ударение в башкирском и в русском языках. Основные выразительные средства.

Орфоэпия как раздел лингвистики.

Орфография как система правописания слов и форм слов. Понятие «орфограмма». Буквенные и небуквенные орфограммы. Правописание разделительных ъ и ь.

1.6.5.2. Лексикология.

Лексикология как раздел лингвистики. Основные способы толкования лексического значения слова (подбор однокоренных слов, подбор синонимов и антонимов), основные способы разъяснения значения слова (по контексту, с помощью толкового словаря). Слова однозначные и многозначные. Прямое и переносное значения слова (повторение). Тематические группы слов. Обозначение родовых и видовых понятий. Синонимы. Антонимы. Омонимы.

Разные виды лексических словарей (толковый словарь, словари синонимов, антонимов, омонимов, паронимов) и их роль в овладении словарным богатством родного языка.

Лексический анализ слов (в рамках изученного).

1.6.5.3. Морфемика.

Морфемика как раздел лингвистики. Морфемика и словообразование. Морфема как минимальная значимая единица языка. Словообразующие и формообразующие морфемы. Основа слова и не входящие в основу морфемы. Окончание как формообразующая морфема. Виды окончаний. Корень. Однокоренные слова. Чередование гласных и согласных в корнях слов. Морфемный анализ слов.

1.6.5.4. Морфология. Орфография.

Морфология как раздел грамматики. Грамматическое значение слова. Части речи как лексико-грамматические разряды слов. Система частей речи в башкирском языке. Самостоятельные и служебные части речи. Правописание собственных и сокращенных имён существительных. Правописание имён прилагательных и глаголов с изученными орфограммами.

Имя существительное. Имя существительное как часть речи. Общее грамматическое значение, морфологические признаки и синтаксические функции имени существительного. Роль имени существительного в речи. Лексико-грамматические разряды имён существительных по значению, имена существительные собственные и нарицательные. Морфологический анализ имён существительных.

Имя прилагательное. Имя прилагательное как часть речи. Общее грамматическое значение, морфологические признаки и синтаксические функции имени прилагательного. Роль имени прилагательного в речи. Морфологический анализ имён прилагательных.

Глагол. Глагол как часть речи. Времена глагола (прошедшее, настоящее, будущее). Наклонения (изъявительное, повелительное, условное, желательное) глаголов. Общее грамматическое значение, морфологические признаки и

синтаксические функции глагола. Роль глагола в словосочетании и предложении, в речи.

1.6.5.5. Синтаксис. Пунктуация.

Синтаксис и пунктуация как раздел лингвистики. Понятие о синтаксисе. Понятие о пунктуации. Знаки препинания и их функции.

Словосочетание. Словосочетание и предложение как единицы синтаксиса. Словосочетание и его признаки. Основные виды словосочетаний по морфологическим свойствам главного слова (именные, глагольные). Средства связи слов в словосочетании. Синтаксический анализ словосочетаний.

Предложение. Смысловые и интонационные особенности повествовательных, вопросительных, побудительных, восклицательных и невосклицательных предложений (повторение). Главные члены предложения (грамматическая основа). Подлежащее и морфологические средства его выражения. Предложения распространённые и нераспространённые. Второстепенные члены предложения: определение, дополнение, обстоятельство (ознакомление). Однородные члены предложения, их роль в речи. Второстепенные члены предложения: определение, дополнение, обстоятельство. Определение и типичные средства его выражения (в рамках изученного). Дополнение (прямое и косвенное) и типичные средства его выражения (в рамках изученного). Обстоятельство, типичные средства его выражения (в рамках изученного), виды обстоятельств по значению (времени, места, образа действия, цели, причины, меры и степени, условия, уступки). Синтаксический анализ простых двусоставных предложений. Особенности интонации предложений с однородными членами. Предложения с однородными членами (без союзов, с одиночным союзом и, союзами а, но, однако, зато, да (в значении и), да (в значении но). Предложения с обращением. Предложения с обращением, особенности интонации. Обращение (однословное и неоднословное), его функции и средства выражения. Пунктуационное оформление обращения. Синтаксический анализ простых осложнённых предложений. Сложное предложение. Сложные предложения с бессоюзной и союзной связью. Предложения с прямой речью. Пунктуационное оформление предложений с прямой речью.

1.7. Содержание обучения в 6 классе.

1.7.1. Общие сведения о языке.

Башкирский язык как государственный язык Республики Башкортостан. Понятие о литературном языке.

1.7.2. Язык и речь.

Монолог-описание, монолог-повествование, монолог-рассуждение, сообщение на лингвистическую тему. Виды диалога: побуждение к действию, обмен мнениями.

1.7.3. Культура речи.

Основные орфоэпические нормы современного башкирского литературного языка (повторение). Основные грамматические нормы современного башкирского литературного языка. Отражение вариантов грамматической нормы в словарях и справочниках. Склонение башкирских и иностранных имён и фамилий, названий географических объектов. Типичные грамматические ошибки в речи. Нормы употребления имён существительных, имен прилагательных в формах сравнительной степени, в краткой форме, глаголов, местоимений, порядковых и количественных числительных. Нормы употребления причастий, деепричастий, наречий и служебных частей речи. Основные лексические нормы современного башкирского литературного языка. Исконно башкирские и заимствованные слова, неологизмы, устаревшие слова (историзмы и архаизмы), общеупотребительные слова и слова ограниченной сферы употребления (диалектизмы, термины, профессионализмы, жаргонизмы), стилистический окрас слова. Фразеологизмы, афоризмы, крылатые слова, употребление фразеологизмов. Национальные особенности речевого этикета. Принципы этикетного общения, лежащие в основе национального речевого этикета. Устойчивые формулы речевого этикета в общении. Этикетные формулы начала и конца общения, похвалы и комплимента, благодарности, сочувствия, утешения.

1.7.4. Текст.

Смысловой анализ текста: его композиционных особенностей, микротем и абзацев, способов и средств связи предложений в тексте (в рамках изученного). Информационная переработка текста. Описание как тип речи. Описание внешности человека. Описание помещения. Описание природы. Описание местности. Описание

действий.

1.7.5. Функциональные разновидности языка.

Официально-деловой стиль. Заявление. Расписка. Научный стиль. Словарная статья. Научное сообщение.

1.7.6. Система языка.

1.7.6.1. Лексикология.

Лексика башкирского языка с точки зрения её происхождения: исконно башкирские и заимствованные слова. Лексика башкирского языка с точки зрения принадлежности к активному и пассивному запасу: неологизмы, устаревшие слова (историзмы и архаизмы). Лексика башкирского языка с точки зрения сферы употребления: общеупотребительная лексика и лексика ограниченного употребления (диалектизмы, термины, профессионализмы). Однозначные и многозначные слова. Прямые и переносные слова. Лексика башкирского языка с точки зрения сферы употребления: общеупотребительная лексика и лексика ограниченного употребления (диалектизмы, термины, профессионализмы). Лексический анализ слов. Фразеологизмы. Их признаки и значение. Афоризмы, крылатые слова.

1.7.6.2. Словообразование. Орфография.

Формообразующие и словообразующие морфемы. Основные способы образования слов в башкирском языке. Морфемный и словообразовательный анализ слов. Правописание формообразующих и словообразующих морфем.

1.7.6.3. Морфология. Орфография.

Имя существительное. Особенности словообразования имени существительного (повторение). Нормы произношения имён существительных, нормы постановки ударения (в рамках изученного). Нормы словоизменения имён существительных.

Имя прилагательное. Имя прилагательное как часть речи (повторение). Общее грамматическое значение, морфологические признаки и синтаксические функции имени прилагательного. Морфологический анализ имён прилагательных.

Имя числительное. Общее грамматическое значение имени числительного.

Синтаксические функции имён числительных. Разряды имён числительных по значению: количественные (целые, дробные, собирательные), порядковые числительные. Морфологический анализ имён числительных. Нормы правописания имён числительных.

Местоимение. Общее грамматическое значение местоимения. Синтаксические функции местоимений. Разряды местоимений: личные, возвратное, вопросительные, относительные, указательные, притяжательные, неопределённые, отрицательные, определительные. Склонение местоимений. Словообразование местоимений. Морфологический анализ местоимений.

Глагол. Глагол как часть речи. Общее грамматическое значение, морфологические признаки и синтаксические функции глагола (повторение). Роль глагола в словосочетании и предложении, в речи. Признаки глагола и прилагательного в причастии. Синтаксические функции, роль в предложении. Совмещение признаков глагола и имени прилагательного в причастии.

Инфинитив. Общее грамматическое значение инфинитива.

Имя действия. Общее грамматическое значение имя действия. Совмещение признаков глагола и существительного.

Причастие. Аффиксы причастий. Правописание аффиксов причастий. Морфологический анализ причастий. Причастие в составе словосочетаний.

Деепричастие. Общее грамматическое значение деепричастий. Совмещение признаков глагола и наречия в деепричастии. Виды деепричастий. Аффиксы деепричастий. Деепричастие в составе словосочетаний. Знаки препинания в предложениях с деепричастием. Роль деепричастия в предложении. Морфологический анализ деепричастий.

Наречие. Общее грамматическое значение наречий. Разряды наречий по значению. Простая и составная формы сравнительной и превосходной степеней сравнения наречий. Синтаксические свойства наречий. Морфологический анализ наречий. Нормы образования степеней сравнения наречий.

Служебные части речи. Орфография. Общая характеристика служебных частей речи. Отличие самостоятельных частей речи от служебных. Функции служебных

частей речи. Правописание служебных частей речи.

Послелог. Послелог как служебная часть речи. Грамматические функции послелогов. Разряды послелогов по строению: послелоги простые и составные. Морфологический анализ послелогов. Правописание послелогов.

Союз. Союз как служебная часть речи. Союз как средство связи однородных членов предложения и частей сложного предложения. Использование союзов как средства связи предложений и частей текста. Правописание союзов.

Частица. Частица как служебная часть речи. Разряды частиц по значению и употреблению. Интонационные особенности предложений с частицами. Морфологический анализ частиц. Правописание частиц.

Модальные слова. Модальные слова как особая группа слов. Группы модальных слов по значению. Роль модальных слов в речи. Интонационное
и пунктуационное выделение междометий и звукоподражательных слов в предложении.

Междометия и звукоподражательные слова. Междометия как особая группа слов. Разряды междометий по значению (выражающие чувства, побуждающие к действию, этикетные междометия), междометия производные и непроизводные. Морфологический анализ междометий. Звукоподражательные слова. Использование междометий и звукоподражательных слов в разговорной и художественной речи в качестве средства выражения экспрессии. Интонационное и пунктуационное выделение междометий и звукоподражательных слов в предложении.

28.8. Содержание обучения в 7 классе.

28.8.1. Общие сведения о языке.

Взаимосвязь языка, культуры и истории народа. Башкирский язык - национальный язык башкирского народа, форма выражения национальной культуры. Башкирский язык - государственный язык Республики Башкортостан. Взаимосвязь языка, культуры и истории народа.

28.8.2. Язык и речь.

Монолог-описание, монолог-рассуждение, монолог-повествование (повторение). Виды диалога: побуждение к действию, обмен мнениями, запрос

информации, сообщение информации.

28.8.3. Культура речи.

Основные орфоэпические нормы современного башкирского литературного языка (повторение). Основные грамматические нормы современного башкирского литературного языка (повторение). Отражение вариантов грамматической нормы в словарях и справочниках. Типичные грамматические ошибки в речи.

Терминология и точность речи. Нормы употребления терминов в научном и публицистическом стиле речи. Особенности употребления терминов в публицистике. Типичные речевые ошибки, связанные с употреблением терминов.

Трудные случаи согласования и управления в башкирском языке. Варианты грамматической нормы согласования сказуемого с подлежащим. Типичные грамматические ошибки в согласовании и управлении. Отражение вариантов грамматической нормы в современных грамматических словарях и справочниках.

Основные синтаксические нормы современного башкирского литературного языка. Типичные синтаксические ошибки в речи. Типичные ошибки в построении сложных предложений, вводными словами и вводными предложениями, в предложениях с обособленными членами и предложений с прямой речью.

Башкирская этикетная речевая манера общения. Запрет на употребление грубых слов, выражений, фраз. Исключение категоричности в разговоре. Невербальный (несловесный) этикет общения. Этикет использования изобразительных жестов. Замещающие и сопровождающие жесты.

28.8.4. Текст.

Текст как речевое произведение. Основные признаки текста (обобщение). Информационная переработка текста: план текста (простой, сложный (повторение), назывной, вопросный, тезисный), главная и второстепенная информация текста. Способы и средства связи предложений в тексте (обобщение). Языковые средства выразительности в тексте: фонетические (звукопись), словообразовательные, лексические (обобщение).

28.8.5. Функциональные разновидности языка.

Публицистический стиль: сфера применения (массовая коммуникация),

основная задача (воздействие на читателей и слушателей с целью создания определённого отношения к тем или иным проблемам действительности), стилевые черты (сочетание экспрессивности и стандарта, логичности и образности, эмоциональности, оценочности), характерные языковые средства (лексические, морфологические, синтаксические). Основные жанры публицистического стиля (выступление, статья, интервью, очерк, репортаж).

Официально-деловой стиль (повторение): сфера применения (административно-правовая, сфера делопроизводства), основная задача (сообщение точной информации), стилевые черты (абстрактность, точность, лаконичность, шаблонность), характерные языковые средства. Инструкция как жанр официально-делового стиля. Особенности содержания и структуры текста-инструкции. Использование текста-инструкции в учебных целях.

28.8.6. Система языка.

28.8.6.1. Синтаксис. Пунктуация.

Синтаксис как раздел лингвистики. Словосочетание и предложение как единицы синтаксиса. Типы синтаксической связи (сочинительная и подчинительная) (общее представление). Пунктуация. Функции знаков препинания.

Словосочетание. Основные признаки словосочетания: наличие двух и более знаменательных слов, и подчинительной связи между ними. Виды словосочетаний по морфологическим свойствам главного слова: глагольные, именные, наречные. Типы подчинительной связи слов в словосочетании: согласование, управление, примыкание. Грамматическая синонимия словосочетаний. Нормы построения словосочетаний.

Предложение. Основные признаки предложения: смысловая и интонационная законченность, грамматическая оформленность. Виды предложений по цели высказывания. Их интонационные и смысловые особенности (повторение). Виды предложений по количеству грамматических основ (простые, сложные). Предложения полные и неполные. Неполные предложения в диалогической речи, интонация неполного предложения.

Простое предложение. Подлежащее и сказуемое как главные члены

предложения. Способы выражения подлежащего. Виды сказуемого (простое глагольное, составное глагольное, составное именное) и способы его выражения.

Тире между подлежащим и сказуемым.

Второстепенные члены предложения, их виды. Определение как второстепенный член предложения. Определения согласованные и несогласованные. Приложение как особый вид определения. Дополнение как второстепенный член предложения. Обстоятельство как второстепенный член предложения. Виды обстоятельств.

Виды простых предложений по наличию главных членов (двусоставные, односоставные). Грамматические различия односоставных предложений и двусоставных неполных предложений.

Односоставные предложения. Односоставные предложения, их грамматические признаки. Виды односоставных предложений. Односоставные предложения, их грамматические признаки. Грамматические различия односоставных предложений и двусоставных неполных предложений. Виды односоставных предложений: назывные, определённо-личные, неопределённо-личные, безличные, назывные предложения. Виды предложений по наличию второстепенных членов (распространённые, нераспространённые).

Предложения с однородными членами. Знаки препинания в предложениях с однородными членами. Предложения с обобщающими словами при однородных членах

Обращение. Распространённое и нераспространённое обращение. Основные функции обращения. Знаки препинания в предложениях с обращениями.

Вводные слова и вводные предложения. Нормы постановки знаков препинания во вводных словах и вводных предложениях.

Обособленные члены предложения. Виды обособленных членов предложения: обособленные приложения, обособленные определения. Деепричастный оборот, обособление деепричастных оборотов.

Прямая и косвенная речь. Нормы постановки знаков препинания в предложениях с прямой и косвенной речью.

28.9. Содержание обучения в 8 классе.

28.9.1. Общие сведения о языке.

Башкирский язык как один из тюркских языков.

28.9.2. Язык и речь.

Речь устная и письменная, монологическая и диалогическая, полилог (повторение). Виды речевой деятельности: говорение, письмо, аудирование, чтение (повторение). Создание устных и письменных высказываний разной коммуникативной направленности в зависимости от темы и условий общения с использованием собственного жизненного и читательского опыта, иллюстраций, фотографий, сюжетной картины (в том числе сочинения-миниатюры).

28.9.3. Культура речи.

Основные орфоэпические нормы современного башкирского литературного языка (повторение). Типичные акцентологические ошибки в современной речи. Основные лексические нормы современного башкирского литературного языка (повторение). Терминология и точность речи. Нормы употребления терминов в официально-деловом и научном стиле речи. Типичные речевые ошибки, связанные с употреблением терминов (повторение). Основные синтаксические нормы современного башкирского литературного языка (повторение). Типичные синтаксические ошибки в речи. Типичные ошибки в построении сложных, сложносочиненных, сложноподчиненных, бессоюзных сложных предложений. Активные процессы в речевом этикете. Новые варианты приветствия и прощания, возникшие в СМИ, изменение обращений, использования собственных имён, их оценка. Речевая агрессия. Этикетные речевые тактики и приёмы в коммуникации, помогающие противостоять речевой агрессии. Синонимия речевых формул.

28.9.4. Текст.

Текст и его основные признаки (повторение). Особенности функционально-смысловых типов речи (повествование, описание, рассуждение) (повторение). Информационная переработка текста: извлечение информации из различных источников, использование лингвистических словарей, тезисы, конспект.

28.9.5. Функциональные разновидности языка.

Официально-деловой стиль. Сфера употребления, функции, языковые особенности. Жанры официально-делового стиля (заявление, объяснительная записка, автобиография, характеристика). Научный стиль. Сфера употребления, функции, языковые особенности. Жанры научного стиля (реферат, доклад на научную тему). Сочетание различных функциональных разновидностей языка в тексте, средства связи предложений в тексте.

28.9.6. Система языка.

28.9.6.1. Синтаксис. Пунктуация.

Сложное предложение. Понятие о сложном предложении (повторение). Классификация типов сложных предложений. Смысловое, структурное и интонационное единство частей сложного предложения.

Сложносочинённое предложение. Понятие о сложносочинённом предложении, его строении. Виды сложносочинённых предложений. Средства связи частей сложносочинённого предложения. Интонационные особенности сложносочинённых предложений с разными типами смысловых отношений между частями. Употребление сложносочинённых предложений в речи. Нормы построения сложносочинённого предложения, нормы постановки знаков препинания в сложных предложениях (обобщение). Синтаксический и пунктуационный анализ сложносочинённых предложений.

Сложноподчинённое предложение. Понятие о сложноподчинённом предложении. Главная и придаточная части предложения. Виды сложноподчинённых предложений по характеру смысловых отношений между главной и придаточной частями, структуре, синтаксическим средствам связи. Сложноподчинённые предложения с придаточными определительными, изъяснительными, обстоятельственными, места, времени, причины, цели и следствия. Сложноподчинённые предложения с придаточными условия, уступки, образа действия, меры и степени, со сравнительными придаточными. Однородное, неоднородное и последовательное подчинение придаточных частей. Нормы постановки знаков препинания в сложноподчинённых предложениях. Сложноподчинённые предложения с несколькими придаточными. Однородное,

неоднородное и последовательное подчинение придаточных частей. Нормы постановки знаков препинания в сложноподчинённых предложениях. Синтаксический и пунктуационный анализ сложноподчинённых предложений.

Бессоюзное сложное предложение. Понятие о бессоюзном сложном предложении. Виды бессоюзных сложных предложений. Употребление бессоюзных сложных предложений в речи. Бессоюзные сложные предложения со значением перечисления. Запятая и точка с запятой в бессоюзном сложном предложении. Бессоюзные сложные предложения со значением причины, пояснения, дополнения. Двоеточие в бессоюзном сложном предложении. Бессоюзные сложные предложения со значением противопоставления, времени, условия и следствия, сравнения. Тире в бессоюзном сложном предложении. Синтаксический и пунктуационный анализ бессоюзных сложных предложений.

28.10. Содержание обучения в 9 классе.

28.10.1. Общие сведения о языке.

Башкирский язык как развивающееся явление. Башкирский язык в современном обществе. Диалектное членение башкирского языка на современном этапе (общее представление). Сведения о диалектных названиях предметов быта, значениях слов, понятиях, несвойственных литературному языку и несущих информацию о способах ведения хозяйства, особенностях семейного уклада, обрядах, обычаях, народном календаре и другое. Использование диалектной лексики в произведениях художественной литературы.

28.10.2. Язык и речь.

Речь устная и письменная, монологическая и диалогическая, полилог (повторение). Виды речевой деятельности: говорение, письмо, аудирование, чтение (повторение). Виды аудирования: выборочное, ознакомительное, детальное (обобщение, практическое применение). Подробное, сжатое, выборочное изложение прочитанного или прослушанного текста. Соблюдение языковых норм (орфоэпических, лексических, грамматических, стилистических, орфографических, пунктуационных) башкирского литературного языка в речевой практике при создании устных и письменных высказываний. Приёмы работы с учебной книгой,

лингвистическими словарями, справочной литературой.

28.10.3. Культура речи.

Основные орфоэпические нормы современного башкирского литературного языка (повторение). Активные процессы в области произношения и ударения. Отражение произносительных вариантов в современных орфоэпических словарях.

Основные лексические нормы современного башкирского литературного языка (повторение). Смысловые, стилистические особенности употребления синонимов, антонимов, омонимов (повторение). Лексическая сочетаемость слова и точность. Свободная и несвободная лексическая сочетаемость. Типичные ошибки, связанные с нарушением лексической сочетаемости. Речевая избыточность и точность. Тавтология. Плеоназм. Типичные ошибки, связанные с речевой избыточностью.

Современные толковые словари. Отражение вариантов лексической нормы в современных словарях. Словарные пометы.

Основные грамматические нормы современного башкирского литературного языка (повторение). Отражение вариантов грамматической нормы в современных грамматических словарях и справочниках. Словарные пометы.

Терминология и точность речи (повторение). Нормы употребления терминов в публицистическом, научном, разговорно-обиходном, художественном, официально-деловом стиле. Типичные речевые ошибки, связанные с употреблением терминов (повторение).

Типичные грамматические ошибки в речи. Нормы употребления имён существительных, прилагательных, местоимений (повторение).

Основные синтаксические нормы современного башкирского литературного языка. Типичные синтаксические ошибки в речи. Типичные ошибки в построении словосочетаний, сложных предложений (повторение).

Этика и этикет в электронной среде общения. Понятие этикета. Этикет интернет-переписки. Этические нормы, правила этикета интернет-дискуссии, интернет-полемики. Этикетное речевое поведение в ситуациях делового общения.

28.10.4. Текст.

Текст и его признаки (обобщение). Функционально-смысловые типы речи (обобщение). Смысловой анализ текста (обобщение). Сочетание разных функционально-смысловых типов речи в тексте, в том числе сочетание элементов разных функциональных разновидностей языка в художественном произведении. Особенности употребления языковых средств выразительности в текстах, принадлежащих к различным функционально-смысловым типам речи. Информационная переработка текста.

28.10.5. Функциональные разновидности языка.

Функциональные разновидности языка (разговорная речь, функциональные стили - научный (научно-учебный), публицистический, официально-деловой, язык художественной литературы (повторение, обобщение).

Язык художественной литературы и его отличия от других функциональных разновидностей современного башкирского языка. Основные признаки художественной речи: широкое использование изобразительно-выразительных средств, а также языковых средств других функциональных разновидностей языка. Основные изобразительно-выразительные средства башкирского языка, их использование в речи.

Разговорно-обиходный стиль. Структурные элементы и языковые особенности. Разговорная речь. Пословицы, характеризующие устное общение. Правила общения. Просьба, извинение. Спор, виды споров. Корректные приёмы ведения спора.

Художественный стиль. Структурные элементы и языковые особенности. Язык художественной литературы и его отличия от других функциональных разновидностей современного башкирского языка. Основные признаки художественной речи: образность, широкое использование изобразительно-выразительных средств, а также языковых средств других функциональных разновидностей языка. Основные изобразительно-выразительные средства башкирского языка, их использование в речи.

Официально-деловой стиль: деловое письмо, его структурные элементы и языковые особенности, сфера применения (административно-правовая, сфера делопроизводства), основная задача (сообщение точной информации), стилевые

черты (абстрактность, точность, лаконичность, шаблонность), характерные языковые средства. Инструкция как жанр официально-делового стиля. Особенности содержания и структуры текста-инструкции. Использование текста-инструкции в учебных целях.

Учебно-научный стиль: доклад, сообщение. Речь оппонента на защите проекта. Сфера употребления, функции, типичные ситуации речевого общения, задачи речи, языковые средства. Основные жанры научного стиля: тезисы, конспект, реферат, рецензия, их особенности. Нормы построения текстов научного стиля. Особенности написания тезисов, конспекта, реферата, рецензии.

Публицистический стиль: сфера применения (массовая коммуникация), основная задача (воздействие на читателей и слушателей с целью создания определённого отношения к тем или иным проблемам действительности), стилевые черты (сочетание экспрессивности и стандарта, логичности и образности, эмоциональности, оценочности), характерные языковые средства (лексические, морфологические, синтаксические). Основные жанры публицистического стиля (выступление, статья, интервью, очерк, репортаж).

28.10.6. Система языка.

28.10.6.1. Фонетика. Графика. Орфоэпия. Орфография.

Фонетика и графика как разделы лингвистики (повторение). Орфоэпия как раздел языкознания (повторение). Звук как единица языка. Смыслоразличительная роль звука. Система гласных звуков. Система согласных звуков. Изменение звуков в речевом потоке. Элементы фонетической транскрипции. Слог. Ударение. Свойства башкирского ударения. Соотношение звуков и букв. Фонетический анализ слова. Основные орфоэпические нормы. Интонация, её функции.

Орфография как раздел лингвистики (повторение). Понятие «орфограмма». Буквенные и небуквенные орфограммы.

28.10.6.2. Лексикология.

Лексикология как раздел лингвистики (повторение). Основные способы толкования лексического значения слова (подбор однокоренных слов, подбор

синонимов и антонимов), основные способы разъяснения значения слова (по контексту, с помощью толкового словаря). Слова однозначные и многозначные. Прямое и переносное значения слова. Тематические группы слов. Обозначение родовых и видовых понятий. Синонимы. Антонимы. Омонимы.

Разные виды лексических словарей (толковый словарь, словари синонимов, антонимов, омонимов, паронимов) и их роль в овладении словарным богатством родного языка.

Лексический анализ слов (в рамках изученного).

28.10.6.3. Морфология.

Морфология как раздел науки о языке (повторение). Грамматическое значение слова, его отличие от лексического. Части речи как лексико-грамматические разряды слов. Система частей речи в башкирском языке. Самостоятельные и служебные части речи.

Имя существительные. Нормы произношения имён существительных. Нормы словоизменения имён существительных.

Имя прилагательное. Имя прилагательное как часть речи. Общее грамматическое значение, морфологические признаки и синтаксические функции имени прилагательного (повторение). Морфологический анализ имён прилагательных.

Местоимение. Общее грамматическое значение местоимения. Синтаксические функции местоимений (повторение). Разряды местоимений: личные, возвратное, вопросительные, относительные, указательные, притяжательные, неопределённые, отрицательные, определительные (повторение). Склонение местоимений. Словообразование местоимений. Морфологический анализ местоимений.

Глагол. Глагол как часть речи. Общее грамматическое значение, морфологические признаки и синтаксические функции глагола. Роль глагола в словосочетании и предложении, в речи (повторение). Глаголы возвратные и невозвратные.

28.10.6.4. Синтаксис. Пуктуация.

Словосочетание и предложение как единицы синтаксиса. Словосочетание и его

признаки. Основные виды словосочетаний по морфологическим свойствам главного слова (именные, глагольные, наречные). Средства связи слов в словосочетании. Синтаксический анализ словосочетаний.

Знаки препинания и их функции (повторение).

28.11. Планируемые результаты освоения программы по родному (башкирскому) языку на уровне основного общего образования.

28.11.1. В результате изучения родного (башкирского) языка на уровне основного общего образования у обучающегося будут сформированы следующие личностные результаты:

1) гражданского воспитания:

готовность к выполнению обязанностей гражданина и реализации его прав, уважение прав, свобод и законных интересов других людей, активное участие в жизни семьи, образовательной организации, местного сообщества, родного края, страны, в том числе в сопоставлении с ситуациями, отражёнными в литературных произведениях, написанных на родном (башкирском) языке;

неприятие любых форм экстремизма, дискриминации;

понимание роли различных социальных институтов в жизни человека;

представление об основных правах, свободах и обязанностях гражданина, социальных нормах и правилах межличностных отношений в поликультурном и многоконфессиональном обществе, формируемое в том числе на основе примеров из литературных произведений, написанных на родном (башкирском) языке;

готовность к разнообразной совместной деятельности, стремление к взаимопониманию и взаимопомощи, активное участие в самоуправлении в образовательной организации;

готовность к участию в гуманитарной деятельности (помощь людям, нуждающимся в ней, волонтёрство);

2) патриотического воспитания:

осознание российской гражданской идентичности в поликультурном и многоконфессиональном обществе, понимание роли родного (башкирского) языка в жизни народа, проявление интереса к познанию родного (башкирского) языка, к

истории и культуре своего народа, края, страны, других народов России, ценностное отношение к родному (башкирскому) языку, к достижениям своего народа и своей Родины - России, к науке, искусству, боевым подвигам и трудовым достижениям народа, в том числе отражённым в художественных произведениях, уважение к символам России, государственным праздникам, историческому и природному наследию и памятникам, традициям разных народов, проживающих в родной стране;

3) духовно-нравственного воспитания:

ориентация на моральные ценности и нормы в ситуациях нравственного выбора, готовность оценивать своё поведение, в том числе речевое, и поступки, а также поведение и поступки других людей с позиции нравственных и правовых норм с учётом осознания последствий поступков, активное неприятие асоциальных поступков, свобода и ответственность личности в условиях индивидуального и общественного пространства;

4) эстетического воспитания:

восприимчивость к разным видам искусства, традициям и творчеству своего и других народов, понимание эмоционального воздействия искусства, осознание важности художественной культуры как средства коммуникации и самовыражения;

понимание ценности отечественного и мирового искусства, роли этнических культурных традиций и народного творчества, стремление к самовыражению в разных видах искусства;

5) физического воспитания, формирования культуры здоровья и эмоционального благополучия:

осознание ценности жизни с использованием собственного жизненного и читательского опыта, ответственное отношение к своему здоровью и установка на здоровый образ жизни (здоровое питание, соблюдение гигиенических правил, рациональный режим занятий и отдыха, регулярная физическая активность);

осознание последствий и неприятие вредных привычек (употребление алкоголя, наркотиков, курение) и иных форм вреда для физического и психического здоровья, соблюдение правил безопасности, в том числе правил безопасного поведения в Интернет-среде;

способность адаптироваться к стрессовым ситуациям и меняющимся социальным, информационным и природным условиям, в том числе осмысляя собственный опыт и выстраивая дальнейшие цели;

умение принимать себя и других, не осуждая;

умение осознавать своё эмоциональное состояние и эмоциональное состояние других, использовать языковые средства для выражения своего состояния, в том числе опираясь на примеры из литературных произведений, написанных на родном (ом) языке, сформированность навыков рефлексии, признание своего права на ошибку и такого же права другого человека;

6) трудового воспитания:

установка на активное участие в решении практических задач (в рамках семьи, образовательной организации, населенного пункта, родного края) технологической и социальной направленности, способность инициировать, планировать и самостоятельно выполнять такого рода деятельность;

интерес к практическому изучению профессий и труда различного рода, в том числе на основе применения изучаемого предметного знания и ознакомления с деятельностью филологов, журналистов, писателей, уважение к труду и результатам трудовой деятельности, осознанный выбор и построение индивидуальной траектории образования и жизненных планов с учётом личных и общественных интересов и потребностей;

умение рассказать о своих планах на будущее;

7) экологического воспитания:

ориентация на применение знаний из области социальных и естественных наук для решения задач в области окружающей среды, планирования поступков и оценки их возможных последствий для окружающей среды, умение точно, логично выражать свою точку зрения на экологические проблемы;

повышение уровня экологической культуры, осознание глобального характера экологических проблем и путей их решения, активное неприятие действий, приносящих вред окружающей среде, в том числе сформированное при знакомстве с литературными произведениями, поднимающими экологические проблемы,

осознание своей роли как гражданина и потребителя в условиях взаимосвязи природной, технологической и социальной сред, готовность к участию в практической деятельности экологической направленности;

8) ценности научного познания:

ориентация в деятельности на современную систему научных представлений об основных закономерностях развития человека, природы и общества, взаимосвязях человека с природной и социальной средой, закономерностях развития языка, овладение языковой и читательской культурой, навыками чтения как средства познания мира, овладение основными навыками исследовательской деятельности, установка на осмысление опыта, наблюдений, поступков и стремление совершенствовать пути достижения индивидуального и коллективного благополучия.

9) адаптации обучающегося к изменяющимся условиям социальной и природной среды:

освоение обучающимися социального опыта, основных социальных ролей, норм и правил общественного поведения, форм социальной жизни в группах и сообществах, включая семью, группы, сформированные по профессиональной деятельности, а также в рамках социального взаимодействия с людьми из другой культурной среды;

способность обучающихся к взаимодействию в условиях неопределенности, открытость опыту и знаниям других;

способность действовать в условиях неопределенности, повышать уровень своей компетентности через практическую деятельность, в том числе умение учиться у других людей, получать в совместной деятельности новые знания, навыки и компетенции из опыта других;

навык выявления и связывания образов, способность формировать новые знания, способность формулировать идеи, понятия, гипотезы об объектах и явлениях, в том числе ранее не известных, осознавать дефицит собственных знаний и компетенций, планировать своё развитие;

умение оперировать основными понятиями, терминами и представлениями в

области концепции устойчивого развития, анализировать и выявлять взаимосвязь природы, общества и экономики, оценивать свои действия с учётом влияния на окружающую среду, достижения целей и преодоления вызовов, возможных глобальных последствий;

способность осознавать стрессовую ситуацию, оценивать происходящие изменения и их последствия, опираясь на жизненный, речевой и читательский опыт, воспринимать стрессовую ситуацию как вызов, требующий контрмер;

оценивать ситуацию стресса, корректировать принимаемые решения и действия, формулировать и оценивать риски и последствия, формировать опыт, находить позитивное в сложившейся ситуации, быть готовым действовать в отсутствие гарантий успеха.

28.11.2. В результате изучения родного (башкирского) языка на уровне основного общего образования у обучающегося будут сформированы познавательные универсальные учебные действия, коммуникативные универсальные учебные действия, регулятивные универсальные учебные действия, умения совместной деятельности.

28.11.2.1. У обучающегося будут сформированы следующие базовые логические действия как часть познавательных универсальных учебных действий:

выявлять и характеризовать существенные признаки языковых единиц, языковых явлений и процессов;

устанавливать существенный признак классификации языковых единиц (явлений), основания для обобщения и сравнения, критерии проводимого анализа, классифицировать языковые единицы по существенному признаку;

выявлять закономерности и противоречия в рассматриваемых фактах, данных и наблюдениях, предлагать критерии для выявления закономерностей и противоречий;

выявлять в тексте дефициты информации, данных, необходимых для решения поставленной учебной задачи;

выявлять причинно-следственные связи при изучении языковых процессов, проводить выводы с использованием дедуктивных и индуктивных умозаключений,

умозаключений по аналогии, формулировать гипотезы о взаимосвязях;

самостоятельно выбирать способ решения учебной задачи при работе с разными типами текстов, разными единицами языка, сравнивая варианты решения и выбирая оптимальный вариант с учётом самостоятельно выделенных критериев.

28.11.2.2. У обучающегося будут сформированы следующие базовые исследовательские действия как часть познавательных универсальных учебных действий:

использовать вопросы как исследовательский инструмент познания в языковом образовании;

формулировать вопросы, фиксирующие несоответствие между реальным и желательным состоянием ситуации, и самостоятельно устанавливать искомое и данное;

формировать гипотезу об истинности собственных суждений и суждений других, аргументировать свою позицию, мнение;

составлять алгоритм действий и использовать его для решения учебных задач; проводить по самостоятельно составленному плану небольшое исследование по установлению особенностей языковых единиц, процессов, причинно- следственных связей и зависимостей объектов между собой, оценивать на применимость и достоверность информацию, полученную в ходе лингвистического исследования (эксперимента);

самостоятельно формулировать обобщения и выводы по результатам проведённого наблюдения, исследования, владеть инструментами оценки достоверности полученных выводов и обобщений;

прогнозировать возможное дальнейшее развитие процессов, событий и их последствия в аналогичных или сходных ситуациях, а также выдвигать предположения об их развитии в новых условиях и контекстах.

28.11.2.3. У обучающегося будут сформированы умения работать с информацией как часть познавательных универсальных учебных действий:

применять различные методы, инструменты и запросы при поиске и отборе информации с учётом предложенной учебной задачи и заданных критериев;

выбирать, анализировать, интерпретировать, обобщать и систематизировать информацию, представленную в текстах, таблицах, схемах;

использовать различные виды аудирования и чтения для оценки текста с точки зрения достоверности и применимости содержащейся в нём информации и усвоения необходимой информации с целью решения учебных задач;

использовать смысловое чтение для извлечения, обобщения и систематизации информации из одного или нескольких источников с учётом поставленных целей;

находить сходные аргументы (подтверждающие или опровергающие одну и ту же идею, версию) в различных информационных источниках;

самостоятельно выбирать оптимальную форму представления информации (текст, презентация, таблица, схема) и иллюстрировать решаемые задачи несложными схемами, диаграммами, иной графикой и их комбинациями в зависимости от коммуникативной установки;

оценивать надёжность информации по критериям, предложенным учителем или сформулированным самостоятельно;

эффективно запоминать и систематизировать информацию.

28.11.2.4. У обучающегося будут сформированы умения общения как часть коммуникативных универсальных учебных действий:

воспринимать и формулировать суждения, выражать эмоции в соответствии с условиями и целями общения, выражать себя (свою точку зрения) в диалогах и дискуссиях, в устной монологической речи и в письменных текстах на родном (башкирском) языке;

распознавать невербальные средства общения, понимать значение социальных знаков;

распознавать предпосылки конфликтных ситуаций и смягчать конфликты, вести переговоры;

понимать намерения других, проявлять уважительное отношение к собеседнику и в корректной форме формулировать свои возражения;

в ходе диалога (дискуссии) задавать вопросы по существу обсуждаемой темы и высказывать идеи, нацеленные на решение задачи и поддержание

благожелательности общения;

сопоставлять свои суждения с суждениями других участников диалога, обнаруживать различие и сходство позиций;

публично представлять результаты проведённого языкового анализа, выполненного лингвистического эксперимента, исследования, проекта;

самостоятельно выбирать формат выступления с учётом цели презентации и особенностей аудитории и в соответствии с ним составлять устные и письменные тексты с использованием иллюстративного материала.

28.11.2.5. У обучающегося будут сформированы умения самоорганизации как части регулятивных универсальных учебных действий:

выявлять проблемы для решения в учебных и жизненных ситуациях;
ориентироваться в различных подходах к принятию решений (индивидуальное, принятие решения в группе, принятие решения группой);

самостоятельно составлять алгоритм решения задачи (или его часть), выбирать способ решения учебной задачи с учётом имеющихся ресурсов и собственных возможностей, аргументировать предлагаемые варианты решений;

самостоятельно составлять план действий, вносить необходимые коррективы в ходе его реализации;

проводить выбор и брать ответственность за решение.

28.11.2.6. У обучающегося будут сформированы умения самоконтроля, эмоционального интеллекта, принятия себя и других как части регулятивных универсальных учебных действий:

владеть разными способами самоконтроля (в том числе речевого), самомотивации и рефлексии;

давать оценку учебной ситуации и предлагать план её изменения; предвидеть трудности, которые могут возникнуть при решении учебной задачи, и адаптировать решение к меняющимся обстоятельствам;

объяснять причины достижения (недостижения) результата деятельности, понимать причины коммуникативных неудач и предупреждать их, давать оценку приобретённому речевому опыту и корректировать собственную речь с учётом целей

и условий общения, оценивать соответствие результата цели и условиям общения;

развивать способность управлять собственными эмоциями и эмоциями других;

выявлять и анализировать причины эмоций, понимать мотивы и намерения другого человека, анализируя речевую ситуацию;

регулировать способ выражения собственных эмоций;

осознанно относиться к другому человеку и его мнению;

признавать своё и чужое право на ошибку; принимать

себя и других, не осуждая; проявлять открытость;

осознавать невозможность контролировать всё вокруг.

28.11.2.7. У обучающегося будут сформированы умения совместной деятельности:

понимать и использовать преимущества командной и индивидуальной работы при решении конкретной проблемы, обосновывать необходимость применения групповых форм взаимодействия при решении поставленной задачи;

принимать цель совместной деятельности, коллективно строить действия по её достижению: распределять роли, договариваться, обсуждать процесс и результат совместной работы;

обобщать мнения нескольких человек, проявлять готовность руководить, выполнять поручения, подчиняться;

планировать организацию совместной работы, определять свою роль (с учётом предпочтений и возможностей всех участников взаимодействия), распределять задачи между членами команды, участвовать в групповых формах работы (обсуждения, обмен мнениями, «мозговой штурм» и другие);

выполнять свою часть работы, достигать качественный результат по своему направлению и координировать свои действия с действиями других членов команды;

оценивать качество своего вклада в общий продукт по критериям, самостоятельно сформулированным участниками взаимодействия, сравнивать результаты с исходной задачей и вклад каждого члена команды в достижение результатов, разделять сферу ответственности и проявлять готовность к представлению отчёта перед группой.

28.11.3. Предметные результаты изучения родного (башкирского) языка. К концу обучения в 5 классе обучающийся научится:

осознавать богатство и выразительность башкирского языка, приводить примеры, свидетельствующие об этом;

иметь представление об основных разделах лингвистики, определять основные единицы языка и речи (звук, морфема, слово, словосочетание, предложение);

характеризовать различия между устной и письменной речью, диалогом и монологом, учитывать особенности видов речевой деятельности при решении практико-ориентированных учебных задач и в повседневной жизни;

участвовать в диалоге/полилоге на лингвистические темы (в рамках изученного) и в диалоге на основе жизненных наблюдений;

владеть различными видами аудирования: выборочным, ознакомительным, детальным - научно-учебных и художественных текстов различных функционально-смысловых типов речи;

владеть различными видами чтения: просмотровым, ознакомительным, изучающим, поисковым;

иметь общее представление о современном башкирском литературном языке; иметь общее представление о показателях хорошей и правильной речи; различать варианты орфоэпической и акцентологической нормы, употреблять слова с учётом произносительных вариантов орфоэпической нормы (в рамках изученного);

различать ударение в именах существительных, именах прилагательных, глаголах (в рамках изученного), соблюдать нормы ударения в отдельных грамматических формах имён существительных, прилагательных, глаголов (в рамках изученного);

определять роль звукописи в тексте;

соблюдать нормы употребления синонимов, антонимов, омонимов (в рамках изученного), употреблять слова в соответствии с их лексическим значением и правилами лексической сочетаемости, употреблять имена существительные, прилагательные, глаголы с учётом стилистических норм современного башкирского языка;

различать типичные речевые ошибки, выявлять и исправлять речевые ошибки в устной речи, различать типичные ошибки, связанные с нарушением грамматической нормы, выявлять и исправлять грамматические ошибки в устной и письменной речи;

соблюдать этикетные формы и формулы обращения в официальной и неофициальной речевой ситуации, современные формулы обращения к незнакомому человеку, соблюдать принципы этикетного общения, лежащие в основе национального речевого этикета, соблюдать башкирскую этикетную вербальную и невербальную манеру общения;

использовать толковые, орфоэпические словари, словари синонимов, антонимов, грамматические словари и справочники, в том числе мультимедийные, использовать орфографические словари и справочники по пунктуации;

распознавать основные признаки текста, делить текст на композиционно-смысловые части (абзацы), распознавать средства связи предложений и частей текста (формы слова, однокоренные слова, синонимы, антонимы, личные местоимения, повтор слова), применять эти знания при создании собственного текста (устного и письменного);

применять знание основных признаков текста (повествование, рассуждение) на практике;

создавать тексты-повествования с использованием собственного жизненного и читательского опыта;

работать с прослушанным и прочитанным научно-учебным, художественным и научно-популярным текстами: составлять план (простой, сложный) с целью дальнейшего воспроизведения содержания текста в устной и письменной форме;

иметь общее представление об особенностях разговорной речи, функциональных стилей, языка художественной литературы;

характеризовать звуки, понимать различие между звуком и буквой, характеризовать систему звуков;

проводить фонетический анализ слов;

использовать знания по фонетике, графике и орфоэпии в практике

произношения и правописания слов;

оперировать понятием «орфограмма» и различать буквенные и небуквенные орфограммы при проведении орфографического анализа слова;

распознавать изученные орфограммы;

применять знания по орфографии в практике правописания (в том числе применять знание о правописании разделительных ъ и ь);

объяснять лексическое значение слова разными способами (подбор однокоренных слов, подбор синонимов и антонимов, определение значения слова по контексту, с помощью толкового словаря);

распознавать однозначные и многозначные слова, различать прямое и переносное значения слова;

распознавать синонимы, антонимы, омонимы, различать многозначные слова и омонимы, правильно употреблять слова-паронимы;

характеризовать тематические группы слов, родовые и видовые понятия;
проводить лексический анализ слов (в рамках изученного), пользоваться лексическими словарями (толковым словарём, словарями синонимов, антонимов, омонимов, паронимов);

характеризовать морфему как минимальную значимую единицу языка;

распознавать морфемы в слове, выделять основу слова;

находить чередование звуков в морфемах (в том числе чередование гласных с нулём звука);

проводить морфемный анализ слов;

применять знания о частях речи как лексико-грамматических разрядах слов, о грамматическом значении слова, о системе частей речи в башкирском языке для решения практико-ориентированных учебных задач;

распознавать имена существительные, имена прилагательные, глаголы;
проводить морфологический анализ имён существительных, частичный морфологический анализ имён прилагательных, глаголов;

применять знания по морфологии при выполнении языкового анализа различных видов и в речевой практике;

применять нормы правописания имен существительных, имен прилагательных и глаголов с изученными орфограммами;

определять общее грамматическое значение, морфологические признаки и синтаксические функции имени существительного, объяснять его роль в речи; определять лексико-грамматические разряды имён существительных; проводить морфологический анализ имён существительных, соблюдать нормы словоизменения, произношения имён существительных, постановки в них ударения;

применять нормы правописания собственных имён существительных, сокращенных имен существительных;

определять общее грамматическое значение, морфологические признаки и синтаксические функции имени прилагательного, объяснять его роль в речи;

проводить частичный морфологический анализ имён прилагательных (в рамках изученного);

применять нормы правописания имён прилагательных с изученными орфограммами;

определять общее грамматическое значение, морфологические признаки и синтаксические функции глагола, объяснять его роль в словосочетании и предложении, а также в речи;

правильно употреблять глаголы в прошедшем, настоящем, будущем временах; правильно употреблять глаголы в изъявительном, повелительном, условном, желательном наклонениях;

применять нормы правописания глаголов с изученными орфограммами, проводить частичный морфологический анализ глаголов (в рамках изученного);

распознавать единицы синтаксиса (словосочетание и предложение), проводить синтаксический анализ словосочетаний и простых предложений, проводить пунктуационный анализ простых осложнённых и сложных предложений (в рамках изученного), применять знания по синтаксису и пунктуации при выполнении языкового анализа различных видов и в речевой практике;

распознавать словосочетания по морфологическим свойствам главного слова, простые неосложнённые предложения, простые предложения, распознавать

предложения по цели высказывания (повествовательные, побудительные, вопросительные), эмоциональной окраске (восклицательные и невосклицательные), количеству грамматических основ (простые и сложные), наличию второстепенных членов (распространённые и нераспространённые), определять главные (грамматическую основу) и второстепенные члены предложения, морфологические средства выражения второстепенных членов предложения (в рамках изученного);

распознавать в предложении обращение, расставлять знаки препинания в предложениях с обращением;

соблюдать при письме пунктуационные нормы при постановке знаков препинания в предложениях с однородными членами, связанными бессоюзной связью, одиночным союзом и, союзами а, но, однако, зато, да (в значении и), да (в значении но), с обобщающим словом при однородных членах, с обращением, в предложениях с прямой речью, в сложных предложениях, состоящих из частей, связанных бессоюзной связью и союзами и, но, а, однако, зато, да, оформлять при письме диалог;

проводить синтаксический анализ предложений (в рамках изученного).

28.11.4. Предметные результаты изучения родного (башкирского) языка. К концу обучения в 6 классе обучающийся научится:

характеризовать функции башкирского языка как государственного языка Республики Башкортостан;

иметь представление о башкирском литературном языке; создавать устные монологические высказывания на основе жизненных наблюдений, чтения научно-учебной, художественной и научно-популярной литературы (монолог-описание, монолог-повествование, монолог-рассуждение), выступать с сообщением на лингвистическую тему;

участвовать в диалоге (побуждение к действию, обмен мнениями); соблюдать нормы ударения в отдельных грамматических формах имён существительных, имён прилагательных, глаголов (в рамках изученного), различать варианты орфоэпической и акцентологической нормы, употреблять слова с учётом произносительных вариантов современной орфоэпической нормы;

употреблять имена существительные, имена прилагательные, глагол, местоимения, числительные, наречия, причастия, деепричастия и служебные части речи в соответствии с нормами современного башкирского литературного языка (в рамках изученного);

соблюдать нормы ударения в вопросительных местоимениях, в усилительных частицах, в вопросительных местоимениях;

соблюдать нормы ударения в глаголах, причастиях, деепричастиях, наречиях;
употреблять служебные части речи в соответствии с их значением и стилистическими особенностями, соблюдать нормы правописания служебных частей речи;

выявлять, анализировать и исправлять типичные речевые ошибки в устной и письменной речи;

анализировать и оценивать с точки зрения норм современного башкирского литературного языка чужую и собственную речь (в рамках изученного), корректировать свою речь с учётом её соответствия основным нормам современного литературного языка;

соблюдать башкирскую этикетную вербальную и невербальную манеру общения, использовать принципы этикетного общения, лежащие в основе национального башкирского речевого этикета, этикетные формулы начала и конца общения, похвалы и комплимента, благодарности, сочувствия, утешения и других;

анализировать текст с точки зрения его соответствия основным признакам; с точки зрения его принадлежности к функционально-смысловому типу речи;
характеризовать тексты различных функционально-смысловых типов речи, характеризовать особенности описания как типа речи (описание внешности человека, помещения, природы, местности, действий);

выявлять средства связи предложений в тексте, в том числе притяжательные и указательные местоимения, видовременную соотнесённость глагольных форм;

применять знания о функционально-смысловых типах речи при выполнении анализа различных видов и в речевой практике, использовать знание основных признаков текста в практике создания собственного текста;

проводить смысловой анализ текста, его композиционных особенностей, определять количество микротем и абзацев;

создавать тексты различных функционально-смысловых типов речи (повествование, описание внешности человека, помещения, природы, местности, действий);

работать с текстом: составлять план прочитанного текста (простой, сложный, назывной, вопросный) с целью дальнейшего воспроизведения содержания текста в устной и письменной форме, выделять главную и второстепенную информацию в прослушанном и прочитанном тексте, извлекать информацию из различных источников, в том числе из лингвистических словарей и справочной литературы, и использовать её в учебной деятельности;

характеризовать особенности официально-делового стиля речи, научного стиля речи, перечислять требования к составлению словарной статьи и научного сообщения, анализировать тексты разных функциональных разновидностей языка и жанров (рассказ, заявление, расписка, словарная статья, научное сообщение);

применять знания об официально-деловом и научном стиле при выполнении языкового анализа различных видов и в речевой практике;

различать слова с точки зрения их происхождения: исконно башкирские и заимствованные слова, различать слова с точки зрения их принадлежности к активному или пассивному запасу: неологизмы, устаревшие слова (историзмы и архаизмы), различать слова с точки зрения сферы их употребления: общеупотребительные слова и слова ограниченной сферы употребления (диалектизмы, термины, профессионализмы, жаргонизмы), определять стилистическую окраску слова;

распознавать в тексте фразеологизмы, определять их значения, характеризовать ситуацию употребления фразеологизма;

определять крылатые слова и афоризмы;

осуществлять выбор лексических средств в соответствии с речевой ситуацией, пользоваться словарями иностранных слов, устаревших слов, оценивать свою и чужую речь с точки зрения точного, уместного и выразительного

словоупотребления, использовать толковые словари;

распознавать формообразующие и словообразующие морфемы в слове, выделять производящую основу;

определять способы словообразования, проводить морфемный и словообразовательный анализ слов, применять знания по морфемике и словообразованию при выполнении языкового анализа различных видов; соблюдать нормы словообразования имён прилагательных; распознавать изученные орфограммы, проводить орфографический анализ слов, применять знания по орфографии в практике правописания;

соблюдать нормы правописания сложных и сложносокращённых слов; характеризовать особенности словообразования имён существительных; соблюдать нормы произношения, постановки ударения (в рамках изученного), словоизменения имён существительных;

различать качественные, относительные и притяжательные имена прилагательные, степени сравнения качественных имен прилагательных;

соблюдать нормы словообразования имён прилагательных, нормы произношения имён прилагательных, нормы ударения (в рамках изученного);

распознавать числительные, определять общее грамматическое значение имени числительного, различать разряды имён числительных по значению, по строению;

склонять числительные и характеризовать особенности склонения, словообразования и синтаксических функций числительных, характеризовать роль имён числительных в речи, особенности употребления в научных текстах, деловой речи;

правильно употреблять собирательные имена числительные, соблюдать нормы правописания имён числительных;

распознавать местоимения, определять общее грамматическое значение, различать разряды местоимений, склонять местоимения, характеризовать особенности их склонения, словообразования, синтаксических функций, роли в речи;

правильно употреблять местоимения в соответствии с требованиями

башкирского речевого этикета, в том числе местоимения 3-го лица в соответствии со смыслом предшествующего текста (устранение двусмысленности, неточности), соблюдать нормы правописания местоимений;

распознавать переходные и непереходные глаголы, разноспрягаемые глаголы, определять наклонение глагола, значение глаголов в изъявительном, условном и повелительном наклонении, различать безличные и личные глаголы, использовать личные глаголы в безличном значении;

распознавать инфинитив, имя действия, причастия и деепричастия, наречия, служебные слова (предлоги, союзы, частицы), модальные слова, междометия, звукоподражательные слова и проводить их морфологический анализ: определять общее грамматическое значение, морфологические признаки, синтаксические функции;

характеризовать инфинитив как особую группу слов; характеризовать имя действия как особую группу слов; характеризовать причастия как особую группу слов; определять признаки глагола и имени прилагательного в причастии; распознавать причастия настоящего и прошедшего времени, действительные и страдательные причастия, склонять причастия;

проводить морфологический анализ причастий, применять это умение в речевой практике;

составлять словосочетания с причастием в роли зависимого слова;

определять роль причастия в предложении; уместно использовать причастия в речи; характеризовать деепричастия как особую группу слов; определять признаки глагола и наречия в деепричастии;

проводить морфологический анализ деепричастий, применять это умение в речевой практике;

определять роль деепричастия в предложении;

уместно использовать деепричастия в речи;

правильно строить предложения с деепричастиями;

правильно расставлять знаки препинания в предложениях с деепричастием;

распознавать наречия в речи, определять общее грамматическое значение наречий, различать разряды наречий по значению, характеризовать особенности словообразования наречий, их синтаксических свойств, роли в речи;

проводить морфологический анализ наречий, применять это умение в речевой практике;

соблюдать нормы образования степеней сравнения наречий, произношения наречий;

давать общую характеристику служебных частей речи, объяснять их отличия от самостоятельных частей речи;

характеризовать послелог как служебную часть речи, различать производные и непроизводные предлоги, простые и составные послелоги;

употреблять послелоги в речи в соответствии с их значением и стилистическими особенностями, соблюдать нормы правописания производных послелогов;

проводить морфологический анализ послелогов, применять это умение при выполнении языкового анализа различных видов и в речевой практике;

характеризовать союз как служебную часть речи, различать разряды союзов по значению, по строению, объяснять роль союзов в тексте (в том числе как средств связи однородных членов предложения и частей сложного предложения);

употреблять союзы в речи в соответствии с их значением и стилистическими особенностями, соблюдать нормы правописания союзов, постановки знаков препинания в сложных союзных предложениях, постановки знаков препинания в предложениях с союзом и;

проводить морфологический анализ союзов, применять это умение в речевой практике;

характеризовать частицу как служебную часть речи, различать разряды частиц по значению, по составу, объяснять роль частиц в передаче различных оттенков значения в слове и тексте, в образовании форм глагола, понимать интонационные особенности предложений с частицами;

употреблять частицы в речи в соответствии с их значением и стилистической

окраской, соблюдать нормы правописания частиц;

проводить морфологический анализ частиц, применять это умение в речевой практике;

характеризовать модальные слова как особую группу слов, различать группы модальных слов по значению, объяснять роль модальных слов в речи, характеризовать особенности модальных слов и их употребление в разговорной речи, в художественной литературе;

проводить морфологический анализ модальных слов, применять это умение в речевой практике;

характеризовать междометия как особую группу слов, различать группы междометий по значению, объяснять роль междометий в речи. Характеризовать особенности звукоподражательных слов и их употребление в разговорной речи, в художественной литературе;

проводить морфологический анализ междометий, применять это умение в речевой практике;

соблюдать пунктуационные нормы оформления предложений с междометиями.

28.11.5. Предметные результаты изучения родного (башкирского) языка. К концу обучения в 7 классе обучающийся научится:

осознавать роль родного языка в жизни человека, государства, общества;

понимать взаимосвязь языка, культуры и истории народа, приводить соответствующие примеры;

соблюдать в речи нормы современного башкирского литературного языка;

строить монолог-описание, монолог-рассуждение, монолог-повествование (повторение);

создавать устные монологические высказывания на основе наблюдений, личных впечатлений, чтения научно-учебной, художественной и научно-популярной литературы (монолог-описание, монолог-рассуждение, монолог-повествование), выступать с научным сообщением;

различать виды диалога (побуждение к действию, обмен мнениями, запрос

информации, сообщение информации);

употреблять слова в соответствии с их лексическим значением и требованием лексической сочетаемости, соблюдать нормы употребления паронимов;

анализировать и различать типичные грамматические ошибки (в рамках изученного);

корректировать устную и письменную речь с учётом её соответствия основным нормам современного литературного языка;

употреблять слова с учётом вариантов современных орфоэпических, грамматических и стилистических норм;

различать ударные и безударные гласные, определять логическое ударение (повторение);

учитывать в своей речи основные лексические нормы современного башкирского литературного языка (повторение);

распознавать типичные ошибки согласования и управления в башкирском языке, редактировать предложения с целью исправления синтаксических грамматических ошибок;

соблюдать синтаксические нормы современного башкирского литературного языка;

понимать особенности употребления сложносочинённых, сложноподчинённых и бессоюзных предложений в речи;

понимать основные нормы построения словосочетаний, односоставных, двусоставных, предложений с однородными членами, предложений с обращениями, предложений с вводными словами и с вводными предложениями, предложений с обособленными членами;

использовать принципы этикетного общения, лежащие в основе национального башкирского речевого этикета (запрет на употребление грубых слов, выражений, фраз, исключение категоричности в разговоре и так далее), соблюдать нормы башкирского невербального этикета;

анализировать и оценивать с точки зрения норм современного башкирского литературного языка чужую и собственную речь;

использовать принципы этикетного общения, лежащие в основе национального башкирского речевого этикета (запрет на употребление грубых слов, выражений, фраз, исключение категоричности в разговоре и так далее), соблюдать нормы башкирского невербального этикета;

использовать толковые, орфоэпические словари, словари синонимов, антонимов, грамматические словари и справочники, в том числе мультимедийные, использовать орфографические словари и справочники по пунктуации;

анализировать текст с точки зрения его соответствия основным признакам, выявлять его структуру, особенности абзацного членения, языковые средства выразительности в тексте: фонетические (звукопись), словообразовательные, лексические;

работать с текстом: составлять план прочитанного текста (простой, сложный, назывной, вопросный, тезисный) с целью дальнейшего воспроизведения содержания текста в устной и письменной форме, выделять главную и второстепенную информацию в тексте, передавать содержание текста с изменением лица рассказчика, использовать способы информационной переработки текста, извлекать информацию из различных источников (в том числе из лингвистических словарей и справочной литературы, и использовать её в учебной деятельности);

характеризовать особенности публицистического стиля (в том числе сферу употребления, функции), употребления языковых средств выразительности в текстах публицистического стиля, нормы построения текстов публицистического стиля, особенности жанров (интервью, репортаж, заметка);

создавать тексты публицистического стиля в жанре репортажа, заметки, интервью, оформлять деловые бумаги (инструкция);

владеть нормами построения текстов публицистического стиля;
характеризовать особенности официально-делового стиля (в том числе сферу употребления, функции, языковые особенности), особенности жанра инструкции;

применять знания о функциональных разновидностях языка при выполнении языкового анализа различных видов и в речевой практике;

иметь представление о синтаксисе как разделе лингвистики; распознавать

словосочетание и предложение как единицы синтаксиса (повторение);

различать функции изученных знаков препинания;

распознавать словосочетания по морфологическим свойствам главного слова: именные, глагольные, наречные, определять типы подчинительной связи слов в словосочетании: согласование, управление, примыкание, выявлять грамматическую синонимию словосочетаний;

применять в речевой практике нормы построения словосочетаний; характеризовать основные признаки предложения, средства оформления предложения в устной и письменной речи, различать функции знаков препинания;

распознавать предложения по цели высказывания, эмоциональной окраске, характеризовать их интонационные и смысловые особенности, языковые формы выражения побуждения в побудительных предложениях, использовать в текстах публицистического стиля риторическое восклицание, вопросно-ответную форму изложения (повторение);

распознавать предложения по количеству грамматических основ, различать способы выражения подлежащего, виды сказуемого и способы его выражения, применять нормы построения простого предложения, использования инверсии, применять нормы согласования сказуемого с подлежащим, применять нормы постановки тире между подлежащим и сказуемым;

распознавать предложения по наличию главных и второстепенных членов, предложения полные и неполные (понимать особенности употребления неполных предложений в диалогической речи, соблюдения в устной речи интонации неполного предложения);

различать виды второстепенных членов предложения (согласованные и несогласованные определения, приложение как особый вид определения, прямые и косвенные дополнения, виды обстоятельств);

распознавать предложения по количеству грамматических основ, различать способы выражения подлежащего, виды сказуемого и способы его выражения;

распознавать односоставные предложения, их грамматические признаки, морфологические средства выражения главных членов, различать виды

односоставных предложений (назывное предложение, определённо-личное, неопределённо-личное, обобщённо-личное, безличное), характеризовать грамматические различия односоставных предложений и двусоставных неполных предложений, выявлять синтаксическую синонимию односоставных и двусоставных предложений, понимать особенности употребления односоставных предложений в речи;

ставить знаки препинания в предложениях с однородными членами; выделять предложения с обобщающими словами при однородных членах; характеризовать признаки однородных членов предложения, средства их связи (союзная и бессоюзная связь), различать однородные и неоднородные определения, находить обобщающие слова при однородных членах, понимать особенности употребления в речи сочетаний однородных членов разных типов;

применять нормы постановки знаков препинания в предложениях с однородными членами, нормы постановки знаков препинания в предложениях с обобщающим словом при однородных членах, распознавать простые неосложнённые предложения (в том числе предложения с неоднородными определениями), простые предложения, осложнённые однородными членами, включая предложения с обобщающим словом при однородных членах;

различать группы вводных слов по значению, понимать особенности употребления предложений с обращениями в речи;

иметь представление о нормах постановки знаков препинания при вводных словах и вводных предложениях;

различать группы вводных слов по значению, различать вводные предложения, понимать особенности употребления предложений с вводными словами, вводными предложениями в речи, понимать их функции;

применять нормы построения предложений с вводными словами и предложениями;

различать виды обособленных членов предложения (обособленные приложения, определения, дополнения, обстоятельства) и ставить знаки препинания при них;

распознавать сложные предложения с прямой речью и косвенной речью (в рамках изученного);

правильно расставлять знаки препинания в предложениях с прямой и косвенной речью;

28.11.6. Предметные результаты изучения родного (башкирского) языка. К концу обучения в 8 классе обучающийся научится:

иметь представление о башкирском языке как одном тюркских языков;
создавать устные монологические высказывания на основе жизненных наблюдений, личных впечатлений, чтения научно-учебной, художественной, научно-популярной и публицистической литературы (монолог-описание, монолог- рассуждение, монолог-повествование), выступать с научным сообщением;

понимать содержание прослушанных и прочитанных научно-учебных, художественных, публицистических текстов различных функционально-смысловых типов: подробно, сжато и выборочно передавать в устной и письменной форме содержание прослушанных и прочитанных научно-учебных, художественных, публицистических текстов различных функционально-смысловых типов речи;

осуществлять выбор языковых средств для создания высказывания в соответствии с целью, темой и коммуникативным замыслом;

различать варианты орфоэпической и акцентологической нормы, употреблять слова с учётом произносительных и стилистических вариантов современной орфоэпической нормы;

иметь представление об активных процессах современного башкирского языка в области произношения и ударения (в рамках изученного);

употреблять слова в соответствии с их лексическим значением и требованием лексической сочетаемости, соблюдать нормы употребления синонимов, антонимов, омонимов, паронимов;

корректно употреблять термины в текстах учебно-научного стиля, в публицистических и художественных текстах (в рамках изученного);

анализировать типичные речевые ошибки, связанные с употреблением терминов (в рамках изученного);

анализировать и оценивать с точки зрения норм современного башкирского литературного языка чужую и собственную речь, корректировать речь с учётом её соответствия основным нормам современного литературного языка;

редактировать предложения с целью исправления синтаксических грамматических ошибок;

понимать особенности употребления сложносочинённых, сложноподчиненных и бессоюзных предложений в речи;

понимать основные нормы построения сложносочинённого, сложноподчиненных и бессоюзных предложения;

использовать при общении в Интернет-среде этикетные формы и устойчивые формулы, принципы этикетного общения, лежащие в основе национального башкирского речевого этикета, соблюдать нормы башкирского этикетного речевого поведения в ситуациях делового общения;

характеризовать и оценивать активные процессы в речевом этикете (в рамках изученного), использовать приёмы, помогающие противостоять речевой агрессии, соблюдать башкирскую этикетную вербальную и невербальную культуру общения;

использовать толковые, орфоэпические словари, словари синонимов, антонимов, паронимов, грамматические словари и справочники (в том числе мультимедийные), использовать орфографические словари и справочники по пунктуации;

анализировать текст с точки зрения его соответствия основным признакам: наличия темы, главной мысли, грамматической связи предложений, цельности и относительной законченности, указывать способы и средства связи предложений в тексте, анализировать текст с точки зрения его принадлежности к функционально-смысловому типу речи, анализировать языковые средства выразительности в тексте (фонетические, словообразовательные, лексические, морфологические);

распознавать тексты разных функционально-смысловых типов речи: (повествование, описание, рассуждение) (повторение), анализировать тексты разных функциональных разновидностей языка и жанров, применять эти знания при выполнении языкового анализа различных видов и в речевой практике;

работать с текстом: создавать тезисы, конспект, извлекать информацию из различных источников, в том числе из лингвистических словарей и справочной литературы, и использовать её в учебной деятельности;

характеризовать особенности официально-делового стиля (заявление, объяснительная записка, автобиография, характеристика) и научного стиля, основных жанров научного стиля (реферат, доклад на научную тему), выявлять сочетание различных функциональных разновидностей языка в тексте, средства связи предложений в тексте;

создавать тексты официально-делового стиля (заявление, объяснительная записка, автобиография, характеристика), публицистических жанров, оформлять деловые бумаги;

осуществлять выбор языковых средств для создания высказывания в соответствии с целью, темой и коммуникативным замыслом; классифицировать типы сложных предложений;

выявлять основные средства синтаксической связи между частями сложного предложения;

распознавать сложные предложения с разными видами связи, бессоюзные и союзные предложения (сложносочинённые и сложноподчинённые);

характеризовать сложносочинённое предложение, его строение, смысловое, структурное и интонационное единство частей;

выявлять смысловые отношения между частями сложносочинённого предложения, интонационные особенности сложносочинённых предложений с разными типами смысловых отношений между частями;

понимать особенности употребления сложносочинённых предложений в речи; понимать основные нормы построения сложносочинённого предложения; понимать явления грамматической синонимии сложносочинённых предложений и простых предложений с однородными членами, использовать соответствующие конструкции в речи;

проводить синтаксический и пунктуационный анализ сложносочинённых предложений;

применять нормы постановки знаков препинания в сложносочинённых предложениях;

распознавать сложноподчинённые предложения, выделять главную и придаточную части, средства связи частей предложения; различать подчинительные союзы и союзные слова;

различать виды сложноподчинённых предложений по характеру смысловых отношений между главной и придаточной частями, структуре, синтаксическим средствам связи, выявлять особенности их строения;

выявлять сложноподчинённые предложения с несколькими придаточными, сложноподчинённые предложения с придаточной частью определительной, изъяснительной и обстоятельственной (места, времени, причины, образа действия, меры и степени, сравнения, условия, уступки, следствия, цели);

выявлять однородное, неоднородное и последовательное подчинение придаточных частей;

понимать явления грамматической синонимии сложноподчинённых предложений и простых предложений с обособленными членами, использовать соответствующие конструкции в речи;

понимать основные нормы построения сложноподчинённого предложения, особенности употребления сложноподчинённых предложений в речи;

проводить синтаксический и пунктуационный анализ сложноподчинённых предложений;

применять нормы построения сложноподчинённых предложений и постановки знаков препинания в них;

характеризовать смысловые отношения между частями бессоюзного сложного предложения, интонационное и пунктуационное выражение этих отношений;

понимать основные грамматические нормы построения бессоюзного сложного предложения, особенности употребления бессоюзных сложных предложений в речи;

проводить синтаксический и пунктуационный анализ бессоюзных сложных

предложений;

выявлять грамматическую синонимию бессоюзных сложных предложений и союзных сложных предложений, использовать соответствующие конструкции в речи, применять нормы постановки знаков препинания в бессоюзных сложных предложениях.

28.11.7. Предметные результаты изучения родного (башкирского) языка. К концу обучения в 9 классе обучающийся научится:

характеризовать язык как развивающееся явление (в рамках изученного);

объяснять причины изменений, происходящих в языке на современном этапе его развития;

осознавать роль башкирского языка в жизни человека, общества;

использовать диалектные названия предметов быта, определять значения слов, понятий, не свойственных литературному языку и несущих информацию о способах ведения хозяйства, особенностях семейного уклада, обрядах, обычаях, народном календаре и другие;

выявлять и характеризовать различия между литературным языком и диалектами;

объяснять национально-культурное своеобразие диалектизмов (в рамках изученного);

сравнивать наименования предметов и явлений окружающего мира в диалектах и литературном языке, использовать диалектные слова в художественной литературе;

создавать устные монологические высказывания на основе наблюдений, личных впечатлений, чтения научно-учебной, художественной и научно-популярной литературы: монолог-сообщение, монолог-описание, монолог-рассуждение, монолог-повествование, выступать с научным сообщением;

участвовать в диалогическом и полилогическом общении (побуждение к действию, обмен мнениями, запрос информации, сообщение информации) на бытовые, научно-учебные (в том числе лингвистические) темы;

осуществлять выбор языковых средств для создания высказывания в соответствии с целью, темой и коммуникативным замыслом;

понимать и характеризовать активные процессы в области произношения и

ударения (в рамках изученного), способы фиксации произносительных норм в современных орфоэпических словарях (повторение);

различать варианты орфоэпической и акцентологической нормы, соблюдать нормы произношения и ударения в отдельных грамматических формах самостоятельных частей речи (в рамках изученного), употреблять слова с учётом произносительных вариантов современной орфоэпической нормы;

употреблять слова в соответствии с их лексическим значением и требованием лексической сочетаемости (в рамках изученного), распознавать частотные примеры тавтологии и плеоназма;

различать термины в публицистическом, научном, разговорно-обиходном, художественном, официально-деловом стиле;

соблюдать синтаксические нормы современного башкирского литературного языка: построение словосочетаний, построение простых предложений, сложных предложений разных видов (повторение);

анализировать и оценивать с точки зрения норм, вариантов норм современного башкирского литературного языка чужую и собственную речь, корректировать речь с учётом её соответствия основным нормам и вариантам норм современного литературного языка;

использовать при общении в Интернет-среде этикетные формы и устойчивые формулы, принципы этикетного общения, лежащие в основе национального башкирского речевого этикета, соблюдать нормы башкирского этикетного речевого поведения в ситуациях делового общения;

распознавать основные признаки текста, делить текст на композиционно-смысловые части (абзацы), распознавать средства связи предложений и частей текста (формы слова, однокоренные слова, синонимы, антонимы, личные местоимения, повтор слова), применять эти знания при создании собственного текста (устного и письменного);

распознавать тексты разных функционально-смысловых типов речи: (повествование, описание, рассуждение) (повторение), анализировать тексты разных функциональных разновидностей языка и жанров, применять эти знания при

выполнении языкового анализа различных видов и в речевой практике;

работать с текстом: выделять главную и второстепенную информацию в тексте, извлекать информацию из различных источников, в том числе из лингвистических словарей и справочной литературы, и использовать её в учебной деятельности;

представлять сообщение на заданную тему в виде презентации, представлять содержание прослушанного или прочитанного научно-учебного текста в виде таблицы, схемы, представлять содержание таблицы, схемы в виде текста;

характеризовать сферу употребления, функции, типичные ситуации речевого общения, задачи речи, языковые средства, характерные для научного стиля, основные особенности языка художественной литературы, особенности сочетания элементов разговорной речи и разных функциональных стилей в художественном произведении;

характеризовать разные функционально-смысловые типы речи, понимать особенности их сочетания в пределах одного текста, понимать особенности употребления языковых средств выразительности в текстах, принадлежащих к различным функционально-смысловым типам речи, функциональным разновидностям языка;

использовать при создании собственного текста нормы построения текстов, принадлежащих к различным функционально-смысловым типам речи, функциональным разновидностям языка, нормы составления тезисов, конспекта, написания реферата;

составлять тезисы, конспект, писать рецензию, реферат;

оценивать чужие и собственные речевые высказывания разной функциональной направленности с точки зрения соответствия их коммуникативным требованиям и языковой правильности, исправлять речевые недостатки, редактировать текст;

выявлять отличительные особенности языка художественной литературы в сравнении с другими функциональными разновидностями языка;

понимать смыслоразличительную функцию звука речи в слове, приводить примеры, распознавать звуки речи по заданным характеристикам, определять звуковой состав слова;

классифицировать звуки по заданным признакам;

различать ударные и безударные гласные, звонкие и глухие, твёрдые и мягкие согласные;

объяснять с помощью элементов транскрипции особенности произношения и написания слов;

сравнивать звуковой и буквенный состав слова;

делить слова на слоги и правильно переносить слова со строки на строку;

определять место ударного слога, наблюдать за перемещением ударения при изменении формы слова;

оперировать понятием «орфограмма» и различать буквенные и небуквенные орфограммы при проведении орфографического анализа слова, распознавать изученные орфограммы, применять знания по орфографии в практике правописания;

объяснять лексическое значение слова разными способами (подбор однокоренных слов, подбор синонимов и антонимов, определение значения слова по контексту, с помощью толкового словаря), распознавать однозначные и многозначные слова, различать прямое и переносное значения слова;

сравнивать прямое и переносное значения слова по заданному признаку, распознавать синонимы, антонимы, омонимы, различать многозначные слова и омонимы (обобщение);

проводить лексический анализ слов, находить необходимую информацию в лексических словарях разных видов (толковые словари, словари синонимов, антонимов, омонимов) и использовать её;

анализировать и характеризовать особенности грамматического значения слова в отличие от лексического;

распознавать самостоятельные части речи и их формы (в рамках изученного);

применять знания о части речи как лексико-грамматическом разряде слов, о грамматическом значении слова, о системе частей речи в башкирском языке для решения практико-ориентированных учебных задач, распознавать части речи;

применять знания по морфологии при выполнении языкового анализа различных видов и в речевой практике;

характеризовать особенности словообразования имён существительных, проводить орфоэпический анализ имён существительных, анализировать особенности словоизменения имён существительных;

распознавать качественные, относительные и притяжательные имена прилагательные, степени сравнения качественных имён прилагательных;

распознавать местоимения, определять общее грамматическое значение местоимения;

различать разряды местоимений, характеризовать особенности склонения местоимений, словообразования местоимений, синтаксических функций местоимений, роли в речи;

распознавать переходные и непереходные, возвратные и невозвратные глаголы, определять наклонение глагола, значение глаголов в изъявительном, условном и повелительном наклонении, определять роль глагола в словосочетании и предложении, в речи;

определять функции знаков препинания;

выделять словосочетания из предложения, распознавать словосочетания по морфологическим свойствам главного слова (именные, глагольные, наречные); определять средства связи слов в словосочетании; определять нарушения норм сочетания слов в составе словосочетания.

5 КЛАСС (68 СӘҒӘТ)

Тематик блок, тема	Төп йөкмәтке	Уҡыусыларэшмәкәрлегенең төп төрҙәре
ТЕЛ ТУРАҺЫНДА ДӨЙӨМ ТӨШӨНСӘ (1 сәғәт)		
Лингвистика тел тураһында фән. Башҡорт теленең байлығы һәм тасуирлығы (1с)	Башҡорт теленең байлығы һәм тасуирлығы. Лингвистика тел тураһындағы фән. Башҡорт теленең лексик һәм фразеологик байлығы (киң һүҙлек байлығы, күп мәғәнәле һүҙҙәрҙең булыуы, һүҙҙәрҙең күсмә мәғәнә системаһының үҫеше, нығынған һүҙбәйләнештәр, мәҡәл һәм әйтемдәр)	Һүҙҙең лексик мәғәнәһен төрлө ысулдар менән аңлатыу. Бер һәм күп мәғәнәле, тура һәм күсмә мәғәнәле һүҙҙәрҙе ҡапма-ҡаршы ҡуйыу; синонимик рәттәрҙә доминанта; антоним һәм омонимдарҙы парҙарҙа табыу. Фразеологияның төп аңлатмаларын аңлау. Фразеологик берәмектәрҙең билдәләренә ҡарап таныу. Фразеологик берәмектәрҙе айыра белеү. Телмәрҙә уларҙы урынлы ҡулланыу. Телмәрҙә һүрәтләү сараларын һәм фразеологизмдар ҡулланыуҙы күҙәтеү. Төрлө типтағы лингвистик һүҙлектәрҙән (аңлатмалы һүҙлек, синоним, антоним, фразеологик һ.б.) кәрәкле мәғлүмәтте һайлап алыу һәм төрлө эшмәкәрлек төрҙәрендә уларҙы ҡулланыу
ТЕЛ ҺӘМ ТЕЛМӘР (2сәғәт)		
Тел һәм телмәр. Телдән һәм яҙма, диалогик, монологик, телмәр, полилог (2с)	Телмәр эшмәкәрлегенең төрҙәре (һөйләү, тыңлау, уҡыу, яҙыу), уларҙың үҙенсәлектәре. Тормоштағы күҙәтеүҙәр, фәнни, әҙәби һәм фәнни-популяр әҙәбиәт һәм уҡыу нигеҙендә телдән монологик телмәр ҡороу. Уҡылған йә тыңланған тексты телдән һөйләү. Лингвистик темаға	Тормош күҙәтеү, сәнғәтле һәм ғилми-популяр әҙәбиәтте уҡыу нигеҙендә телдән монологик фекерҙе әйтеп биреү. Лингвистик темаға диалогта ҡатнашыу һәм тормош күҙәтеүҙәре нигеҙендә диалог/полилог төҙөү. Уҡылған һәм тыңланған тексттың төп фекере буйынса телдән һәм яҙма теманы формулировкалау һәм уларға яуап биреү. Тормош һәм уҡыу

	(өйрәнгәндәр нигеҙендә) һәм тормош күҙәтеүҙәре нигеҙендәге темаларҙағы диалогта ҡатнашыу. Аудирования төрҙәре: һайлау, танышыу, ентекле. Уҡыу төрҙәре: өйрәнеү, танышыу, ҡарап сығыу, эҙләнеү	тәжрибәһенә нигеҙләнеп төрлө төрҙәге инша яҙыу
ТЕЛМӘР МӘҘӘНИӘТЕ (5сәғәт)		
Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең төп орфоэпик нормалары (1с.)	Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең төп орфоэпик нормалары. Дөрөҫ әйтеү нормалары. Орфоэпик һүҙлектәрҙә тыйылған билдәләр. Һүҙ мәғәнәһенең маркеры булараҡ баҫым. Орфоэпик норманың әйтелеш варианттары. Һүҙбәйләнеш кимәлендәге әйтелеш варианттары	Орфоэпик һәм акцентологик вариант нормаларын айырыу; орфоэпик нормаларҙың әйтеү нормаларын иҫәпкә алып ҡулланыу. Исем, сифат, ҡылымдарҙа (өйрәнелгән кимәлдә) баҫымдарҙы айырыу; исем, сифат, ҡылымдарҙа (өйрәнелгән кимәлдә) айырым грамматик нормаларҙа баҫымдарҙың нормаларын һаҡлау. Аңлатмалы, орфоэпик һүҙлектәр, пунктуациянан орфографик һүҙлектәр һәм белешмәләр ҡулланыу.
Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең төп лексик нормалары (2с.)	Һүҙ ҡулланыуҙың төп нормалары: һүҙҙе дөрөҫ һайлау, билдәләнгән предметҡа йә ысынбарлыҡ күренештәренә максималь тап килеүе. Хәҙерге башҡорт әҙәби телендә исем, сифат, ҡылымдың ҡулланыуҙың лексик нормалары. Телмәрҙә исем, сифат, ҡылымдарҙы ҡулланыуҙың лексик нормалары стилистик вариантта (китап, дөйөм ҡулланыш, аралашыу һәм ябай телдә). Синоним, антоним, омонимдарҙы ҡулланыуҙа	Һүҙҙәрҙе лексик мәғәнәһенә яраҡлы ҡулланыу. Исем, сифат, ҡылымдарҙы хәҙерге башҡорт теленең стилистик нормаларын иҫәпкә алып ҡулланыу. Хәҙерге башҡорт әҙәби телендә исем, сифат, ҡылымдың ҡулланыуҙың лексик нормаларҙы боҙоуҙың типик миҫалдарҙы ҡулланыуҙы аңлатыу. Синонимдар, антонимдар, омонимдар (өйрәнелгән кимәлдә) ҡулланыу нормаларын һаҡлау; һүҙҙәрҙе уларҙың мәғәнәһе һәм лексик яраҡлашыу ҡағиҙәләренә

	лексик нормалар. Хәҙерге башҡорт әҙәби телендә исем, сифат, ҡылымдың ҡулланыуҙың лексик нормаларҙы боҙоуҙың типик миҫалдары	яраҡлы ҡулланыу; Синоним, антоним, омонимдарҙы таныу; күп мәғәнәле һүҙҙәрҙе һәм омонимдарҙы айырыу; пароним һүҙҙәрҙе дөрөҫ ҡуллана белеү. синонидар, антонимдар һүҙлеге, грамматик һүҙлектәр, белешмәләр ҡулланыу, шул иҫәптән мультимедийныйҙарҙы ҡулланыу
Телмәр этикет ҡағиҙәләре: нормалары һәм традициялары (2с.)	Аралашыуҙа телмәр этикетының ныҕынған формалары. Башҡорт телмәр этикетында мөрәжәғәт итеү. Башҡорт телендә мөрәжәғәт итеү этикет нормаларының тарихы. Яңғыҙлыҡ исемдәр, туғанлыҡ атамалары, профессия, вазифа; йәше һәм енес яғынанмөрәжәғәт итеүҙәрҙе ҡулланыу үҙенсәлектәре. Мөрәжәғәт итеү кешенең тәрбиә кимәле, аралашыусыға мөнәсәбәте, эмоциональ торошо күрһәткесе. Официаль һәм официальбулмаған телмәр ситуацияларында мөрәжәғәт итеү. Таныш булмаған кешегә хәҙерге замандағы мөрәжәғәт итеү формулары	Рәсми һәм рәсми булмаған телмәр ситуацияларында этикет формаларын һәм мөрәжәғәт итеү формаларын һаҡлау; таныш булмаған кешегә мөрәжәғәт итеүҙә хәҙерге мөрәжәғәт итеү формалары; милли телмәр этикеты нигеҙендә ятыусы аралашыуҙың этикет принциптарын һаҡлау; башҡорт этикетының вербаль (телдән) һәм вербаль булмаған аралашыу манераһын һаҡлау
ТЕКСТ (5 сәғәт)		
Текст һәмуның төп билдәләре. (5с)	Текст һәмуның төп билдәләре. Телмәрҙең функциональ-мәғәнәүи төрө: һүрәтләү, хикәйәләү, фекерләү;	Тексттың төп билдәләрен таныу; тексты композицион-мәғәнәүи өлөштәргә (абзацтар) бүлеү; һөйләмдәрҙең һәм текст бүлектәренең (һүҙ формаһы,

	уларҙың үҙенсәлектәре. Һөйләмдәрҙе һәм текстың өлөштәрен бәйләү саралары: һүҙ формаһы, тамырҙаш һүҙҙәр, синонимдар, антонимдар, эйәлек алмаштары, һүҙҙәрҙең ҡабатланыуы. Тексты мәғлүмәти эшкәртеү: текстың ябай һәм ҡатмарлы планы	тамырҙаш һүҙҙәр, синонимдар, антонимдар, эйәлек заты алмаштары, һүҙҙәр ҡабатланыуы) бәйләнеү сараларын таныу; алған белемдәрҙе үҙ текстарыңды (телдән һәм яҙма) төҙөүҙә ҡулланыу. Текстың төп билдәләре буйынса алған белемдәрҙе практикала ҡулланыу Тормош һәм уҡыу тәжрибәһенә таянып, текстар төҙөү. Тыңланған һәм уҡылған текстарҙы мәғлүмәти эшкәртеү күнекмәләрен үҙләштереү: текстың йөкмәткеһен телдән һәм яҙма формала һөйләү маҡсатынан сығып, план (ябай, ҡатмарлы)төҙөү
ТЕЛДЕҢ ФУНКЦИОНАЛЬ ТӨРЛӨЛӨГӨ (4 сәғәт)		
Телдең фукциональ төрлөлөгө (дөйөм күҙаллау) (4с.)	Телдең фукциональ төрлөлөгөн дөйөм күҙаллау: (фәнни, рәсми эш ҡағыҙҙары стиле, публицистик), матур әҙәбиәт теле.Аралашыу телмәр сфераһы һәм уларҙың телдең функциональ төрлөлөгө менән нисбәте	Телдең төрлө фукциональ төрҙәренә ҡараған текстарҙы таныу: ҡулланыу сфераһын билдәләү һәм телдең теге йәки был төрө менән тиңләштереү
ТЕЛ СИСТЕМАҺЫ (11 сәғәт)		
Фонетика. Графика. Орфоэпия (2 с.)	Өн һәм хәреф. Алфавит (ҡабатлау). Һуҙынҡы һәм тартынҡы өндәрҙең системаһы. Һуҙынҡы өндәрҙең дөрөҫ әйтелеше. Тартынҡылыларҙың дөрөҫ әйтелеше һәм яҙылышы. Өн һәм хәрефтәрҙең нисбәте. Һүҙгә фонетик анализ. Слог. Виды слогов.	Һүҙҙә телмәр өндәренең мәғәнәүи айырмалыҡлы функцияһын аңлау; миҫалдар килтереү. Бирелгән характеристика буйынса телмәр өндәрен таныу; һүҙҙең өн составын билдәләү. Бирелгән билдә буйынса өндәрҙе классификациялау. Һаңғырау һәм яңғырау, ҡалын һәм йомшаҡ өндәрҙе айырыу.

	Ижек. Ижек төрҙәре. Баҫым. Башҡорт һәм рус телдәрендә баҫым. Лингвистиканың бүлеге булараҡ орфоэпия	Һүҙҙең өн һәм хәреф составын сағыштырыу. Һүҙҙәрҙе ижектәргә бүлеү һәм һүҙҙәрҙе юлдан юлға дөрөҫ күсереү. Әҙәби телдең төп нормаларына ярашлы һүҙҙәрҙе һәм уларҙың формаһын ҡулланыу. Орфоэпик һүҙлектә кәрәкле мәғлүмәтте табыу һәм уны ҡулланыу.
Орфография (2с)	Һүҙҙәрҙең һәм һүҙ формаларының дөрөҫ яҙылышы булараҡ орфография.	Үтелгән орфограммаларҙы таныу. Орфография тураһында белемдәрен практикала ҡулланыу. Һүҙҙә, һүҙҙең нигеҙендә морфеманы таныу, һүҙҙең тамырын билдәләү. Морфемика тураһындағы белемдәрен төрлө төрҙәге тел анализдары яһағанда һәм үтелгән орфограммаларҙы һүҙҙәрҙе дөрөҫ яҙыу практикаһында ҡулланыу
Лингвистиканың бүлеге булараҡ лексикология (4с)	Һүҙҙәрҙең лексик мәғәнәһен аңлатыу (тамырҙаш һүҙҙәр һайлау, синоним һәм антонимдар табыу); һүҙҙәрҙең мәғәнәләрен аңлатыу (контекст буйынса, аңлатмалы һүҙлек ярҙамында). Бер һәм күп мәғәнәле һүҙҙәр. Тура һәм күсмә һүҙҙәрҙең мәғәнәләре (ҡабатлау). Һүҙҙәрҙең тематик төркөмө. Синонимдар. Антонимдар. Омонимдар. Төрлө төрҙәге лексик һүҙлектәр (аңлатмалы	Төрлө ысулдар менән (тамырҙаш һүҙҙәр һайлау, синоним, антоним һүҙҙәр табыу; контекст буйынса һүҙҙең мәғәнәһен табыу, аңлатмалы һүҙлек ярҙамында) һүҙҙең лексик мәғәнәһен аңлатыу. Бер мәғәнәле һәм күп мәғәнәле һүҙҙәрҙе табыу, тура һәм күсмә мәғәнәле һүҙҙәрҙе айырыу; Синоним, антоним, омонимдарҙы таныу; күп мәғәнәле һүҙҙәрҙе һәм омонимдарҙы айырыу; пароним һүҙҙәрҙе дөрөҫ ҡуллана белеү. Һүҙҙәрҙең тематик төркөмөн характерлау.

	һүҙлек, синоним, антоним, омоним һүҙлектәр) һәм туған телдең һүҙлек байлығын үҙләштереүҙә уларҙың роле. Һүҙгә лексик анализ	Һүҙҙәргә лексик анализ үткәреү (үтелгәндәр кимәлендә). Лексик һүҙлектәр (аңлатмалы һүҙлек, синоним, антоним, омонимдар) һүҙлектәре менән ҡуллана белеү
Морфемика һәм һүҙьяһалыш(3с.)	Тел ғилеме бүлеге булараҡ морфемика. Тел ғилеме бүлеге булараҡ морфемика. Һүҙҙең иң бәләкәй киҫәге булараҡ морфема. Морфема төрҙәре. Һүҙҙең иң бәләкәй киҫәге булараҡ морфема. Һүҙьяһалыш һәм һүҙҙең формаһы үҙгәреүе. Һүҙҙең нигеҙе. Ялғау – форма барлыҡҡа килтереүсе морфема. Тамыр, аффикстар – морфеманың төрҙәре. Һүҙҙәрҙең тамыр морфемаларҙан һәм аффиксаль морфемаларҙан килеүе	Морфемика һәм һүҙьяһалыштың төп аңлатмаларын үҙләштереү. Һүҙҙең иң бәләкәй киҫәге булараҡ морфеманы төшөнөү; морфеманың башҡа тел берәмектәренән айырылыуы; формаһәм һүҙьяһалыш процесында морфеманың роле. Морфеманы таныу һәм һүҙҙәрҙе морфемаға айырыу; һүҙҙең морфема составына характеристика биреү. Тамыр һүҙ, һүҙҙең нигеҙе (яһалма һүҙ) , төрлө ялғауҙар һүҙ составын тәшкил итеүен аңлау. Тамыр һәм нигеҙ һүҙҙәрҙе билдәләү. Ялғауҙар һәм уларҙың дөрөҫ яҙылышын ғәмәлдә дөрөҫ ҡулланыу. Һүҙ яһаусы һәм үҙгәртеүсе ялғауҙарҙы айыра белеү. Ҡушма һәм парлы һүҙҙәрҙең дөрөҫ яҙылышын үҙләштереү
МОРФОЛОГИЯ. ОРФОГРАФИЯ (17 сәғәт)		
Морфология. Орфография (4с)	Грамматика бүлеге булараҡ морфология. Һүҙҙәрҙең грамматик мәғәнәһе. Һүҙҙең лексик-грамматик разряды булараҡ һүҙ төркөмдәре. Һүҙ төркөмдәрен классификациялау принцибы. Башҡорт телендә һүҙ төркөмдәренең системаһы. Үҙаллы һәм ярҙамсы һүҙ	Һүҙҙең грамматик мәғәнәһе, уның лексик мәғәнәнән айырмалыҡ үҙенсәлектәрен анализлау һәм характерлау. Исем, сифат, ҡылым һүҙ төркөмдәрен таныу. Ярҙамсы һүҙ төркөмдәрен һәм уларҙың формаларын таныу; Һүҙ төркөмдәренә морфологик анализ үткәреү

	төркөмдәре. Яңғыҙлыҡ һәм ҡыҫҡартылған исемдәрҙе дөрөҫ яҙыу. Сифат һәм ҡылымдарҙы өйрәнелгән орфограммалар менән дөрөҫ яҙыу	
Исем (4с)	Һүҙ төркөмө булараҡ исем. Исемдәргә морфологик анализ. Исемдең дөйөм грамматик мәғәнәһе, морфологик билдәләре һәм синтаксик функцияһы. Телмәрҙә исемдең роле	Исемдең дөйөм грамматик мәғәнәһен, морфологик билдәләрен һәм синтаксик функцияһын билдәләү һәм характерлау. Телмәрҙә исемдең ролен билдәләү. Исемдәрҙең лексик-грамматик төркөмдәрен билдәләү һәм характерлау. Өйрәнелгән орфограммалар менән исемдәрҙең дөрөҫ яҙыу нормаларын ҡулланыу. Исемдәргә морфологик анализ үткәреү
Сифат(4с.)	Сифаттарға морфологик анализ. Сифаттыңдөйөм грамматик мәғәнәһе, морфологик билдәләре һәм синтаксик функцияһы. Телмәрҙә сифаттың роле	Сифаттарға морфологик анализ. Сифаттарҙың дөйөм грамматик мәғәнәһе, морфологик билдәләре һәм синтаксик функцияһын характерлау. Текста исифаттарҙың ҡулланыу үҙенсәлектәрен анализлау
Ҡылы м(5с.)	Һүҙ төркөмө булараҡ ҡылым. Ҡылымдың дөйөм грамматик мәғәнәһе, морфологик билдәләре һәм синтаксик функцияһы. Ҡылымдың һүҙбәйләнештәрҙә, һөйләмдәрҙә, телмәрҙә роле. Ҡылымдарҙың заман, зат һәм һан менән үҙгәреше. Үҙ аллы һәм ярҙамсы ҡылымдар. Тамыр һәм нигеҙ ҡылымдар. Ҡылым һөйкәлештәре	Ҡылымдың дөйөм грамматик мәғәнәһе, морфологик билдәләре һәм синтаксик функцияһын характерлау. Ҡылымдың һүҙбәйләнештәрҙә, һөйләмдәрҙә, телмәрҙә ролен аңлатыу. Ҡылымдарҙың заман, зат һәм һан менән үҙгәрешен билдәләү. Үҙ аллы һәм ярҙамсы ҡылымдарҙы, тамыр һәм нигеҙ ҡылымдарҙы айыра белеү. Ҡылым һөйкәлештәрен анализлау. Исемдәргә

		морфологик анализ үткәреү
СИНТАКСИС. ПУНКТУАЦИЯ (23 сәғәт)		
Синтаксис һәм пунктуация. Һүҙбәйләнеш (4с)	Лингвистика бүлеге булараҡ синтаксис һәм тыныш билдәләре. Һүҙбәйләнеш. Синтаксис тураһында дөйөм төшөнсә. Тыныш билдәләре тураһында аңлатма. Тыныш билдәләре һәм уларҙың функцияһы. Һөйләм һәм һүҙбәйләнеш. Һүҙбәйләнеш һәм уның билдәләре. Һүҙбәйләнештә һүҙҙәрҙең бәйләнеү юлдары. Һүҙбәйләнешкә синтаксик анализ	Синтаксис берәмеге булараҡ һүҙбәйләнеш һәм һөйләмдәрҙе таныу. тыныш билдәләренең функцияһын билдәләү. Һөйләмдәрҙән һүҙбәйләнештәрҙе айырып алыу, һүҙбәйләнештәрҙә төп һүҙҙең морфологик билдәһе буйынса һүҙбәйләнештәрҙе таныу. Һүҙбәйләнештә һүҙҙәрҙе бәйләү сараларын билдәләү. Һүҙбәйләнештәргә синтаксик анализ үткәреү
Һөйләм (3 с.)	Хәбәр, һорау, өндәү һәм өндәү һөйләмдәрҙең мәғәнәүи һәм интонацион үҙенсәлектәре (ҡабатлау). Һөйләмдең баш киҫәктәре. Эйә менән хәбәр. Йыйнаҡ һәм таркау һөйләмдәр. Һөйләмдең эйәрсән киҫәктәре: аныҡлаусы, тултырыусы, хәлдәр. Ябай ике составлы һөйләмдәргә синтаксик анализ	Әйтелеү маҡсаты буйынса һөйләм төрҙәрен таныу. Хәбәр, һорау һәм өндәү һөйләмдәрҙе телмәр практикаһында ҡулланыу. Эйә менән хәбәр араһында һыҙыҡ ҡуйыу осрағы ҡағиҙәләрен ҡулланыу. Йыйнаҡ һәм тарҡау һөйләмдәрҙе айырыу. Эйәрсән киҫәктәрҙең төрҙәрен айырыу. Ябай һөйләмдәргә синтаксик анализ яһау
Һөйләмдең эйәрсән киҫәктәре: аныҡлаусы, тултырыусы, хәлдәр. Һөйләмдең тиң киҫәктәре (5с.)	Һөйләмдең эйәрсән киҫәктәре, уларҙың төрҙәре һәм сағылдрыу ысулдары. Һөйләмдең эйәрсән киҫәктәре: аныҡлаусы (тиң һәм тиң булмаған аныҡлаусының төрө булараҡ өҫтәлмәлек), тултырыусылар (тура һәм ситләтелгән), хәл (рәүеш, күләм-дәрәжә, ваҡыт, урын, сәбәп, маҡсат, шарт, кире). Һөйләмдең эйәрсән киҫәктәрен сағылдырыу ысулдары.	Һөйләмдәрҙеңһәм эйәрсән киҫәктәрен билдәләү. Һөйләмдең эйәрсән киҫәктәренең сағылыу ысулдарын билдәләү. Тиң киҫәктәрҙең төрлө типтағы бәйләнешен (теркәүестәр, теркәүесеһеҙ, йәғни интонация ярҙамында, йыйыу, бүлеү, ҡаршы-ҡуйыу, аныҡлау, сәбәп теркәүестәре менән бәйләнеү, Грамматик нормаларға яраҡлы тиң эйәләр булғанда хәбәр формаһын

	Тиң киҫәкле һөйләмдәр, уларҙың интонацион һәм пунктуацион үҙенсәлектәре. Тиң киҫәкле һөйләмдәр. Һөйләмдәрҙә тиң киҫәктәрҙең булыу шарттары.Тиң киҫәктәрҙең бәйләнеү юлдары. Тиң киҫәкле һөйләмдәрҙең интонацион һәм пунктуацион үҙенсәлектәре	һайлау. Тиң киҫәкле һөйләмдәрҙе анализлау һәм характерлау. Төрлө стиль һәм жанрҙағы текстарҙа тиң киҫәкле һөйләмдәрҙе ҡулланыу үҙенсәлектәрен күҙәтеү
Өндәш һүҙ менән һөйләмдәр. Интонация үҙенсәлектәре (3с.)	Өндәш һүҙҙәр. Өндәш һүҙҙәр, уларҙың функцияһы. Өндәш һүҙ менән һөйләмдәр һәм интонация үҙенсәлектәре Өндәш һүҙ менән һөйләмдәрҙә тыныш билдәләре	Өндәш һүҙҙәрҙең төп функцияларын аңлау. Өндәш һүҙҙәр менән һөйләмдәрҙе таныу һәм дөрөҫ интонация менән әйтеү. Аралашыуҙың сфераһына һәм ситуацияға ҡарап, телмәрҙә өндәш һүҙҙәр менән һөйләмдәр ҡулланыу. Төрлө стилдәге һәм жанрҙағы текстарҙа өндәш һүҙҙәрҙе ҡулланыу үҙенсәлектәрен күҙәтеү
Ҡушма һөйләм (5с)	Ҡушма һөйләм тураһында төшөнсә. Ҡушма һөйләмдәрҙә ябай һөйләмдәрҙең бәйләнеү юлдары.Ҡушма һөйләмгә синтаксик анализ	Ябай һәм ҡушма һөйләмдәрҙе сағыштырыу. Ҡушма һөйләмдәрҙең ябай һөйләмдәрҙән айырмалы яҡтарын билдәләү. Ҡушма һөйләмдәрҙе анализлау. Ҡушма һөйләмдәрҙә тыныш билдәләрен ҡулланышын үҙләштереү. Ҡушма һөйләмдәрҙә ябай һөйләмдәрҙең бәйләнеү сараларын характерлау. Грамматик нигеҙҙәрҙең һаны Ҡушма һөйләмгә синтаксик анализ яһау
Тура телмәр (3с)	Яҙыуҙа сит кешенең телмәрен еткереү сараһы булараҡ тура телмәр. Тура телмәрле һөйләмдәрҙә тыныш билдәләренең ҡуйылышы	Тура телмәрле һөйләмдәрҙе анализлау. Тура телмәрле һөйләмдәрҙә тыныш билдәләрен ҡуйылыщы тураһында үҙаллы һығымта эшләү

Уҡыусыларҙың белемдәрен тикшереү һәм үтелгәндәрҙе ҡабатлау (2 с)		Үтелгән материалдарҙы ҡабатлау, контроль эш яҙҙырыу, алынған белемдәрен коррекциялау буйынса эштәр башҡарыу.
68 сәғәт		

6 КЛАСС (68 СӘҒӘТ)

Тематик блок, тема	**Төп йөкмәтке**	**Уҡыусыларэшмәкәрлегенең төп төрҙәре**
ТЕЛ ТУРАҺЫНДА ДӨЙӨМ ТӨШӨНСӘ (1 сәғәт)		
Башҡорт теле – Башҡортостан Республикаһының дәүләт теле. Әҙәби тел тураһында аңлатма. (1с)	Башҡорт теле - Башҡортостан Республикаһының дәүләт теле. Әҙәби тел тураһында аңлатма	Башҡорт теле - Башҡортостан Республикаһының дәүләт теле булараҡ унының функцияларын билдәләү. Әҙәби тел тураһында аңлатма биреү.
ТЕЛ ҺӘМ ТЕЛМӘР (2 сәғәт)		
Телмәр төрҙәре. Монолог һәм диалог. Уларҙың төрлөлөгө (2с)	Монолог-һүрәтләү, монолог хикәйәләү, монолог-фекер йөрөтөү; лингвистик темаға белдермә. Диалог төрҙәре: эшмәкәрлеккә өндәү, фекер алышыу	Тормошта күҙәтеүҙәрҙән, тыңланған һәм уҡылған фәнни-популяр әҙәбиәттән (монолог-һүрәтләү, монолог хикәйәләү, монолог-фекер йөрөтөү) телдән монологик фекер әйтеүҙе төҙөү; лингвистик темаға белдермә менән сығыш яһау. Эшмәкәрлеккә өндәү, фекер алышыу диалог төрҙәрендә ҡатнашыу
ТЕЛМӘР МӘҘӘНИӘТЕ (6 СӘҒӘТ)		
Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең төп орфоэпик нормалары (ҡабатлау). Хәҙерге башҡорт теленең төп	Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең төп орфоэпик нормалары (ҡабатлау). Хәҙерге башҡорт теленең төп грамматик нормалары. Һүҙлектәрҙә һәм белешмәләрҙә грамматик нормаларҙың	Телмәр стиле (ҡайһы бер миҫалдарҙа) башҡорт телендә әйтелеш буйынса айырмалыҡтарҙы билдәләү; әйтелештә норматив варианттарҙы һайлау өсөн орфоэпик, шул иҫәптән

грамматик нормалары (2 с.)	варианттарын сағылдырыу. Башҡорт һәм башҡа телдәрҙәге исем, фамилияларҙы үҙгәртеү; географик объекттарҙың атамалары. Телмәрҙә типик грамматик хаталар. Исем, сағыштырыу формаһында сифаттарҙы, ҡылым, алмаш, һандарҙы ҡулланыу нормалары. Исем, уртаҡ, сифат, хәл ҡылымдарҙы, рәүеш һәм ярҙамсы һүҙ төркөмдәрен ҡулланыу нормалары .	мультимедийный һүҙлектәрҙе ҡулланыу;Яҙыуҙа (өйрәнелгән кимәлдә) орфография һәм пунктуация ҡағиҙәләрен ҡулланыу; орфография буйынса һүҙлектәр һәм пунктуация буйынса белешмәләр ҡулланыу.Исем, сифат, ҡылым, алмаш, һан, рәүеш, теркәүес, исем ҡылым, сифат ҡылым, уртаҡ ҡылым, хәл ҡылымдарҙы һәм ярҙамсы һүҙ төркөмдәрен (өйрәнелгән кимәлдә) хәҙерге башҡорт әҙәби теле нормаларына яраҡлы телмәрҙә ҡулланыу; ҡылым, исем ҡылым, сифат ҡылым, уртаҡ ҡылым, хәл ҡылымдарҙа баҫым нормаларын һаҡлау; ярҙамсы һүҙ төркөмдәрен мәғәнәле менән һәм стилистик үҙенсәлектәренә яраҡлы ҡулланыу; ярҙамсы һүҙ төркөмдәрен дөрөҫ яҙыу нормаларын һаҡлау; телдән һәм яҙма телмәрҙә типик телмәр хаталарын асыу, анализлау һәм төҙәтеү; сит һәм үҙеңдең телмәреңдә (өйрәнелгән кимәлдә) хәҙерге башҡорт әҙәби теле нормалары күҙлегенән анализлау һәм баһалау
Хәҙерге башҡорт теленең төп лексик нормалары (2 с.)	Хәҙерге башҡорт теленең төп лексик нормалары. Килеп сығышы яғынан һүҙҙәрҙе айырыу: төп башҡорт һәм үҙләштерелгән һүҙҙәр; актив һәм пассив һүҙлек запасына инеү яғынан айырыу: неологизмдар, иҫкергән һүҙҙәр (историзмдар һәм архаизмдар); ҡулланышы яғынан һүҙҙәрҙе айырыу: дөйөм ҡулланылышлы һүҙҙәр һәм	Һүҙҙәрҙе килеп сығышы яғынан анализлау: төп башҡорт һүҙҙәре һәм үҙләштерелгән һүҙҙәр; актив һәм пассив һүҙлек запасына ҡарауҙары менән айырыу: неологизмдар, иҫкергән һүҙҙәр (историзмдар һәм архаизмдар); һүҙҙәре ҡулланыу сфераһы яғынан айырыу: дөйөм ҡулланалашла һүҙҙәр һәм ҡулланышы яғынан

	ҡулланыу яғынан сикләнгән һүҙҙәр (диалект һүҙҙәре, терминдар, профессионализмдар, жаргон һүҙҙәр); һүҙҙең стилистик биҙәлешен билдәләү. Текста фразеологизмдар, афоризмдар, ҡанатлы һүҙҙәрҙе айырыу; фразеологизмдарҙы ҡулланыу ситуацияларын характерлау	сикләнгән һүҙҙәр (диалектизмдар, терминдар, профессиональ һүҙҙәр, жаргондар); һүҙҙең стилистик төҫмәрленешен билдәләү; Текста фразеологизмдарҙы таныу, уларҙың мәғәнәләрен билдәләй белеү; фразеологизмдарҙың ҡулланыу ситуацияһын характерлау; Ҡанатлы һүҙҙәр һәм афоризмдарҙы билдәләү; Телмәр ситуацияһына яраҡлы лексик сараларҙы һайлауҙы тормошҡа ашырыу; сит тел һүҙлектәре, иҫкергән һүҙҙәр ҡулланыу; үҙеңдең һәм сит телмәрҙе теүәл, урынлы һәм һүҙ ҡулланыуҙың тасуирлығы күҙлегенән сығып баһалау; аңлатмалы һүҙлектәр ҡулланыу
Телмәр этикеты (2 с.)	Телмәр этикетының милли үҙенсәлектәре. Милли аралашыу этикетының нигеҙендә булыусы аралашыу этикет принциптары. Аралашыуҙың башы һәм тамамлау, маҡтау һәм комплимент, рәхмәт белдереү, ҡайғы уртаҡлашыу, тынысландырыуҙың этикет формалары	Аралашыуҙа башҡорт этикетының вербаль һәм вербаль булмаған манераһын һаҡлау; милли башҡорт телмәр этикеты нигеҙендә ятҡан аралашыу этикет принциптарын һаҡлау; арлашыуҙы башлау һәм тамамлау, маҡтау һәм комплимент әйтеү, рәхмәт белдереү, хуплау, тынысландырыу һ.б. ҡулланыу
ТЕКСТ (4сәғәт)		
Текста мәғәнәүи анализ: уның композицион үҙенсәлектәре, микротема һәм абзацтар, текста һөйләмдәрҙе бәйләү саралары һәм ысулдары (4с.)	Текста мәғәнәүи анализ: уның композицион үҙенсәлектәре, микротема һәм абзацтар, текста һөйләмдәрҙе бәйләү саралары һәм ысулдары. Тексты мәғәнәүи ҡайтанан эшкәртеү. Телмәр төрө булараҡ һүрәтләү. Кешенең тышҡы ҡиәфәтен һүрәтләү. Торлаҡты һүрәтләү. Тәбиғәтте һүрәтләү. Торған ерҙе	Тексты төп билдәләренә (теманың булыуы, төп фекер, һөйләмдәрҙең грамматик бәйләнеше, тулылыҡ һәм аҙмы-күпме тамамланыу), композицион үҙенсәлектәре, микротема һәм абзацтарҙың һаны тап килеү күҙлегенән анализлау; тексты мәғлүмәти эшкәртеү; текст йөкмәткеһен артабан телдән һәм яҙма

	һүрәтләү	формала һөйләү маҡсатынан уҡылған тексттың планын төҙөү; тексты ҡайтанан эшкәртеү күнекмәләрен үҙләштереү: уҡылған тексҡа план төҙөү (ябай, ҡатмарлы) артабан тексты телдән һәм яҙма формала йөкмәкеһен һөйләү маҡсаты менән; уҡылған һәм тыңланған текста төп һәм икенсел мәғлүмәтте айырып алыу; төрлө сығанаҡтарҙан, шулай уҡ лингвистик һүҙлектәрҙән һәм белешмәләрҙән мәғлүмәт алыу һәм уны уҡыу-уҡытыу эшмәкәрлегендә ҡулланыу; уҡылған һәм тыңланған текста төп һәм икенсел мәғлүмәтте айырыу; тексттың йөкмәткеһен һөйләү; уҡылған һәм тыңланған тексттың йөкмәткеһен таблица, схема төрөн дә һәм таблица, схеманы текст төрөндә биреү; телмәр төрҙәренең төрлө функциональ-мәғәнәүи (хикәйәләү, кешенең тышҡы ҡиәфәтен, торлаҡты, торған урыныңды, тәбиғәтте, эшмәкәрлекте) текстары төҙөү
ТЕЛДЕҢ ФУНКЦИОНАЛЬ ТӨРЛӨЛӨГӨ (2 сәғәт)		
Рәсми йәки эш ҡағыҙҙары стиле. Фәнни стиль (2с)	Рәсми йәки эш ҡағыҙҙары стиле. Ғариза. Расписка. Фәнни стиль. Һүҙлек мәҡәләһе. Фәнни хәбәрҙәр	Рәсми эш ҡағыҙҙары, фәнни стилдәрҙең үҙенсәлектәрен анализлау; мәҡәлә һәм фәнни белдермә яҙыуға талаптарҙы һанап сығыу, төрлө стиль һәм жанр (ғариза, расписка, мәҡәлә, фәнни белдермә) текстарын анализлау. Тормош һәм уҡыу тәжрибәһенә таяныр, телмәрҙең төрлө функциональ-мәғәнәүи төрҙәге текстарҙың (хикәйәләү, тасуирлау) текстарын төҙөү

ТЕЛ СИСТЕМАҺЫ (53 сәғәт)		
ЛЕКСИКОЛОГИЯ (4 сәғәт)		
Һүҙҙәр. Лексиканың актив һәм пассив запасы. Ҡулланыу сфераһы күҙлегенән лексика. Һүҙҙең стилистик биҙәктәре. Һүҙлектәр (4с)	Башҡорт теленең һүҙлек составы. Һүҙҙәрҙең килеп сығышы буйынса төркөмләнеүе: төп башҡорт һүҙҙәре һәм үҙләштерелгән һүҙҙәр. Башҡорт телендә дөйөм һәм тар ҡулланылышлы һүҙҙәр: диалектим, мпрофессиональ һүҙҙәр. Башҡорт теленең лексикаһы актив һәм пассив һүҙлек запасы күҙлегенән: иҫкергән һүҙҙәр(историзм һәм архаизмдар), яңы һүҙҙәр (неологизмдар). Фразеологик берәмектәр. Афоризмдар.	Һүҙҙәрҙе килеп сығышы күҙлегенән айырыу: бер һәм күп мәғәнәле һүҙҙәр, төп башҡорт һүҙҙәре һәм үҙләштерелгән һүҙҙәр, дөйөм (киң) һәм тар ҡулланылышлы һүҙҙәр, актив һәм пассив запасы ҡарауы күҙлегенән айырыу: неологизмдар, иҫкергән һүҙҙәр, историзмдар һәм архаизмдарҙы айырыу; һүҙҙәрҙе ҡулланылышы күҙлегенән айырыу: дөйөм ҡулланылышлы һүҙҙәр, диалектизмдар, профессионализм терминдары; Фразеологизмдар. Уларҙың билдәләре һәм мәғәнәһен аңлау һәм үҙ телмәреңдә урынлы ҡулланыу, стилистик биҙәлешен билдәләү, аңлатмалы һәм башҡа төрлө һүҙлектәр ҡулланыу
ҺҮҘЬЯҺАЛЫШ. ОРФОГРАФИЯ (4сәғәт)		
Башҡорт телендә һүҙҙәрҙең килеп сығышының төп ысулдары. Ҡушма һәм ҡыҫҡартылған һүҙҙәрҙең яҙылышы (ҡабатлау) (4с.)	Тел ғилеме бүлеге булараҡ һүҙьяһалыш. Тел ғилеме бүлеге булараҡ һүҙьяһалыш. Һүҙьяһалыш. Һүҙ составы. Тамыр һүҙ, һүҙҙең нигеҙе (яһалма һүҙ). Ялғауҙар һәм уларҙың төрҙәре. Һүҙ яһаусы һәм үҙгәртеүсе ялғауҙар. Һүҙьяһалыш юлдары. Телдә һүҙьяһалыш ысулдары	Һүҙҙәрҙең килеп сығышының ысулын билдәләү. Төрлө юлдар менән яһалған һүҙҙәрҙе сағыштырыу өсөн ерлек билдәләү һәм сағыштырыу. Тамыр һүҙ, һүҙҙең нигеҙе (яһалма һүҙ) , төрлө ялғауҙар һүҙ составын тәшкил итеүен аңлау. Тамыр һәм нигеҙ һүҙҙәрҙе билдәләү. Ялғауҙар һәм уларҙың дөрөҫ яҙылышын ғәмәлдә дөрөҫ ҡулланыу. Һүҙ яһаусы һәм үҙгәртеүсе ялғауҙарҙы айыра белеү.

		Ҡушма һәм парлы һүҙҙәрҙең дөрөҫ яҙылышын үҙләштереү.
МОРФОЛОГИЯ. ОРФОГРАФИЯ (45 сәғәт)		
Исем (6 с.)	Исемдәрҙең һан менән үҙгәреше. Күплек ялғауҙарҙың дөрөҫ яҙылышы. Исемдәрҙең эйәлек заты. Исемдәрҙең хәбәрлек заты. Исемдәрҙең килеш менән үҙгәреше	Исемдәрҙең дөйөм грамматик мәғәнәһен, морфологик билдәһен һәм синтаксик функцияһын билдәләү; телмәрҙә уның ролен аңлатыу. Исемдәргә морфологик анализ яһау
Сифат (6с.)	Сифаттарҙың исем урынына килеүе һәм һөйләмдәге роле. Сифаттарҙың яһалышы. Төп һәм шартлы сифаттар. Сифат дәрәжәләре. Сифаттарҙың дөрөҫ яҙылышы. Синоним сифаттар	Сифаттың дөйөм грамматик мәғәнәһен, морфологик билдәһен һәм синтаксик функцияһын билдәләү; телмәрҙә уның ролен аңлатыу; төп һәм шартлы сифаттарҙы айырыу. Сифаттарға морфологик анализ яһау
Һан (4с.)	Һан тураһында төшөнсә. Ябай һәм ҡушма һандар. Һан төркөмсәләре. Һандарҙың дөрөҫ яҙылышы	Һандарҙы таныу; һандарҙың төркөмсәләрен айырыу. Телмәрҙә, ғилми текстарҙа, эшлекле телмәрҙә һандарҙың ролен һәм ҡулланыу үҙенсәлектәрен характерлау
Алмаш (4с.)	Алмаш тураһында төшөнсә. Алмаш төркөмсәләре. Алмаштарҙың килеш менән үҙгәреше	Алмаштарҙы таныу; дөйөм грамматик мәғәнәләрен билдәләү; алмаштарҙың төркөмсәләрен айырыу; алмаштарҙы килеш менән үҙгәртә белеү; уның үҙгәртеү үҙенсәлектәрен, синтаксик функцияһын, телмәрҙәге ролен характерлау
Ҡылым (6с.)	Ҡылым төркөмсәләре: Исем ҡылым Исем ҡылымдың мәғәнәһе һәм яһалышы. Исем ҡылымдың исемгә күсеүе. Исем ҡылымдың исемгә оҡшаш яҡтары: һан, килеш, эйәлек заты менән	Дөйөм грамматик мәғәнәһен, морфологик билдәһен һәм синтаксик функцияһын билдәләү. Ҡылым төркөмсәләрен, йүнәлештәрен айыра белеү. Ҡылым күләмдәре, ҡылым

	үҙгәреүе. Исем ҡылымдың барлыҡ һәм юҡлыҡ формаһы. Исем ҡылымдың һөйләмдәге роле. Уртаҡ ҡылым Уртаҡ ҡылымдарҙың мәғәнә һәм яһалышы. Уртаҡ ҡылымдың юҡлыҡ формаһы. Сифат ҡылым Сифат ҡылымдың мәғәнәһе. Сифат ҡылымдың заман формалары: 1) үткән заман сифат ҡылым; 2) киләсәк заман сифат ҡылым; 3) хәҙерге заман сифат ҡылым. Хәл ҡылым Хәл ҡылымдың мәғәнәһе. Хәл ҡылымдың төрҙәре. Ҡылым йүнәлештәре. Ҡылым күләмдәре. Ҡылым рәүешлеге.	рәүешлеген телмәрҙә ҡуллана белеү. Ҡылымдарға морфологик анализ яһау
Рәүеш (3с.)	Рәүеш тураһында төшөнсә. Рәүеш төркөмсәләре. Рәүештең сифат менән оҡшаш һәм айырмалы яҡтары. Рәүеш дәрәжәләре. Рәүештәрҙең яһалышы. Рәүештәрҙең дөрөҫ яҙылышы	Телмәрҙә рәүештәрҙе таныу. Дөйөм грамматик мәғәнәһен билдәләү; мәғәнәләре яғынан рәүештәрҙең төркөмсәләрен, дәрәжәләрен айыра белеү; рәүештәрҙе яһалышы яғынан үҙенсәлектәрен, синтаксик билдәһен, телмәрҙәге ролен характерлау
Ярҙамсы һүҙ төркөмдәр (2с.)	Ярҙамсы һүҙ төркөмдәре һәм уларҙы үҙаллы һүҙ төркөмдәренән айырмалыҡтары. Ярҙамсы һүҙ төркөмдәренең функциялары	Ярҙамсы һүҙ төркөмдәренә дөйөм характеристика биреү; уларҙың үҙаллы һүҙ төркөмдәренән айырмалы яҡтарын билдәләү
Теркәүес (3 с.)	Теркәүес тураһында төшөнсә. Теркәүестәрҙең бүленеше. Теркәүестәрҙең дөрөҫ яҙылышы.	Теркәүесте ярҙамсы һүҙ төркөмө булараҡ характерлау; теркәүестәрҙең текстағы ролен, бүленешен, тиң киҫәктәр, ҡушма һөйләмдәрҙе бәйләү сараһы булараҡ аңлатыу.

Бәйләүес (3с.)	Бәйләүес тураһында дөйөм төшөнсә. Бәйләүестәрҙең бүленеше.	Бәйләүесте ярҙамсы һүҙ төркөмө булараҡ характерлау, бәйләүестәрҙең бүленешен аңлатыу; бәйләүестәрҙең синтаксик ролен билдәләй белеү. Уларҙы исемдәр янында ҡуллана белеү.
Киҫәксә (2с)	Киҫәксә тураһында дөйөм төшөнсә. Киҫәксәләрҙең бүленеше. Киҫәксәләрҙең дөрөҫ яҙылышы	Киҫәксәне ярҙамсы һүҙ төркөмө булараҡ характерлау; мәғәнәләренә ҡарап, киҫәксәләрҙең бүленешен аңлатыу; киҫәксәләрҙең морфологик һыҙаттарын, синтаксик функцияһын билдәләй белеү
Мөнәсәбәт һүҙҙәр (1с)	Мөнәсәбәт һүҙҙәр тураһында төшөнсә	Мөнәсәбәт һүҙҙәрҙе айырым төркөм һүҙҙәр булараҡ характерлау, уларҙың ролен билдәләү; телмәрҙә модаль һүҙҙәрҙе дөрөҫ ҡуллана белеү
Ымлыҡтар (2с)	Ымлыҡтар тураһында дөйөм төшөнсә. Ымлыҡтарҙың дөрөҫ яҙылышы	Ымлыҡтар һәм өнөҡшаш һүҙҙәрҙе айырым төркөм һүҙҙәр булараҡ характерлау, ымлыҡтарҙың телмәрҙәге ролен аңлатыу
Оҡшатыу һүҙҙәре (1с)	Оҡшатыу һүҙҙәре тураһында дөйөм төшөнсә	Оҡшатыу һүҙҙәрҙең үҙенсәлектәрен һәм телмәрҙә, матур әҙәбиттә уларҙың ҡулланышын ҡылыҡһырлау
Уҡыусыларҙың белемдәрен тикшереү һәм үтелгәндәрҙе ҡабатлау (2 с)		Үтелгән материалдарҙы ҡабатлау, контроль эш яҙҙырыу, алынған белемдәрен коррекциялау буйынса эштәр башҡарыу
68ч		

7 КЛАСС (68 СӘҒӘТ)

Тематик блок, тема	Төп йөкмәтке	Уҡыусыларэшмәкәрлегенең төп төрҙәре
ТЕЛ ТУРАҺЫНДА ДӨЙӨМ ТӨШӨНСӘ (1 сәғәт)		
Башҡорт теле – беҙҙең туған телебеҙ(1с.)	Башҡорт теле –Башҡортостан Республикаһының дәүләт теле. Башҡорт теле – беҙҙең туған телебеҙ Тел, мәҙәниәт һәм халыҡ тарихының бәйләнеше. Башҡорт теле – башҡорт халҡының милли теле, милли мәҙәниәтте сағылдырыусы форма. Тел, мәҙәниәт һәм халыҡ тарихының бәйләнеше	Үҫә барыусы ижтимағи күренеш булараҡ, тел тураһында күҙаллау. Тел, мәҙәниәт һәм халыҡ тарихы (миҫалдар килтереү) бәйләнешен аңлау
ТЕЛ ҺӘМ ТЕЛМӘР (2 сәғәт)		
Монолог һәм уның төрө (ҡабатлау). Диалог һәм уның төрө(2с.)	Төрлө төрҙәге монологтар (хикәйәләү, һүрәтләү, фекер йөрөтөү) (ҡабатлау). Диалог төрҙәре: эш-хәрәкәткә ниәтләндереү, фекер алышыу, мәғлүмәтте ҡабул итеү, мәғлүмәтте еткереү	Төрлө төрҙәге монологтар төҙөә белеү һәм уларҙы практикала ҡулланыу. Диалогтарҙа ҡатнашыу һәм төҙөә белеү. Диалог-әңгәмә барышында телмәр этикет нормаларын һаҡлау
ТЕЛМӘР МӘҘӘНИӘТЕ (5сәғәт)		
Башҡорт әҙәби теленең төп орфоэпик нормалары (ҡабатлау) (1 с.)	Башҡорт әҙәби теленең төп орфоэпик нормалары (ҡабатлау). Дөрөҫ әйтеү нормалары. Орфоэпик һүҙлектәрҙә тыйылған билдәләр. Һүҙ мәғәнәһенең маркеры булараҡ баҫым. Орфоэпик норманың әйтелеш варианттары	Орфоэпик һәм акцентологик вариант нормаларын айырыу; орфоэпик нормаларҙың әйтеү нормаларын иҫәпкә алып ҡулланыу; әйтелештең норматив варианттарынһаҡлау өсөн орфоэпик, шул иҫәптән мультимедийный һүҙлектәр ҡулланыу;яҙыуҙа дөрөҫ яҙыу һәм тыныш билдәләрҙе һаҡлау (өйрәнелгән кимәлдә)
Терминдар һәм телмәрҙең теүәллеге (1 с.)	Терминдар һәм телмәр теүәллеге. Ғилми һәм публицистик телмәр стилендә терминдарҙың ҡулланыу нормалары. Публицистикала терминдарҙы	Публицистик стилдең үҙенсәлектәрен характерлау (шул иҫәптән ҡулланыу, функцияһы), публицистик стилдә тел-һүрәтләү сараларының

	ҡулланыу үҙенсәлектәре. Терминдарҙы ҡулланыуға бәйле типик телмәр хаталары	ҡулланыуы, публицистик стиль текстарының төҙөлөү нормаларын, жанр (интервью, репортаж, ҡыҫҡа мәҡәләләр) үҙенсәлектәрен ҡылыҡһырлау; терминдарҙы (өйрәнелгән кимәлдә) ҡулланыуҙа ебәргән типик хаталарҙы анализлау
Хәҙерге башҡорт теленең төп грамматик нормалары (ҡабатлау) (2 с.)	Хәҙерге башҡорт теленең төп грамматик нормалары (ҡабатлау). Хәҙерге башҡорт теленең төп грамматик нормалары. Һүҙлектәрҙә һәм белешмәләрҙә грамматик нормаларҙың варианттарын сағылдырыу. Телмәрҙә типик грамматик хаталар. Башҡорт телендә ярашыу һәм башҡарылыу осраҡтарындағы ауырлыҡтар. Хәбәр менән эйәнең яраҡлашыуҙа типик грамматик хаталар. Яраҡлашыу һәм башҡарылыуҙа типик грамматик хаталар. Хәҙерге грамматик һүҙлек һәм белешмәләрҙә грамматик нормаларҙың варианттарын сағылдырыу. Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең төп стилистик нормалары. Телмәрҙә типик синтаксик хаталар. Ҡушма һөйләмдәр, инеш һүҙҙәр һәм инеш һөйләмдәр менән, айырымланған киҫәктәр һәм тура телмәрле һөйләмдәр төҙөүҙә типик хаталар	Типик грамматик (өйрәнелгән кимәлдә) хаталарҙы анализлау; һүҙҙәрҙе хәҙерге грамматик һәм стилистик варианттарын иҫәпкә алып ҡулланыу;үҙеңдең һәм башҡа кешенең телмәрен хәҙерге башҡорт әҙәби теленең грамматик нормаларын иҫәпкә алып анализлау һәм баһалау. Һүҙбәйләнеш, бер составлы, ике составлы, иң киҫәкле һөйләмдәр, өндәш һүҙле, инеш һүҙ һәм инеш һөйләмле, айырымланған эйәрсән киҫәктәр, тура һәм ситләтелгән һөйләмдәрҙе төҙөүҙең төп нормаларын аңлау
Речевой этикет (1с.)	Аралашыуҙа башҡорт этикет телмәр манераһы. Тупаҫ һүҙҙәр, фразаларҙа ҡулланыуҙы тыйыу. Аралашыуҙа ҡәтғилекте ҡулланмау. Һүҙһеҙ аралашыу этикеты. Һүрәтләү жестарын ҡулланыу этикеты	Милли башҡорт телмәр этикеты (тупаҫ һүҙҙәрҙе, аңлатма, фразаларҙы ҡулланыуҙы тыйыу; һөйләшеүҙә ҡәтғилекте ҡулланмаҫҡа өйрәнеү. Аралашыуҙа һүҙһеҙ, жестар менән ҡулланыу этикеты принциптарын үҙләштереү
ТЕКСТ (3 сәғәт)		
Текстың төп	Текст - телмәр әҫәре кеүек	Текстың төп билдәләрен таныу;

үҙенсәлектәре. Тексты мәғлүмәти эшкәртеү. Текстҡа мәғәнәүи анализ. (3с)	Текстың төп билдәләре (дөйөмләштереү). Тексты мәғлүмәти эшкәртеү: текст планы (ябай, ҡатмарлы (ҡабатлау); атама, һорау, тезислы); текстың төп һәм икенсел мәғлүмәте. Текста һөйләмдәрҙең бәйләнеш ысулдары һәм саралары (дөйөмләштереү). Текста тел һүрәтләү саралары: фонетик, һүҙъяһалыш, лексик (дөйөмләштереү)	тексты уның тулылығы, бәйләнешле булыуы, тамаланыу, композицион үҙенсәлектәре уның төп билдәләренә тап килеү күҙлегенән сығып анализлау; уның структураһын, абзацтың бәйләнешен, текстағы тасуирлылыҡтың: фонетик, һүҙъяһалыш, лексик тел сараларын асыу. Тексты мәғлүмәти эшкәртә белеү
ТЕЛДЕҢ ФУНКЦИОНАЛЬ ТӨРЛӨЛӨГӨ (2сәғәт)		
Публицистик стиль (1с.)	Публицистик стиль: ҡулланыу сфераһы (күмәкләп аралашыу), төп бурыс (теге йәки был ысынбарлыҡтағы проблемаларға билдәле мөнәсәбәт булдырыу маҡсатынан уҡыусыларға һәм тыңлаусыларға тәьҫир итеү), стиль һыҙаттары (логик бәйләнешлелекте һәм образлылыҡты, эмоционалелек, баһалаусанлыҡ), характерлы тел һүрәтләү саралары (лексик, морфологик, синтаксик). Публицистик стилдең төп жанрҙары (сығыш, мәкәлә, интервью, очерк, репортаж)	Публицистик стилдең үҙенсәлектәрен характерлау (шул иҫәптән ҡулланыу, функцияһы), публицистик стилдә тел-һүрәтләү сараларының ҡулланыуы, публицистик стиль текстарының төҙөлөү нормаларын, жанр (интервью, репортаж, ҡыҫҡа мәҡәләләр) үҙенсәлектәрен ҡылыҡһырлау; репортаж, ҡыҫҡа мәҡәләләр, интервью; эшлекле ҡағыҙҙар (күрһәтмә) жанрында публицистик стиль текстары төҙөү; публицистик стиль текстарын төҙөү нормаларын үҙләштереү
Рәсми эш ҡағыҙҙары стиле (1с.)	Рәсми эш ҡағыҙҙары (ҡабатлау): ҡулланыу сфераһы (административ-хоҡуҡи, эш башҡарыу сфераһында), төп бурыс (теүәл мәғлүмәтте хәбәр итеү), стиль һыҙаттары (абстрактлылыҡ, теүәлелек, ҡыҫҡалыҡ, шаблонлыҡ), характерлы тел һүрәтләү саралары. Рәсми эш ҡағыҙҙары стиле	Рәсми эш ҡағыҙҙары стилен (шул иҫәптән ҡулланыу, функция, тел үҙенсәлектәре), күрһәтмәнең (инструкция) жанр үҙенсәлектәрен характерлау; инструкция тексын уның йөкмәтке һәм структураһы талаптарға нигеҙләнеп моделен әҙерләү

	жанры булараҡ инструкция. Инструкция тексының структураһы һәм йөкмәткеһенең үзенсәлектәре. Инструкция текстарының уҡыу-уҡытыу маҡсатында ҡулланыу	
ТЕЛ СИСТЕМАҺЫ (55 сәғәт)		
СИНТАКСИС. ПУНКТУАЦИЯ(4сәғәт)		
Синтаксис һәм пунктуация (4с.)	Лингвистиканың бүлеге булараҡ синтаксис. Синтаксистың берәмеге булараҡ һүҙбәйләнеш һәм һөйләм. Пунктуация. Тыныш билдәләренең функцияһы	Синтаксистың берәмеге булараҡ һүҙбәйләнештәр һәм һөйләмдәрҙе таныу. Тыныш билдәләренең функцияларын айырыу. Һүҙбәйләнештәргә синтаксик анализ, һөйләмдәргә синтаксик һәм пунктуацион анализ үткәреү. Телдең төрлө анализ төрҙәрендә һәм телмәр практикаһында синтаксис һәм пунктуацион белемеңде ҡулланыу.
ҺҮҘБӘЙЛӘНЕШ (4 сәғәт)		
Һүҙбәйләнешһәм уның билдәләре (4с.)	Һүҙбәйләнештең яһалыу юлдары. Эйәртеүле бәйләнештең төрҙәре (ярашыу, башҡарылыу, йәнәшәлек, һөйкәлеү). Һүҙбәйләнеш һәм ҡушма һүҙ. Нығынған һүҙбәйләнештәр	Баш һүҙҙең морфологик билдәләре буйынса һүҙбәйләнеште таныу; һүҙбәйләнештә эйәртеүле бәйләнештең төрҙәрен таныу: ярашыу, башҡарылыу, йәнәшәлек, һөйкәлеү; һүҙбәйләнештәр менән ҡушма һүҙҙәр араһындағы айырмаларҙы таныу. Нығынған һүҙбәйләнештәрҙе характерлау
ҺӨЙЛӘМ(47сәғәт)		
Һөйләм һәм уның төп билдәләре. Һөйләм төрҙәре. (5 с.)	Һөйләмдең төп билдәләре: мәғәнәүи һәм интонацион тамамланыу, грамматик формалашып етеү. Әйтелеү маҡсаты буйынса һөйләм төрҙәре (ҡабатлау).	Һөйләмдең төп билдәләрен, телдән һәм яҙма телмәрҙә һөйләмде биҙәү сараларының төп билдәләрен характерлау; тыныш билдәләренең функцияһын айырыу

	Грамматик нигеҙҙәренең иҫәбе буйынса һөйләм төрҙәре (ябай, ҡушма). Тулы һәм кәм һөйләмдәр. Кәм һөйләмдәрҙең диалогик телмәрҙә ҡулланыуы	Әйтелеү маҡсаты яғынан һөйләм төрҙәрен таныу. Һөйләмдәрҙең баш ҡиҫәктәрен ҡарап, тулы һәм кәм һөйләмдәрҙы таныу. Кәм һөйләмдәрҙең телмәрҙә ҡулланышын анализлау һәм кәм һөйләмдәрҙә интонация үҙенсәлектәрен асыҡлау
Ябай һөйләм (5 с)	Ябай һөйләм. Һөйләмдең баш киҫәктәре. Эйә менән хәбәр араһында һыҙыҡ Ябай һөйләмдең синтаксик структураһы. Эйәне сағылдырыусы морфологик ысулдар. Хәбәр төрҙәре: ябай һәм ҡушма хәбәрҙәр. Эйә менән хәбәрҙең ярашыу үҙенсәлектәре. Эйә менән хәбәр араһында һыҙыҡ.	Һөйләмдең баш киҫәктәрен таныу. Эйә менән хәбәр араһында һыҙыҡ булған осраҡтарҙы дөрөҫ билдәләү һәм яҙма телмәрҙә дөрөҫ ҡуйыу
Һөйләмдең эйәрсән киҫәктәре (6 с)	Аныҡлаусы. Тиң һәм тиң булмаған аныҡлаусылар. Өҫтәлмәлек. Тултырыусы. Тура һәм ситләтелгән тултырыусы. Хәлдәр. Рәүеш хәлдәре. Күләм-дәрәжә хәлдәре. Ваҡыт хәлдәре. Урын хәлдәре. Шарт хәлдәре. Сәбәп хәлдәре. Маҡсат хәлдәре. Кире хәлдәр. Һөйләмдә һөйләм киҫәктәренең урынлашыу тәртибе	Һөйләмдә эйәрсән киҫәктәрҙең (тиң һәм тиң булмаған аныҡлаусылар, өҫтәлмәлек - аныҡлаусының бер төрө булараҡ, тура һәм ситләтелгән тултырыусылар, хәлдәрҙең төрҙәре) төрҙәрен айырыу
Бер составлы һөйләмдәр (6с)	Ике һәм бер составлы һөйләмдәр араһында грамматик айырмалылыҡ Бер составлы һөйләмдәр, уларҙың грамматик билдәләре. Бер составлы һөйләм төрҙәре. Билдәле эйәле һөйләм. Билдәһеҙ эйәле һөйләм. Эйәһеҙ һөйләм. Атама һөйләм. Тулы һәм кәм һөйләмдәр. Тиң киҫәкле һөйләмдәр. Тиң киҫәктәр эргәһендә тыныш билдәләре. Тиң киҫәкле эргәһендә	Ике һәм бер составлы һөйләмдәрҙе һәм уларҙың грамматик билдәләрен айыра белеү Бер составлы һөйләмдәр, уларҙың грамматик билдәләрен таныу. Бер составлы һөйләмдәрҙең төрҙәрен таныу. Бер составлы һөйләмдәрҙе ике составлы кәм һөйләмдәрҙең грамматик билдәләренән айырмалы яҡтарын характерлау

	дөйөмләштереүсе һүҙҙәр. Эйәрсән кисәктәрҙең иҫәбе буйынса һөйләм төрҙәре (тарҡау һәм йыйнаҡ һөйләмдәр)	
Тиң кисәкле һөйләмдәр. Тиң кисәктәр эргәһендә дөйөмләштереүсе һүҙҙәр (6с)	Тиң кисәкле һөйләмдәрҙуларҙың билдәләре, бәйләнеү саралары. Тиң кисәктәр эргәһендә тыныш билдәләре. Тиң кисәктәр эргәһендә дөйөмләштереүсе һүҙҙәр	Тиң кисәкле һөйләмдәруларҙың билдәләре, бәйләнеү сараларын характерлау. Тиң кисәкле һөйләмдәрҙең моделен әҙерләү. Тиң кисәкле һөйләмдәрҙең дөйөмләштереүсе һүҙҙәрен табыу Төрлө төрҙәге тиң кисәктәрҙең телмәрҙә ҡулланыу үҙенсәлектәрен асыҡлау һәм аңлау.
Өндәш һүҙ. Инеш һүҙ һәм инеш һөйләмдәр (6с)		Өндәш һүҙҙәр һәм улар эргәһендә тыныш билдәләрҙе дөрөҫ ҡуйыу. Инеш һүҙ һәм инеш һөйләмдәрҙе характерлау. Улар эргәһендә тыныш билдәләрҙе дөрөҫ ҡуйыу. Инеш һүҙҙәр һәм инеш һөйләмдәр, өндәш һүҙҙәр, айырымланған эйәрсән кисәктәр менән һөйләм төҙөү нормаларын ҡулланыу
Һөйләмдең айырымланған эйәрсән кисәктәре (8с)	Айырымланыу тураһында төшөнсә. Өҫтәлмәлектәрҙең айырымланыуы. Аныҡлаусыларҙың айырымланыуы. Хәл әйтеме һәм уларҙың үҙенсәлектәре. Хәл әйтемдәренең айырымланыуы	Айырымланған эйәрсән кисәкле һөйләмдәрҙе төҙөй белеү һәм уларҙы телмәрҙә дөрөҫ ҡулланыу. Йәнле һөйләү телмәрендә һөйләмдең айырымланған эйәрсән кисәктәрен интонация менән сағылдырыу, яҙма телмәрҙә тыныш билдәләрен дөрөҫ ҡуйыу
Тура һәм ситләтелгән телмәр (3с)	Тура һәм ситләтелгән телмәр. Тура телмәрле һөйләмдәр. Уларҙа тыныш билдәләре. Цитата. Уның эргәһендә тыныш билдәләре. Диалог	Тура телмәрле һәм диалогтарҙы, текстарҙа тура телмәрле һәм диалогтарҙы дөрөҫ интонация менән уҡыу. Һөйләү телмәрендә һәм яҙғанда цитаталар һәм эпиграф ҡуллана

		белеү
Уҡыусыларҙың белемдәрен тикшереү һәм үтелгәндәрҙе ҡабатлау (2 с)		Үтелгән материалдарҙы ҡабатлау, контроль эш яҙҙырыу, алынған белемдәрен коррекциялау буйынса эштәр башҡарыу
68 сәғәт		

8 КЛАСС (68 сәғәт)

Тематик блок, тема	Төп йөкмәтке	Уҡыусыларэшмәкәрлегенең төп төрҙәре
ТЕЛ ТУРАҺЫНДА ДӨЙӨМ ТӨШӨНСӘ (1 сәғәт)		
Төрки телдәренең береһе булараҡ башҡорт теле (1с)	Төрки телдәренең береһе булараҡ башҡорт теле	Башҡорт теленең башҡа ҡәрҙәш телдәр арһындағы урынын, үҙенсәлектәрен төшөнөү һәм уның ижтимағи вазифаларын аңлау
ТЕЛ ҺӘМ ТЕЛМӘР (2сәғәт)		
Һөйләү һәм яҙма телмәр, монологик һәм диалогик, полилог (ҡабатлау). Телмәр эшмәкәрлегенең төрҙәре: һөйләү, яҙыу, уҡыу, аудирование (ҡабатлау). Аудирование төрҙәре: һайланмалы, танышыу, ентекле. Уҡыу төрҙәре: өйрәнеү, танышыу, ҡарау, эҙләнеү	Һөйләү һәм яҙма телмәр, монологик һәм диалогик, полилог (ҡабатлау). Телмәр эшмәкәрлегенең төрҙәре: һөйләү, яҙыу, аудирование (тыңлау), уҡыу (ҡабатлау). Тормош һәм уҡыу тәжрибәһенә таянып, иллюстрация, фотография, сюжетлы картиналарҙы ҡулланып, тема һәм аралашыу шарттарына ҡарап, төрлө коммуникатив йүнәлештә һөйләү һәм яҙма хәбәрҙәр булдырыу	Маҡсат һәм аралашыу ситуацияһына ярашлы көнүҙәк социаль-мәҙәни, әхлаҡи-этик, көнкүреш, уҡыу темаһына телдән һәм яҙма монологик һәм диалогик телмәр төҙөә белеү. Төрлө функциональ-мәғәнәүи төрҙәге телмәр һәм уларҙың комбинацияһын ҡулланып, төрлө коммуникатив йүнәлешле яҙма телмәр төҙөү

(2с)		
ТЕЛМӘР МӘҘӘНИӘТЕ (6 сәғәт)		
Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең төп орфоэпик нормалары (ҡабатлау) (1 с.)	Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең төп орфоэпик нормалары (ҡабатлау). Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең төп грамматик нормалары (ҡабатлау). Отражение вариантов грамматической нормы в словарях и справочниках. Грамматик нормаларҙы һүҙлек һәм белешмәләрҙә сағылдырыу. Телмәрҙә типик грамматик хаталар	Орфоэпик һәм акцентологик норма варианттарын айырыу; хәҙерге орфоэпик нормаларҙың әйтелеш һәм стилистик варианттарын иҫәпкә алып, һүҙҙәрҙе ҡулланыу; хәҙерге башҡорт теленең әйтелеш һәм баҫым (өйрәнелгән кимәлдә) өлкәһендәге актив процестар тураһында күҙаллау; үҙеңдең һәм башҡа кешенең телмәрен орфоэпик һәм акцентологик норма варианттары нормалары күҙлегенән сығып анализлау; телмәрҙе хәҙерге әҙәби телдең төп нормаларын иҫәпкә алып төҙәтеү; хәҙерге әҙәби телдең орфоэпик һәм акцентологик норма варианттары тап килеүенән сығып, телмәрҙе төҙәтеү
Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең төп лексик нормалары (ҡабатлау). Телмәрҙә терминдар һәм теүәллек. Терминдарҙы ҡулланыу менән бәйле типик телмәр хаталары (ҡабатлау) (2 с.)	Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең төп лексик нормалары (ҡабатлау). Терминдар һәм телмәр теүәллеге. Терминдарҙы фәнни һәм публицистик стилдә ҡулланыу. Терминдарҙы ҡулланыуҙа типик телмәр хаталары	Һүҙҙәрҙе уларҙың лексик мәғәнәләренә һәм лексик бәйләнеш нормаларына яраҡлы ҡулланыу; синоним, антоним, омоним, паронимдарҙы ҡулланыу нормаларын һаҡлау; объяснять особенности фәнни стиль текстарында, публицистик һәм әҙәби текстарҙа (өйрәнелгән кимәлдә) терминдарҙы әҙәпле ҡулланыу; терминдарҙы (өйрәнелгән кимәлдә) ҡулланыуға бәйле типик телмәр хаталарын анализлау; фәнни һәм публицистик стилдә терминдарҙы әҙәпле ҡулланыу;үҙеңдең һәм башҡа кешеләрҙең телмәрен хәҙерге әҙәби тел нормалары

		күҙлегенән сығып анализлау һәм баһалау; хәҙерге әҙәби тел нормаларына яраҡлы телмәрҙе төҙәтеү; һүҙҙең лексик мәғәнәһен һәм уларҙың ҡулланыу үҙенсәлектәрен аңлатыу өсөн аңлатмалы һүҙлектәр, шул иҫәптән мультимедийныйҙарҙы ҡулланыу; орфографик һүҙлектәр пунктуация буйынса белешмәләр ҡулланыу; яҙыуҙа орфография һәм пунктуация буйынса ҡағиҙәләр ҡулланыу
Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең төп лексик нормалары (ҡабатлау). Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең төп грамматик нормалар. Телмәрҙә типик синтаксик хаталар. Ҡушма, эйәртеүле, теҙмә, теркәүесһеҙ теҙмә ҡушма һөйләмдәрҙе төҙөүҙә типик хаталар (2 с.)	Башҡорт телендә теҙмә һәм эйәртеүле бәйләнештәрҙәге ауыр осраҡтар. Эйә менән хәбәрҙең грамматик бәйләнеү юлдары. Һүҙлек һәм белешмәләрҙә грамматик нормаларҙың сағылдырышы. Хәҙерге башҡорт әҙәби телендә төп синтаксик нормалар. Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең төп синтаксик нормалары (ҡабатлау). Телмәрҙә типик синтаксик хаталар. Ҡушма, эйәртеүле, теҙмә, теркәүесһеҙ теҙмә ҡушма һөйләмдәрҙе төҙөүҙә типик хаталар	Башҡорт телендә теҙмә һәм эйәртеүле бәйләнештәрҙәге ауыр осраҡтарҙы анализлау. Эйә менән хәбәрҙең грамматик бәйләнеү юлдарын анализлау. Синтаксик грамматик хаталарҙы төҙәтеү маҡсатынан һөйләмдәрҙе редакторлау. Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең синтаксик нормаларын һаҡлау. Телмәрҙә эйәртеүле, теҙмә, теркәүесһеҙ теҙмә ҡушма һөйләмдәрҙе ҡулланыу үҙенсәлектәрен аңлау. Теҙмә ҡушма һөйләмдәрҙе төҙөүҙең төп нормаларын аңлау, пунктуация буйынса орфографик һүҙлектәр һәм белешмәләр ҡулланыу; орфография һәм пунктуация ҡағиҙәләрен яҙыуҙа ҡулланыу
Особенности современного речевого этикетахәҙерге телмәр этикетының үҙенсәлектәре (1с.)	Хәҙерге телмәр этикетының үҙенсәлектәре. Аралашыуҙа башҡорт телмәр этикеты. Телмәр этикетында актив процестар. Сәләмләү һәм хушлашыуҙың яңы варианттары, яңғыҙлыҡ исемдәрҙе ҡулланыу; уларҙы	Телмәр этикетындағы актив процестарҙы характерлау һәм баһалау; Характеризовать и оценивать активные процессы в речевом этикете; телмәр этикетында (өйрәнелгән кимәлдә) актив процестарҙы характерлау һәм баһалау;

	баһалау. Телмәр агрессияһы. Аралашыуҙа телмәр агрессияһына ҡаршы торорлоҡ телмәр тактикаһы этикеты. Телмәр формуларының синонимлығы	телмәр агрессияһына ҡаршы торорға ярҙам итеүсе алымдарҙы ҡулланыу; үҙеңдең телмәреңде хәҙерге башҡорт телмәр этикетына тап килерлек итеп төҙәтмәләр индереү
ТЕКСТ (2 сәғәт)		
Текст һәм уның билдәләре. Телмәрҙең функциональ-мәғәнәүи тибы. Тексты мәғәнәүи ҡайтанан эшкәртеү (2с)	Текст һәм уның төп билдәләре (ҡабатлау). Телмәр төрҙәренең фукциональ-мәғәнәүи үҙенсәлектәре (һүрәтләү, хәбәр итеү, фекерләү) (ҡабатлау). Тексты мәғәнәүи эшкәртеү: төрлө сығанаҡтарҙан мәғлүмәт алыу; лингвистик һүҙлектәр ҡулланыу; тезистар, конспекттар	Тексттың төп билдәләрен белеү. Тексты мәғәнәүи өлөштәргә бүлеү, тексты мәғлүмәти эшкәртеүҙе тормошҡа ашырыу, уның йөкмәткеһен план формаһында (ябай, ҡатмарлы, тезис), конспект, аннотация, таблица һ.б.биреү
ТЕЛДЕҢ ФНКЦИОНАЛЬ ТӨРЛӨЛӨГӨ (2 сәғәт)		
Телдең функциональ төрлөлөгө. Рәсми эш ҡағыҙҙары һәм фәнни стиль (2с.)	Рәсми эш ҡағыҙҙары стиле. Уларҙы ҡулланыу өлкәһе, функциялары, тел үҙенсәлектәре. Рәсми эш ҡағыҙҙары стиле жанрҙары (ғариза, аңлатмалы яҙыу, автобиография, характеристика). Фәнни стиль. Уларҙы ҡулланыу өлкәһе, функциялары, тел үҙенсәлектәре. Фәнни стиль жанрҙары (реферат, фәнни темаға доклад). Текста телдең төрлө функциональ төрҙәренең бәйләнеше, текста һөйләмдәрҙең бәйләнеү саралары	Һөйләү характерындағы текстарҙың, фәнни, публицистик, рәсми эш ҡағыҙҙары, матур әҙәбиәт теленең текстарын айырыу. Тексты телдең билдәле функциональ төрөнә ҡарағанын билдәләү. Фәнни стилдәге (реферат, фәнни темаға доклад) Уларҙың йөкмәтке һәм структура талаптарына нигеҙләнеп, текстар төҙөү. Рәсми эш ҡағыҙҙары (ғариза, аңлатмалы яҙыу, автобиография, характеристика) текстары төҙөү
ТЕЛ СИСТЕМАҺЫ		
СИНТАКСИС. ПУНКТУАЦИЯ (55сәғәт)		
Ҡушма һөйләм (ҡабатлау) (2с)	Ҡушма һөйләм тураһында төшөнсә (ҡабатлау). Ҡушма һөйләмдәрҙе төрҙәре буйынса классификациялау. Ҡушма һөйләм өлөштәренең мәғәнәүи,	Ҡушма һөйләмдең төҙөлөшөн өйрәнеү. Ҡушма һөйләм составындағы һөйләмдәр араһындағы мәғәнәүи мөнәсәбәтте аңлау

	структур һәм интонацион берҙәмлеге. Пунктуация. Тыныш билдәләренең функцияһы	
Теҙмә ҡушма һөйләм (18с.)	Теҙмә ҡушма һөйләм тураһында аңлатма, уның төҙөлөшө. Теҙмә ҡушма һөйләмдәрҙең төрҙәре. Теркәүесһеҙ теҙмә ҡушма һөйләм. Теркәүесһеҙ теҙмә ҡушма һөйләмдәрҙә тыныш билдәләренең ҡуйылышы.	Теҙмә һәм эйәртеүле ҡушма һөйләмдәргә хас үҙенсәлектәрҙе билдәләү. Теҙмә һәм эйәртеүле ҡушма һөйләмдәрҙе тексҭа ҡулланыу үҙенсәлектәрен күҙәтеү, уларҙы телмәрҙә ҡуллана белеү

	Теркәүесһеҙ теҙмә ҡушма һөйләм. Теркәүесһеҙ теҙмә ҡушма һөйләмдәрҙә тыныш билдәләренең ҡуйылышы Теркәүесле теҙмә ҡушма һөйләмдәрҙә ҡулланылған теркәүестәр: йыйыу, ҡаршы ҡуйыу, бүлеү-ҡабатлау, һығымта яһау, аныҡлау теркәүестәре һәм мөнәсәбәт һүҙҙәр. Теркәүесле теҙмә ҡушма һөйләмдәрҙең компоненттары араһында мәғәнәүи мөнәсәбәттәрҙең пунктуацион юлдар менән сағылдырышы	Теҙмә ҡушма һөйләмдәрҙең өлөштәре араһында мәғәнәүи мөнәсәбәтте аңлау, уларҙы сағылдырыусы сараларҙы билдәләү, теҙмә ҡушма һөйләмдәрҙең схемаһын төҙөү. Теркәүесһеҙ теҙмә ҡушма һөйләмдәрҙең компонеттары араһындағы мәғәнәүи бәйләнештәрҙе билдәләү һәм уларҙы интонация ярҙамында сағылдырыу. Синтаксик анализ үткәреү. Теркәүесһеҙ теҙмә ҡушма һөйләмдәрҙең компонеттары араһындағы мәғәнәүи бәйләнештәрҙе тыныш билдәләре ярҙамында сағылдырыу, уларҙың ҡуйылышын өйрәнеү Теркәүестәр һәм мөнәсәбәт һүҙҙәр ҡулланылған теҙмә ҡушма һөйләмдәрҙе таныу, уларҙың схемаһын төҙөү. Төрлө төрҙәге теркәүестәр һәм мөнәсәбәт һүҙҙәр ҡулланылған теҙмә ҡушма һөйләмдәр төҙөргә өйрәнеү һәм телмәрҙә ҡулланыу. Синтаксик анализ эшләргә өйрәтеү. Теркәүесле теҙмә ҡушма һөйләмдәрҙә тыныш билдәләрен дөрөҫ ҡуйыу. Матур әҙәбиәт текстарында теркәүесле теҙмә ҡушма һөйләмдәрҙең ҡулланыу юлдарын күҙәтеү
Эйәртеүле ҡушма һөйләмдәр (12с.)	Эйәртеүле ҡушма һөйләм, уның төҙөлөшө. Баш һөйләм менән эйәрсән һөйләм. Эйәрсен һөйләмдең баш һөйләмгә бәйләнеү саралары һәм уларҙа тыныш билдәләре. Эйәрсән һөйләм төрҙәре тураһында дөйөм төшөнсә. Эйәрсән һөйләмдең баш һөйләмгә бәйләнеү саралары һәм уларҙа	Эйәртеүле ҡушма һөйләмдең баш һәм эйәрсән һөйләмдәрен айыра белеү. Эйәртеүле ҡушма һөйләм өлөштәре араһында мәғәнәүи бәйләнеште аңлау. Эйәртеүле ҡушма һөйләмдә эйәрсен һөйләмде баш һөйләмгә бәйләүсе сараларҙы билдәләү һәм эйәрсән һөйләм менән баш

	тыныш билдәләре. Эйәрсән һөйләм төрҙәре: эйә, хәбәр, аныҡлаусы, тултырыусы, ваҡыт, урын, сәбәп, маҡсат, рәүеш, күләм-дәрәжә, сағыштырыу, шарт , кире	һөйләм араһында тыныш билдәләрен дөрөҫ ҡуйыу. Эйәртеүле ҡушма һөйләмдә эйәрсән һөйләмдәрҙе таныу һәм уларҙың үҙенсәлектәрен характерлау
Күп эйәрсәнле ҡушма һөйләмдәр (10с.)	Күп эйәрсәнле ҡушма һөйләмдәр. Күп эйәрсәнле ҡушма һөйләмдәрҙә тыныш билдәләренең ҡуйылышы	Күп эйәрсәнле ҡушма һөйләмдәрҙең төп үҙенсәлектәрен, эйәртеүле ҡушма һөйләмдәрҙән айырмаһын төшөнөү. Күп эйәрсәнле ҡушма һөйләмдәрҙә тыныш билдәләрен дөрөҫ ҡуя белеү
Ҡатнаш ҡушма һөйләмдәр. Теҙемдәр (9с.)	Ҡатнаш ҡушма һөйләмдәр. Ҡатнаш ҡушма һөйләмдәрҙә тыныш билдәләренең ҡуйылышы. Теҙемдәр (периодтар). Теҙемдәрҙең үҙенсәлектәре.	Ҡатнаш ҡушма һөйләмдәрҙе айыра белеү һәм уларҙың үҙенсәлектәрен белеү. Ҡатнаш ҡушма һөйләмдәрҙә тыныш билдәләрен дөрөҫ ҡуйыу. Теҙемдәрҙең үҙенсәлектәрен, уларҙы айырыра белеү
Тыныш билдәләре (2с.)	Һөйләм аҙағында тыныш билдәләре (нөктә, һорау, өндәү). Теркәүесheҙ теҙмә ҡушма һөйләмдәрҙә, ҡатмарлы синтаксик конструкцияларҙа нөктәле өтөр, һыҙыҡ, ике нөктә ҡуйылыу осраҡтары	Һөйләм аҙағында тыныш билдәләрен ҡуйылыу осраҡтарын белеү. Өтөр, нөктәле өтөр, һыҙыҡ, ике нөктә Ҡуйылыу осрағының ҡағиҙәләрен белеү һәм практикала ҡулланыу
Уҡыусыларҙың белемдәрен тикшереү һәм үтелгәндәрҙе ҡабатлау (2 с.)	Ҡатмарлы синтаксик конструкциялар буйынса үтелгәндәрҙе ҡабатлау	Булған белемдәрҙе ҡабатлау, системалаштырыу, маҡсаттар билдәләү, уҡыу эшмәкәрлегенә мотивация булдырыу, ҡатмарлы синтаксик конструкциялар төҙөй белеү, уларҙың үҙенсәлектәрен асыҡлау
68ч		

9 КЛАСС (68 сәғәт)

Тематик блок, тема	Төп йөкмәтке	Уҡыусыларэшмәкәрлегенең төп төрҙәре
ТЕЛ ТУРАҺЫНДА ДӨЙӨМ ТӨШӨНСӘ (2сәғәт)		

Тел –үҫә барыусы ижтимағи күренеш (1с.)	Тел –үҫә барыусы ижтимағи күренеш. Хәҙерге йәмғиәттә башҡорт теле	Тел фәнен ни өсөн мотлаҡ өйрәнергә кәрәклекте төшөнөү; телдең үҫеүе тураһында, телдең эске һәм тышҡы функцияларын аңлау һәм ул турала һөйләй белеү
Әҙәби тел һәм диалект (1с.)	Әҙәби тел һәм диалект. Башҡорт теленең диалекттары. Башҡорт әҙәби теле һәм унның үҫеше. Ике теллелек	Әҙәби тел һәм диалекттар араһындағы айырмалыҡты билдәләү һәм характерлау. Диалект һәм әҙәби телдә әйберҙәрҙе, һәм тирә яҡтағы күренештәрҙе диалект һәм әҙәби тел менән сағыштырыу, матур әҙәби әҫәрҙәрҙә диалект һүҙҙәрҙең ҡулланыуын аңлатыу
ТЕЛ ҺӘМ ТЕЛМӘР (2сәғәт)		

Телдән һәм яҙма телмәр. Диалог һәм монолог Телмәр эшмәкәрлегенең төрҙәре: уҡыу, тыңлау, һөйләү, яҙыу (2с.)	Телдән һәм яҙма телмәр. Монолог һәм диалог, уларҙың төрҙәре Диалог һәм монолог. Монологтың төрҙәре (хикәйәләү, һүрәтләү, фекер йөрөтөү, төрлө төрҙәге монологтың берләшеүе) һәм төрлө харктерҙағы диалогтар (этикет, диалог-һорашыу, диалог-фекер алышыу һ.б.; төрлө төрҙәге диалогтың берләшеүе) Телмәр эшмәкәрлегенең төрҙәре: уҡыу, тыңлау, һөйләү, яҙыу. Телмәр эшмәкәрлегенең һәр төрөнөң төп үҙенсәлектәре. Текстағы төп һәм өҫтәлмә мәғлүмәтте уҡып һәм ишетеп ҡабул итеү	һөйләү һәм яҙма телмәрҙең төп үҙенсәлектәрен, коммуникатив уңышһыҙлыҡтарҙың төп сәбәбен һәм уларҙы хәл итеү юлдарын үҙләштереү. Монологтарҙың төрлө төрҙәрен (хикәйәләү, һүрәтләү, фекер йөрөтөү, төрлө төрҙәге монологтың берләшеүе) һәм төрлө характерҙағы диалогтарҙы (этикет, диалог-һорашыу, диалог-фекер алышыу һ.б.; төрлө төрҙәге диалогтың берләшеүе) үҙләштереү. Телмәр эшмәкәрлегенең төп төрҙәре һәм уларҙың үҙенсәлектәре тураһында күҙаллау. Текстағы төп һәм өҫтәлмә мәғлүмәтте адекват аңлау
ТЕЛМӘР ЭТИКЕТЫ (5 сәғәт)		
Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең төп орфоэпик нормалары (ҡабатлау). Әйтелештә һәм баҫымда актив процестар (1с.)	Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең төп орфоэпик нормалары (ҡабатлау). Әйтелештә һәм баҫымда актив процестар. Хәҙерге орфоэпик һүҙлектәрҙә әйтелеш варианттарының сағылышы	Әйтелеш һәм баҫым өлкәһендә актив процестарҙы аңлау һәм характерлау; хәҙерге орфоэпик һүҙлектәрҙә әйтелеш нормаларын сағылдырыу ысулдары; үҙаллы һүҙ төркөмдәрендә (өйрәнелгән кимәлдә) айырым грамматик нормаларҙа әйтелеш һәм баҫым нормаларын һаҡлау; орфоэпик һәм акцентологик нормалар варианттарын айырыу; хәҙерге орфоэпик нормаларҙы иҫәпкә алып, һүҙҙәрҙең әйтелеш

		нормаларын ҡулланыу;орфоэпик норманың стилистик нормаларын иҫәпкә алып, һүҙҙәрҙе ҡулланыу; һүҙҙәрҙе уларҙың лексик мәғәнәһенә һәм лексик ярашлығына яраҡлы ҡулланыу; тавтология күренештәрен таныу; анализировать и оценивать с точки зрения норм современного башкирского литературного языка чужую и собственную речь; хәҙерге башҡорт әҙәби тел нормалары күҙлегенән үҙеңдең һәм башҡа кешенең телмәрен анализлау һәм баһалау; хәҙерге әҙәби телдең төп нормаларына яраҡлы телмәрҙе төҙәтеү
Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең төп лексик нормалары (ҡабатлау)(1 с.)	Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең төп лексик нормалары (ҡабатлау). Синонимдар, антонимдар, омонимдарҙы ҡулланыуҙың мәғәнәүи, стилистик үҙенсәлектәре. Һүҙҙәрҙең лексик һәм теүәл ярашыуы. Ирекле һәм ирекһеҙ лексик ярашыу. Лексик ярашыуҙы боҙоуға бәйле типик хаталар. Телмәрҙә артыҡлыҡ һәм теүәллек. Тавтология. Плеоназм. Телмәрҙәге артыҡлыҡтарға бәйле типик хаталар. Хәҙерге аңлатмалы һүҙлектәр. Хәҙерге һүҙлектәрҙә лексик нормалар варианттарын сағылдырыу. Һүҙлек билдәләре	Һүҙҙәрҙе уларҙың лексик мәғәнәһенә һәм лексик ярашыуына тап килешле ҡулланыу; тавтология күренештәрен таныу; телмәр артыҡлығы бәйле типик телмәр хаталарын анализлау һәм айырыу; текстарҙы телмәр хатаһын төҙәтеү маҡсатынан редакторлау;телдән һәм яҙма телмәрҙә телмәр хаталарын табыу һәм төҙәтеү; һүҙҙең лексик мәғәнәһен һәм ҡулланыу үҙенсәлектәрен аңлатмалы һүҙлектә, шул иҫәптән мультимедийныйҙарҙы ҡулланыу; һүҙҙәрҙең мәғәнәһен дөрөҫләү өсөн һәм тексты редакторлау процесында антоним, синоним, омоним, пароним һүҙлектәр ҡулланыу; орфография һәм пунктуация ҡағиҙәләрен (өйрәнелгән кимәлдә) ҡулланыу

Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең төп грамматик нормалары (ҡабатлау). Һүҙбәйләнештәр, ябай һәм ҡушма һөйләмдәрҙе төҙөүҙә типик хаталар (2с.)	Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең төп грамматик нормалары (ҡабатлау). Хәҙерге грамматик һүҙлектәрҙә һәм белешмәләрҙә грамматик норма варианттарын сағылдырыу. Һүҙлек билдәләре. Терминология һәм телмәр теүәллеге (ҡабатлау). Публицистик, фәнни, йәнле һөйләү, матур әҙәбиәт, рәсми эш ҡағыҙҙары стилендә терминдарҙы ҡулланыу нормалары. Терминдарҙы ҡулланыу менән бәйләнешле типик хаталар (ҡабатлау). Телмәрҙә типик грамматик хаталар. Исем, сифат, алмаштарҙы ҡулланыуҙың нормалары (ҡабатлау). Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең төп синтаксик нормалары. Телмәрҙә типик синтаксик хаталар һүҙбәйләнеш һәм ҡушма һөйләмдәрҙе төҙөүҙә типик хаталар (ҡабатлау)	Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең синтаксик нормаларын һаҡлау: һүҙбәйләнештәр, ябай һөйләмдәр, төрлө типтағы ҡушма һөйләмдәр; ябай һөйләмдәрҙең, төрлө төрҙәге ҡушма һөйләмдәрҙең типик төҙөлөштәрен таныу; грамматик хаталарҙы төҙәтеү маҡсатынан һөйләмдәрҙе редакторлау
Электрон мөхит аралашыуында һәм эшлекле аралашыу ситуацияларында телмәр этикеты (1 с.)	Этикет тураһында төшөнсә. Интернет этикеты – яҙышыу. Интернет-дискуссия, интернет-полемикала этикет ҡағиҙәләре, этик нормалар. Эшлекле аралашыу ситуацияларында телмәр этикеты	Интернет мөхитендә аралашыуҙа милли башҡорт телмәр этикеты нигеҙендә ятҡан этикет формуларын, этикет аралашыу принциптарын ҡулланыу; эшлекле аралашыу ситуацияларында башҡорт этикет телмәр нормаларын һаҡлау;эшлекле аралашыу ситуацияларында телмәр этикет телмәр мәҙәниәте нормаларын һаҡлау
ТЕКСТ (3сәғәт)		
Текст һәм	Текст һәм уның билдәләре	Тексты анализлау: теманы һәм

унының билдәләре (йомғаҡлау). Телмәрҙең фукциональ-мәғәнәүи төрҙәре (йомғаҡлау) (3с.)	(йомғаҡлау). Телмәрҙең фукциональ-мәғәнәүи төрҙәре (йомғаҡлау). Текста төрлө фукциональ-мәғәнәүи телмәр төрҙәренең яраҡлашыуы, шулай уҡ матур әҙәбиәт әҫәрҙәрендә телдең төрлө функциональ төрлөлөгө элементтарының яраҡлашыуы. Төрлө фукциональ-мәғәнәүи телмәр төрҙәренә ҡараған текстарҙа тел һүрәтләү сараларының ҡулланыу үҙенсәлектәре. Тексты ҡайтанан мәғлүмәти эшкәртеү	төп фекерҙе билдәләү һәм аңлатма биреү; текстың төп темаһын һәм мәғәнәһен сағылдырыусы исем һайлау. Текстың йөкмәткеһен исеменә, төп һүҙҙәренә ҡарап билдәләү. Телмәрҙең функциональ-мәғәнәүи төрөнә ҡарағанлығын билдәләү.текста оҡшаш фрагменттар табыу - һүрәтләү, хәбәр итеү, фекер йөрөтөү-иҫбатлау, баһалау. Сағыштырыуға нигеҙ билдәләү һәм төрлө төрҙәге функциональ-мәғәнәүи төрҙәрҙе сағыштырыу, уларҙың бәйләнеш үҙенсәлектәрен аңлау, шул иҫәптән матур әҙәбиәт әҫәрҙәрендәге төрлө стилдәрҙе. Төрлө жанрҙағы текстарҙың айырмалы билдәләрен асыҡлау. Үҙҙәре/башҡа уҡыусылар тарафынан текстарҙы уларҙың йөкмәткеһен камиллаштырыу маҡсатынан редакторлау
ТЕЛДЕҢ ФУНКЦИОНАЛЬ ТӨРЛӨЛӨГӨ (15 сәғәт)		
Функциональ стилдәр. Уларҙың төп үҙенсәлектәре (2с.)	Телдең функциональ төрлөлөгө: йәнле һөйләү стиле, матур әҙәбиәт теле, фәнни стиль, публицистик стиль, рәсми эш ҡағыҙҙары стиле, хаттар стиле	Телдең функциональ стилдәрен айыра белеү. Уларҙың үҙенсәлектәрен характерлау. Яҙыуҙа орфография ҡағиҙәләрен һәм пунктуацияны һаҡлау
Йәнле һөйләү стиле (2 с.)	Йәнле һөйләү стиле структур элементтары һәм тел үҙенсәлектәре. Һөйләү телмәре. Телдән аралашыуҙы характерлаусы мәҡәлдәр. Аралашыу ҡағиҙәһе. Үтенес. Ғәфү үтенеү. Бәхәс, бәхәс төрҙәре. Бәхәсте әҙәпле алып барыу ысулдары	Йәнле һөйләү стиленең структур элементтарын һәм тел үҙенсәлектәрен анализлау; фольклор һәм матур әҙәбиәт тестарын йә (халыҡ һәм әҙәбиәт әкиәттәрҙе, хикәйә, мәҡәл, йомаҡтар) фрагменттарын анализлау һәм интрепретация үткәреү; яҙыуҙа орфография ҡағиҙәләрен һәм пунктуацияны ҡулланыу; интонация булыуын

		күрһәтеп, аралашыуҙа ҡатнашыу; бәхәстә әҙәпле алымдарҙы ҡулланып, дискуссияла ҡатнашыу; телдән аралашыу тактикаһын һәм коммуникатив етәкселек итеү оҫталығы:, үтенес, ғәфү үтенеүҙе урынлы ҡулланыу; диалог булдырыу һәм уны алып барыу, тамамлау
Матур әҙәбиәт стиле(2 с.)	Матур әҙәбиәт стиле. Уның структур элементтары һәм тел үҙенсәлектәре.Матур әҙәбиәт теле һәм уның башҡорт әҙәби теленең башҡа функциональ төрҙәренән айырмалығы. Матур әҙәбиәт теленең төп билдәләре: образлылыҡ, тел-һүрәтләү сараларының киң ҡулланышы. Башҡорт теленең төп һүрәтләү саралары, уларҙың телмәрҙә ҡулланышы.	Матур әҙәбиәт стиленең структур элементтарын һәм тел үҙенсәлектәрен анализлау; яҙыуҙа орфография ҡағиҙәләрен һәм пунктуацияны ҡулланыу
Рәсми эш ҡағыҙҙары стиле (2 с.)	Рәсми эш ҡағыҙҙары стиленең структур элементтары һәм тел үҙенсәлектәре. Рәсми эш ҡағыҙҙары стиле: ҡулланыу сфераһы (административ-хоҡуҡи, эш ҡағыҙҙары сфераһ), төп бурыс (теүәл мәғлүмәтте хәбәр итеү), стиль һыҙаттары (абстрактлыҡ, теүәллек, ҡыҫҡалыҡ, шаблонлыҡ), характерлы тел саралары. Рәсми эш ҡағыҙҙары булараҡ инструкция. Инструкция тексының йөкмәтке үҙенсәлеге һәм структураһы. Уҡыу маҡсатында инструкция текстарын ҡулланыу	Рәсми эш ҡағыҙҙары стиленең структур элементтарын һәм тел үҙенсәлектәрен анализлау; яҙыуҙа орфография ҡағиҙәләрен һәм пунктуацияны ҡулланыу. Инструкция текстарын уның йөкмәтке һәм структура талаптарына нигеҙләнеп, моделен әҙерләү
Фәнни стиль (2с.)	Фәнни стилдең структур элементтары һәм тел үҙенсәлектәре. Проект яҡлауҙа оппонент телмәре. Ҡулланыу	Фәнни стилдең башҡа стилдәрҙән айырмалы яҡтары. Уның структура һәм йөкмәткеһенә талаптарҙы

	сфераһы, функциялары, телмәр аралашыуының типик ситуациялары, телмәр бурыстары, тел саралары. Фәнни стилдең төп жанрҙары: тезис, конспект, реферат, конспект; уларҙың үҙенсәлектәре. Тезис, конспект, реферат, конспекттар яҙыу үҙенсәлектәре	иҫәпкә алып, фәнни стиль текстары төҙөү. Фәнни стиль текстар йөкмәткеһен анализлау һәм уны ҡайтанан мәғлүмәти эшкәртеү: текста төп һәм икенсел мәғлүмәтте билдәләү. Фәнни стиль текстары йөкмәткеһен таблица һәм схема төрөндә тәҡдим итеү
Публицистик стиль (3 с.)	Публицистик стилдең структур элементтары һәм тел үҙенсәлектәре. Публицистик стиль: ҡулланыу сфераһы (күмәк коммуникация), төп бурыс (теге йәки был ысынбарлыҡтағы проблемағабилдәле мөнәсәбәт булдырыу маҡсатынан уҡыусы һәм тыңлаусыларға тәьҫир итеү), стиль һыҙаттары (экспрессивлыҡ һәм стандарттың бәйләнеше), характерлы тел саралары (лексик, морфологик, синтаксик). Публицистик стилдең төп жанрҙары (сығыш, мәҡәлә, интервью, очерк, репортаж)	Публицистик һәм рәсми эш ҡағыҙҙары стилен текста ҡулланылған ҡулланыу сфераһы, төп бурыстары, стиль һыҙаттары, характерлы тел сараларына нигеҙләнеп таныу. сығыш, мәҡәлә, интервью, очерк, репортаж үҙенсәлектәрен характерлау. Публицистик стиль жанрҙарын төҙөү: сығыш, мәҡәлә, интервью, очерк, репортаж
Хаттар стиле (2с.)	Хаттар стиленең структур элементтары һәм тел үҙенсәлектәре	Хаттар стиленең структур элементтарын һәм тел үҙенсәлектәрен анализлау; яҙыуҙа орфография ҡағиҙәләрен һәм пунктуацияны ҡулланыу
ТЕЛ СИСТЕМАҺЫ (8 сәғәт)		

Фонетика. Графика.Орфоэпия (2 с.)	Лингвистиканың бүлеге булараҡ фонетика һәм графика (ҡабатлау). Фонетика. Графика. Орфоэпия Һуҙынҡы һәм тартынҡы өндәр. Сингармонизм. Ассимиляция. Диссимиляция. Ижек. Баҫым	Өндәр системаһын характерлау. Өн һәм хәрефтең айырмалы яҡтарын аңлау. Һүҙҙәргә фонетик анализ үткәреү. Фонетика, графика һәм орфоэпия буйынса алған белемдәрен һүҙҙәрҙе дөрөҫ әйтелеш һәм дөрөҫ яҙыу практикаһында ҡулланыу
Орфография (3с.)	Лингвистиканың бүлеге булараҡ орфография (ҡабатлау). Орфографияның принциптары	“Орфограмма” аңлатмаһына таянып эш итеү. Өйрәнелгән орфограммаларҙы таныу. Һүҙҙәрҙең (тамыр, ялғау) таныу һәм ялғауҙарҙың дөрөҫ яҙылышын үҙләштереү
Лексикология (3с.)	Һүҙҙең лексик мәғәнәһе. Бер мәғәнәле һәм күп мәғәнәле һүҙҙәр. Синоним, антоним, омонимдар. Күп мәғәнәле һүҙҙәр. Диалект һәм әҙәби тел. Үтелгәндәрҙе ҡабатлау. Башҡорт теленең һүҙлектәре Һүрәтләү саралары. Эпитет. Сағыштырыу. Метафора. Синонимдар һәм уларҙы телмәрҙә ҡулланыу. Грамматик синонимдар. Телмәрҙә антитезаны файҙаланыу	Һүҙҙең лексик мәғәнәһен төрлө ысулдар (тамырҙаш һүҙҙәр килтереү; синоним, антоним һүҙҙәр табыу; контекст буйынса һүҙҙең мәғәнәһен табыу, аңлатмалы һүҙлек ярҙамында) менән аңлатыу. Бер мәғәнәле һәм күп мәғәнәле һүҙҙәрҙе таныу, һүҙҙәрҙең тура һәм күсмә мәғәнәләрен айырыу. Синоним, антоним, омонимдарҙы таныу; күп мәғәнәле һүҙҙәрҙе һәм омонимдарҙы айыра белеү. Диалекттарҙы айыра белеү; диалектарҙың милли үҙенсәлектәрен, әҙәби тел менән диалекттың айырма яҡтарын билдәләү. Башҡорт теленең һүҙлектәре менән танышыуҙы дауам итеү. Уларҙы практикала ҡулланыу. Тел һүрәтләү сараларының телмәрҙә ҡулланыу үҙенсәлектәрен билдәләү. Әҙәби әҫәрҙәрҙә, текстарҙа

		ҡулланылған һүрәтләү сараларын табыу, үҙенсәлектәрен аңлатыу. Үҙ телмәрендә һүрәтләү сараларын ҡулланыу
МОРФОЛОГИЯ. ОРФОГРАФИЯ (22сәғәт)		
Морфология лингвистиканың бүлеге (3 ч)	Морфология тел тураһындағы фәндең бер бүлеге (ҡабатлау). Һүҙҙең грамматик мәғәнәһе, уның лексик мәғәнәһенән айырмалығы. Башҡорт телендә һүҙ төркөмдәре системаһы. Үҙ аллы һәм ярҙамсы һүҙ тәркөмдәре	Һүҙҙең грамматик мәғәнәһе, уның лексик мәғәнәһенән айырмалылығын анализлау.Үҙ аллы һүҙ төркөмдәрен таныу. Һүҙ төркөмдәрен таныу. Һүҙ төркөмдәренә морфологи анализ үткәреү. Телмәр практикаһында төрлө төрҙәге тел анализы үткәргәндә морфология тураһында белемдәрҙе ҡулланыу
Исем (ҡабатлау) (5с.)	Һүҙ төркөмө булараҡ исем, уның дөйөм грамматик мәғәнәһе, морфологик билдәләре, синтаксик функциялары. Уртаҡлыҡ һәм яңғыҙлыҡ исемдәр. Башҡорт телендә һан, килеш, исемдәрҙең эйәлек һәм хәбәрлек категориялары	Һүҙ төркөмө булараҡ исем, уның дөйөм грамматик мәғәнәһе, морфологик билдәләре, синтаксик функциялары буйынса үтелгәндәрҙе ҡабатлау, нығытыу.
Сифат (ҡабатлау) (4с.)	Һүҙ төркөмө булараҡ сифат. Морфологик билдәләре, синтаксик функцияһы. Төп һәм шартлы сифаттар. Сифат дәрәжәләре; сифаттарҙың яһалышы, уларҙың дөрөҫ яҙылышы	Һүҙ төркөмө булараҡ сифат. Морфологик билдәләре, синтаксик функцияһын ҡабатлау. Телдән һәм яҙма телмәрҙә сифаттарҙы дөрөҫ һәм урынлы ҡулланыу
Алмаш (ҡабатлау) (5с.)	Һүҙ төркөмө булараҡ алмаш, уның морфологик билдәһе, синтаксик функцияһы. Алмаштарҙың һөйләмдәге роле. Алмаш төркөмсәләре. Алмаштарҙың үҙгәреше	Һүҙ төркөмө булараҡ алмаш, уның морфологик билдәһе, синтаксик функцияһын ҡабатлау, системаға килтереү

Ҡылым (ҡабатлау) (5с.)	Һүҙ төркөмө булараҡ ҡылым, уның морфологик билдәһе, синтаксик функцияһы. Үҙ аллы һәм ярҙамсы ҡылымдар. Ҡылымдың һөйкәлештәре, ҡылым күләмдәре, рәүешлеге. Ҡушма ҡылым	Һүҙ төркөмө булараҡ ҡылым, уның морфологик билдәһе, синтаксик функцияһын ҡабатлау. Телдән һәм яҙма телмәрҙә ҡылымдарҙы дөрөҫ ҡулланыу
СИНТАКСИС. ПУНКТУАЦИЯ (11 сәғәт)		
Лингвистика бүлеге булараҡ синтаксис һәм пунктуация (ҡабатлау). Һүҙбәйләнеш (9с.)	Синтаксис тураһында төшөнсә. Пунктуация тураһында төшөнсә. Тыныш билдәләре һәм уларҙың функциялары. Синтаксис берәмеге булараҡ һөйләм һәм һүҙбәйләнеш. Һүҙбәйләнеш һәм уның билдәләре. Морфологик билдәләре буйынса һүҙбәйләнеш төрҙәре. Һүҙбәйләнештә һүҙҙәрҙе бәйләү саралары. Һүҙбәйләнештәргә синтаксик анализ	Синтаксик буйынса үтелгәндәрҙе ҡабатлау, системаға килтереү. Баш һүҙҙең морфологик билдәләре буйынса һүҙбәйләнеште таныу; һүҙбәйләнештә эйәртеүле бәйләнештең төрҙәрен таныу: ярашыу, башҡарылыу, йәнәшәлек, һөйкәлеү; һүҙбәйләнештәр менән ҡушма һүҙҙәр араһындағы айырмаларҙы таныу. Һүҙбәйләнештәрҙең төҙөлөү нормаларын ҡулланыу. Һөйләмдең төп билдәләрен, телдән һәм яҙма телмәрҙә һөйләмде биҙәү сараларының төп билдәләрен характерлау; тыныш билдәләренең функцияһын айырыу. Һүҙбәйләнештәргә синтаксик анализ, һөйләмдәргә синтаксик һәм пунктуацион анализ үткәреү; төрлө төрҙәге тел анализы башҡарғанда һәм телмәр практикаһында синтаксис буйынса белемдәрен ҡулланыу
Уҡыусыларҙың белемдәрен тикшереү һәм үтелгәндәрҙе ҡабатлау (2 с)		Үтелгән материалдарҙы ҡабатлау, контроль эш яҙҙырыу, алынған белемдәрен коррекциялау буйынса эштәр башҡарыу
68 сәғәт		

Описание учебно-методическое и материально-техническое обеспечение

Учебно-методическое обеспечение для учителя

1.Башҡорт теле һәм әҙәбиәте;уҡытыу рус телендә алып барылған дөйөм белем биреү ойошмаларының 5-се класы өсөн туған (башҡорт) телен һәм әҙәбиәтен өйрәнеү өсөн дәреслек. В.И.Хажин,Ә.Х.Вилданов ,Ф.Ә. Аҡҡужина ,М.И.Ҡарабаев.- Өфө:Китап,2020

2. Башҡорт теле һәм әҙәбиәте;уҡытыу рус телендә алып барылған дөйөм белем биреү ойошмаларының 6-сы класы өсөн туған (башҡорт) телен һәм әҙәбиәтен өйрәнеү өсөн дәреслек. В.И.Хажин,Ә.Х.Вилданов ,Ф.Ә. Аҡҡужина ,М.И.Ҡарабаев.- Өфө: Китап,2020

Учебно-методическое обеспечение для учащихся

1.Башҡорт теле һәм әҙәбиәте;уҡытыу рус телендә алып барылған дөйөм белем биреү ойошмаларының 5-се класы өсөн туған (башҡорт) телен һәм әҙәбиәтен өйрәнеү өсөн дәреслек. В.И.Хажин,Ә.Х.Вилданов ,Ф.Ә. Аҡҡужина ,М.И.Ҡарабаев.- Өфө:Китап,2020

2. Башҡорт теле һәм әҙәбиәте;уҡытыу рус телендә алып барылған дөйөм белем биреү ойошмаларының 6-сы класы өсөн туған (башҡорт) телен һәм әҙәбиәтен өйрәнеү өсөн дәреслек. В.И.Хажин,Ә.Х.Вилданов ,Ф.Ә. Аҡҡужина ,М.И.Ҡарабаев.- Өфө: Китап,2020

Активно используются электронные образовательные ресурсы: диски, он-лайн словарь, образовательные сайты:

Всероссийский интернет-педсовет: образование, учитель, школа

http://pedsovet.org Авторская методика обучения

http://www.metodika.ru Академия повышения квалификации работников образования (АПКиППРО)

http://www apkpro.ru Интел «Обучение для будущего»

http://www.iteach.ru Информатика и ИКТ в школе. Компьютер на уроках

http://www.klyaksa.net Информационно-методический сайт для учителей и школьников http://www moyashkola.net

Конференция-выставка «Информационные технологии в образовании» (ИТО)

Открытый класс. Социальная сеть педагогов. Сетевые профессиональные сообщества

http://www.mirbibigona.ru Сеть творческих учителей

http://www.kolobok.ru Мультимедийные сказки

http://www.juja.ru Книги и дети

http://www.bibliogid.ru Литературный журнал для детей и взрослых

Энциклопедический портал. Все для семьи, школьника, абитуриента

https://region.bspu/ он-лайн башкирский язык, БГПУ

https://www.bashkortostan.ru/(Информационный портал Республики Башкортостан)

http: tv-rb.ru/ (проекты Тамыра, телевизионные передачи)

http: huzlck.bashqort.com/ (русско-башкирский онлайн словарь)

http: www.kitap-ufa.ru (Башкирское издательство «Китап» имени Зайнаб Биишевой)

http: ebook.bashnl.ru (Культурный мир Башкортостана)

http: ebook.bashnl.ru (Национальная электронная библиотека РБ)

http: www.bashenc.ru (Башкирская энциклопедия)

http: leph.bashedu.ru/publications/samouchitel.pdf (Самоучитель башкирского языка)

www.hobobo.ru/catalog(Башкирские сказки)

http:allmuz.org/melody (Бейеү көйҙәре , йырҙары)

Критерии оценивания письменных и устных ответов учащихся

В планировании предусмотрены разнообразные виды и формы контроля.

Устные ответы

Устный опрос является одним из основных, способов учета знаний учащихся. Развернутый ответ ученика должен представлять собой связное, логически последовательное сообщение на заданную тему, показывать его умение применять определения, правила в конкретных случаях. При оценке ответа ученика надо руководствоваться следующими критериями, учитывать:

1) полноту и правильность ответа,

2) степень осознанности, понимания изученного,

3) языковое оформление ответа.

Оценка «5» ставится, если ученик: 1) полно излагает изученный материал, дает правильное определение языковых понятий; 2) обнаруживает понимание материала, может обосновывать свои суждения, применить знания на практике, привести необходимые примеры не только по учебнику, но и самостоятельно составленные; 3)

излагает материал последовательно и правильное с точки зрения норм литературного языка.

Оценка «4» ставится, если ученик дает ответ, удовлетворяющий тем же требованиям, что и для оценки «5», но допускает 1-2 ошибки, которые сам же исправляет, и 1-2 недочета в последовательности и языковом оформлении излагаемого.

Оценка «3» ставится, если ученик обнаруживает знание и понимание основных положений данной темы, но: 1) излагает материал неполно и допускает неточности в определении понятий или формулировке правил; 2) не умеет достаточно глубоко и доказательно обосновывать свои суждения и привести свои примеры; 3) излагает материал непоследовательно и допускает ошибки в языковом оформлении излагаемого.

Оценка «2» ставится, если ученик обнаруживает незнание большей части соответствующего раздела изучаемого материала, допускает ошибки в формулировке определений и правил, искажающие их смысл, беспорядочно и неуверенно излагает материал. Оценка «2» отмечает такие недостатки в подготовке ученика, которые являются серьезным препятствием к успешному овладению последующим материалом.

Оценка диктантов

Диктант — одна из основных форм проверки орфографической и пунктуационной грамотности. Для диктантов целесообразно использовать связные тексты, которые должны отвечать нормам современного литературного языка, быть доступными по (При подсчете слов учитываются как самостоятельные, так и служебные слова).

Диктант оценивается одной отметкой

Оценка «5» выставляется за безошибочную работу, а также при наличии в ней 1 негрубой орфографической или 1 негрубой пунктуационной ошибки.

Оценка «4» выставляется при наличии в диктанте 2 орфографических и 2 пунктуационных ошибок, или 1 орфографической и 3 пунктуационных ошибок, или 4 пунктуационных ошибок при отсутствии орфографических ошибок. Оценка «4» может выставляться при 3 орфографических ошибках, если среди них есть однотипные.

Оценка «3» выставляется за диктант, в котором допущены 4 орфографические и 4 пунктуационные ошибки, или 3 орфографические и 5 пунктуационных ошибок, или 7 пунктуационных ошибок при отсутствии орфографических. Оценка «3» может быть выставлена при наличии 6 орфографических ошибок и 6 пунктуационных ошибок, если среди тех и других имеются однотипные и негрубые ошибки.

Оценка «2» выставляется за диктант, в котором допущено до 7 орфографических и 7 пунктуационных ошибок, или 6 орфографических и 8 пунктуационных ошибок, 8 орфографических и 6 пунктуационных ошибок.

При большом количестве ошибок диктант оценивается **баллом «1»**.

При оценке выполнения дополнительных заданий рекомендуется руководствоваться следующим.

Оценка «5» ставится, если ученик выполнил все задания верно.

Оценка «4» ставится, если ученик выполнил правильно не менее ¾ заданий.

Оценка «3» ставится за работу, в которой правильно выполнено не менее половины заданий.

Оценка «2» ставится за работу, в которой не выполнено больше половины заданий.

Оценка сочинений и изложений

Сочинения и изложения — основные формы проверки умения правильно и последовательно излагать мысли, уровня речевой подготовки учащихся. Сочинения и изложения в V-IX классах проводятся в соответствии с требованиями раздела программы «Развитие навыков связной речи». Любое сочинение и изложение оценивается двумя отметками: первая ставится за содержание и речевое оформление (соблюдение языковых норм и правил выбора стилистических средств), вторая за соблюдение орфографических и пунктуационных норм. Обе оценки считаются оценками , за исключением случаев, когда проводится работа, проверяющая знания учащихся по литературе. В этом случае первая оценка (за содержание и речь) считается оценкой по литературе.

Содержание сочинения и изложения оценивается по следующим критериям:

- соответствие работы ученика теме и основной мысли;
- полнота раскрытия темы;
- правильность фактического материала;

- последовательность изложения.

При оценке речевого оформления сочинений и изложений учитывается:

- разнообразие словарного и грамматического строя речи;
- стилевое единство и выразительность речи;
- число языковых ошибок и стилистических недочетов.

Орфографическая и пунктуационная грамотность оценивается по числу допущенных учеником ошибок (см. нормативы для оценки контрольных диктантов). Содержание и речевое оформление оценивается по следующим нормативам:

Отметка «5» ставится, если:

1) содержание работы полностью соответствует теме;
2) фактические ошибки отсутствуют;
3) содержание излагается последовательно;
4) работа отличается богатством словаря, разнообразием используемых синтаксических конструкций, точностью словоупотребления;
5) достигнуто стилевое единство и выразительность текста.

В работе допускается 1 недочет в содержании, 1-2 речевых недочета, 1 грамматическая ошибка.

Отметка «4» ставится, если:

I) содержание работы в основном соответствует теме (имеются незначительные отклонения от темы);

2)содержание в основном достоверно, но имеются единичные фактические неточности;

3) имеются незначительные нарушения последовательности визложении мыслей;

4) лексический и грамматический строй речи достаточно разнообразен;

5) стиль работы отличается единством и достаточной выразительностью.

В работе допускается не более 2 недочетов в содержании, не более 3-4 речевых недочетов, не более 2 грамматических ошибок.

Отметка «3» ставится, если:

1) в работе допущены существенные отклонения от темы;
2) работа достоверна в главном, но в ней имеются отдельные нарушения последовательности изложения;

Отметка «2» ставится, если:

1) работа не соответствует теме;

2) допущено много фактических неточностей;

3) нарушена последовательность изложения мыслей во всех частях работы, отсутствует связь между ними, работа не соответствует план

Пояснительная записка

1. Федеральная рабочая программа по учебному предмету «Родная (башкирская) литература».

1.1. Федеральная рабочая программа по учебному предмету «Родная (башкирская) литература» (предметная область «Родной язык и родная литература») (далее соответственно - программа по родной (башкирской) литературе, родная

(башкирская) литература, башкирская литература) разработана для образовательных организаций с родным (башкирским) языком обучения, для обучающихся, владеющих родным (башкирским) языком, и включает пояснительную записку, содержание обучения, планируемые результаты освоения программы по родной (башкирской) литературе.

1.2. Пояснительная записка отражает общие цели изучения родной (башкирской) литературы, место в структуре учебного плана, а также подходы к отбору содержания, к определению планируемых результатов.

1.3. Содержание обучения раскрывает содержательные линии, которые предлагаются для обязательного изучения в каждом классе на уровне основного общего образования.

1.4. Планируемые результаты освоения программы по родной (башкирской) литературе включают личностные, метапредметные результаты за весь период обучения на уровне основного общего образования, а также предметные результаты за каждый год обучения.

1.5. Пояснительная записка.

1.5.1. Программа по родной (башкирской) литературе разработана с целью оказания методической помощи учителю в создании рабочей программы по учебному предмету.

1.5.2. В основе программы по родной (башкирской) литературе лежат идеи гуманитарные педагогические принципы, позволяющие рассматривать духовную жизнь человека, его внутренний мир, отражённый в произведении, как главный предмет осмысления, а мир самого обучающегося - как главную ценность.

1.5.3. Программа по родной (башкирской) литературе обеспечивается содержательными связями с учебными предметами гуманитарного цикла («Родной (башкирский) язык», «Литература», «История»).

Освоение программы по родной (башкирской) литературе содействует формированию разносторонне развитой, гармоничной личности, воспитанию гражданина, патриота. Приобщение к гуманистическим ценностям культуры и развитие творческих способностей - необходимое условие становления человека, эмоционально богатого и интеллектуально развитого, способного конструктивно и

вместе с тем критически относиться к себе и окружающему миру.

1.5.4. Знакомство с произведениями искусства башкирского народа расширяет представления обучающихся о богатстве и многообразии художественной культуры, духовного и нравственного потенциала многонациональной России.

1.5.5. В содержании программы по родной (башкирской) литературе выделяются следующие содержательные линии: устное народное творчество, башкирская литература XI - XVIII веков, башкирская литература XIX - начала XX века, башкирская советская литература, современная башкирская литература, русская литература, сведения по теории и истории литературы.

1.5.6. Изучение родной (башкирской) литературы направлено на достижение следующих целей:

воспитание духовно развитой личности, включённой в культурно-языковое поле башкирского народа, приобщение обучающегося к литературному наследию башкирского народа, формирование отношения к башкирской литературе как к одной из основных культурных ценностей башкирского народа;

развитие умений воспринимать, анализировать, критически оценивать и интерпретировать прочитанное, осознавать на эмоциональном и интеллектуальном уровнях художественную картину жизни, отражённую в литературном произведении;

совершенствование базовых коммуникативных навыков, воспитание культуры выражения собственной позиции, способности аргументировать своё мнение и оформлять его словесно в устных и письменных высказываниях разных жанров, создавать развёрнутые высказывания творческого, аналитического и интерпретирующего характера.

1.5.7. Общее число часов, рекомендованных для изучения родной (башкирской) литературы - 170 часов: в 5 классе - 34 часа (1 час в неделю), в 6 классе - 34 часа (1 час в неделю), в 7 классе - 34 часа (1 час в неделю), в 8 классе - 34 часа (1 час в неделю), в 9 классе - 34 часа (1 час в неделю).

1.6. Содержание обучения в 5 классе.

1.6.1. Введение. Государственный гимн Республики Башкортостан.

Введение понятий: родная литература, национальный язык народа, башкирский язык - язык художественной литературы. Художественная литература -

вид искусства, отражающий жизнь при помощи слова, письменного или устного (до развития письменности). Место литературы среди других видов искусства. Литература - специфическая художественная деятельность человека. Особенности выразительности литературы, своеобразие её формы. Образ как способ выражения содержания в литературе.

Предмет художественной литературы - действительность. Главный предмет художественной литературы - человек в его отношениях к обществу, природе, самому себе. Книги художественные, научно-популярные, исторические.

Государственный гимн Республики Башкортостан.

1.6.2. Башкирская литература XIX - начала XX века. Башкирская советская литература.

Р. Фахретдинов (1859-1936). Основная информация о творчестве автора. Учёный-просветитель, историк, богослов, религиозный и общественный деятель. Насихаты «Наставления», «Знание».

М. Гафури (1880-1934). Основная информация о творчестве автора. Народный поэт Башкирской АССР (1923), классик советской башкирской и татарской литературы, поэзии, фольклорист, драматург. Стихотворение «Нурлы мэктэп» («Светлая школа»).

Р. Нигмати (1909-1959). Жизнь и творчество автора. Стихотворение «Хэйерле юл Ье?гэ!» («Счастливого пути!»).

Роль знаний в жизни человека. Обращение к теме системы образования и трудового воспитания. Связь преумножения новых знаний со светлым будущим. Образ школы и учительницы в стихотворениях. Описание летних каникул и первого дня учебы в произведениях. Тема любви к родине, тема учёбы и работы.

Теория литературы: лирический герой.

Р. Байбулатов (1937-2002). Жизнь и творчество автора. Башкирский писатель, переводчик, драматург и журналист. Рассказ «Деревянный памятник».

Тема дружбы и взаимоотношения. Два взгляда на мир: безразличие, бессердечие и гуманизм, доброта, сострадание юных героев рассказа. Воспитание детей в семье. Сложность взаимопонимания детей и взрослых. Актуальные проблемы современной жизни в произведении. Проявления чувств героя, анализ собственных

поступков. Мысли автора о роли образования и воспитания в жизни человека. Тема рассказа, сюжет, идейный смысл. Смысл названия рассказа.

М. Карим (1919-2005). Жизнь и творчество автора. Народный поэт Башкирской АССР (1963), писатель и драматург, общественный деятель. Стихотворение «Утсытыусыма» («Моему учителю»).

Н. Наджми (1918-1999). Жизнь и творчество автора. Народный поэт Республики Башкортостан (1992), публицист, драматург, мемуарист. Стихотворение «Беренсе дэрес» («Первый урок»).

Роль первого учителя, значение первого урока в становлении и развитии личности. Тема благодарности поэтов за вклад в них знания, уважения, любви к ближнему, вечным ценностям, нравственным понятиям и части учительской души, за помощь вступить во взрослую жизнь.

Д. Юлтый (1893-1938). Жизнь и творчество автора. Башкирский советский писатель, драматург, журналист и общественный деятель. Стихотворение «Ко?» («Осень»).

Г. Рамазанов (1923-1993). Жизнь и творчество автора. Башкирский советский поэт, литературовед, переводчик, доктор филологических наук. Стихотворение «Уратс о5те» («Время жатвы»).

Красота природы в стихотворениях, подготовка к зиме. Описание природы в стихотворениях. Отражение красоты каждого времени года.

Тема почётной и ответственной работы хлебороба. Описание радости сбора урожая. Роль и место хлеба в жизни человека. Поэтизация труда хлебороба.

Теория литературы: сравнение.

А. Карнай (1904-1943). Краткий рассказ о писателе. Башкирский писатель и переводчик, журналист, военный корреспондент. Повесть «Урманда» («В лесу»). Рассказ «Тургай» («Воробей»).

Изображение природы в произведениях. Выражение душевных настроений, состояний автора через описание картин природы. Общее и индивидуальное в восприятии природы писателем. Аллегория в содержании. Образы, художественные особенности произведения. Особенности характера персонажей. Олицетворение борьбы добра и зла, любви и ненависти, помощи друг другу и зависти, коварства и

светлых дум. Осознание роли прекрасного в душе человека, в окружающей природе. Размышления писателя о взаимосвязи человека и природы, о их неразделимости. Особенности художественной образности автора.

Теория литературы: описание, аллегория.

1.6.3. Башкирская советская литература. Современная башкирская литература.

Б. Бикбай (1909-1968). Жизнь и творчество автора. Башкирский поэт, прозаик, драматург, либреттист. Стихотворение «Туган тел» («Родной язык»), стихотворение «Рус теле» («Русский язык»).

Роль и значение родного и русского языков в жизни человека и общества, их функции - важная сторона существования социума. Язык - хранитель духовных и культурных ценностей. Цитирование выражений выдающихся людей и превращение их из личного достояния в духовное богатство общества. Достижение взаимопонимания различных народов с помощью языка межнационального общения.

Р. Гарипов (1932-1977). Жизнь и творчество автора. Народный поэт Республики Башкортостан (1992), переводчик. Стихотворение «Туган тел» («Родной язык»).

К. Аралбай (1941). Народный поэт Республики Башкортостан (2011). Жизнь и творчество автора. Стихотворение «Бангкорт теле» («Башкирский язык»).

Красота и богатство родного языка. Уважение и любовь к родному языку. Роль языка в жизни общества, в формировании личности обучающихся, приобщение к духовным богатствам, культуре.

Ф. Акбулатова (1960). Жизнь и творчество автора. Башкирская писательница, журналист. Рассказ «Атай икмэге» («Отцовский хлеб»).

Картины быта XX века, их значение для понимания характеров и идеи рассказа. Реалистическая основа произведения. Тяжёлая судьба детей и женщин в тылу во время Великой Отечественной войны, их мечты. Идея доброты, взаимопонимания. Взаимоотношения детей и взрослых. Душевное богатство героев рассказа. Образ детей и особенности их изображения в рассказе. Терпение и выдержка маленьких героев. Сила внутренней, духовной красоты детей. Авторское отношение к изображаемому - боль автора за судьбу детей. Осознание необходимости сострадания и уважения к человеку. Чувство сострадания к детям. Неповторимость и ценность каждой человеческой личности. Гуманистический пафос рассказа и смысл его

названия.

Х. Тапаков (1955). Жизнь и творчество автора. Поэт, писатель, публицист. Рассказ «Бибинур «улусяй»» («Бабушка Бибинур»).

Современная городская жизнь. Переселение родителей из деревни в город. Взаимосвязь поколений. Проблема отцов и детей. Роль родного языка. Проблема отстранения от национальных традиций и обычаев.

Р. Фахретдинов (1859-1936). Основная информация о биографии автора. Происхождение. Становление. Первый уфимский период. В Оренбурге. Второй уфимский период. Отрывок из книги «Назидания». «Книга и чтение».

М. Гафури (1880-1934). Основная информация о биографии автора. Стихотворение «Балалар Ьэм китап» («Дети и книга»).

Я. Кулмый (1918-1994). Жизнь и творчество автора. Поэт и журналист. Стихотворение «Кы^ытслы китап» («Интересная книга»).

Н. Идельбаев (1912-1991). Жизнь и творчество автора. Поэт, писатель, драматург, переводчик и журналист. Стихотворение «Иц ятсын дуд» («Мой самый лучший друг»).

Роль книги в жизни ребёнка. Книги - для расширения представления ребёнка о мире. Книга - источник информации и друг человека.

Д. Буляков (1944-1995). Жизнь и творчество автора. Башкирский писатель и общественный деятель. Рассказ «Яралы китап» («Раненая книга»).

Тема единства народа и борьбы за освобождение Родины во время Великой Отечественной войны. Патриотизм и сила духа советского народа. Идейно-художественный смысл произведения, реалистические особенности, структура произведения.

92.6.4. Устное народное творчество.

Башкирское народное творчество. Эпос как фольклорный жанр. Эпос «Урал батыр». Самоотверженность и благородство героя эпоса, его неоценимый вклад в развитие мира. Утверждение идеи борьбы за счастье народа. Нравственная проблема эпоса. Противоборство добра и зла в эпосе. Сопоставительная характеристика двух братьев Урала и Шульгена. Народное представление о героическом. Патриотический и гуманистический смысл. Стихотворные особенности и ритмика. Историчность и

мифологическая основа. Роль сказочных деталей.

Теория литературы: эпос.

Башкирские народные сказки. «Урал-батыр», «Акъял-батыр», «Алпамыша-батыр», «Камыр-батыр». Символика образа батыров. Тема испытания в сказках. Утверждение идеи борьбы за своё счастье и счастье народа. Нравственная проблематика сказок.

«Бродячие» сюжеты. Сказочный герой и его типы. Волшебный помощник и волшебные предметы, их роль в волшебных сказках. Язык сказок. Образ сказителя в фольклорной сказке.

Теория литературы: композиция, сюжет (ознакомительно).

Сказка «Эминбэк» («Аминбек»). Значение трудовой деятельности в жизни человека. Роль и желание родителей в выборе профессии сына. Выбор Аминбека - путь науки и искусства. Воспитание уважительного и доброго отношения к людям разных профессий.

Теория литературы: синонимы, омонимы.

Сказка «ТСэмэн менэн Сэмэн, картуф сэскэн Сэлмэн» («Каман и Саман, посеявший картошку Салман») - сопоставительная характеристика трех братьев. Народное представление о значении труда. Народная оценка труда. Нравственная проблематика сказок. Цифра «три» - неизменный атрибут башкирского фольклора.

Сказка «Айыу менэн бал корттары» («Медведь и пчёлы»). Сравнение отношения медведя и человека к пчёлам. Поддержка и помощь друг другу в трудную минуту. Доброта и справедливость. Одомашнивание человеком пчёл. Забота о природе.

Малые жанры башкирского народного творчества. Пословицы. Поговорки.

Богатство и разнообразие тематики, форм и способов включения пословиц и поговорок в живую речь и в тексты художественных произведений. Отличие пословиц от поговорок по роли в речи по завершённости мысли. Связь с другими жанрами фольклора. Процесс постоянного обогащения речи малыми формами фольклора. Тема пословиц и поговорок. Афористический и повествовательный характер пословиц и поговорок. Поговорки. Образные мысли. Загадки. Метафора в загадках.

Теория литературы: пословица, поговорка, афоризм, определение основных жанровых особенностей пословиц, поговорок.

Загадки. Загадка как один из фольклорных жанров и как древнейшая форма «текстов» на сообразительность. Особенности процесса создания загадок, роль метафоры. Место загадки в фольклоре и в современной литературе. Особенности строения загадки. Отгадка.

Теория литературы: метафора.

Башкирские народные песни. Частушки.

Песня как форма словесно-музыкального искусства. Виды народных песен, их тематика. Частушка как одна из форм песенного фольклора. Стих и мелодия в песне и частушке. Причины популярности этих жанров.

Теория литературы: мелодика стиха.

92.6.5. Башкирская литература XI - XVIII веков.

Краткая информация об Орхоно-Енисейских дастанах (поэмы) VII-VIII веков, написанных на скалах и отдельных камнях, прославляющих историю

I и II Тюркских Каганатов, а также Тунюкук, Культигин и Билге каганов. Краткие сведения об общетюркских литературных произведениях VII-XI веков: Юсуфа Баласагуни «Кутадгу билик», Махмуда Кашгари «Дивану лугат ат-тюрк», Ахмеда Ягнуки «Хибат аль-хакикат», об эпических произведениях «Угызнамэ», «Алпамыша».

Башкирская литература булгарского периода (XII - середина XIII веков). Произведения в жанре таварих, кисса, дастан, ривайет, хикайет. Поэма Кул Гали «Кисса-и Юсуф». Хикейет «Зухра и Алдар». Эпические памятники «Бушман Кипчак», «Акман-Тукман».

Башкирская литература кипчакского периода (середина XIII - первая половина XVI веков). Творчество известных йырау (Хабрай, Асан-кайгы, Казтуган, Шалгыйыз), кубаиры «Идукей и Мурадым», «Мэргэн и Маянхылу», ривайете «Последний из Сартаево рода», творчестве суфиев, произведения в жанре таварих, кисса, газель, рубаи.

Поэмы «Хусреу и Ширин» (Кутуб), «Мухаббатнамэ» (Харезми), «Жумжумэ султан» (Хусам Катиб), «Гульстан бит-тюрки» и «Сухеил и Гулдурсун» (Сайф Сараи).

Башкирская литература (середина XVI века - XVIII век) о добровольном

присоединении башкир к Русскому государству в середине XVI века.

Башкирские сэсэны (сказители): Кубагуш, Карас Еренсэ, Байк Айдар, башкирские шежэрэ. Таварих и хикейет. Сейехетнамэ и хажнамэ. Сейехетнамэ «Исмагил ага сейехете».

Развитие публицистических жанров: официальные письма башкир царям Русского государства, челобитные, наказы. О письме Батырши - идеолога башкирского восстания 1755-1756 годов.

Творчество поэтов-суфиев Г. Усмана и М. Кулуй, поэзии поэта-импровизатора и героя башкирского народа С. Юлаева, поэте и учёном Тажетдине Ялсыгул аль-Башкорди.

С. Юлаев (1754-1800). Биография. Стихотворения «Хайтып килэм» («Возвращаюсь»), «Яуза яралангас...» («Ранения в бою...»), «Йырзарзан» («Из песен»). Идея и содержание. Песни-четверостишия. Образ Салавата в народном творчестве и литературе.

92.6.6. Башкирская советская литература. Современная башкирская литература.

Н. Наджми (1918-1999). Жизнь и творчество автора. Стихотворение «Первый снег».

Г. Юнысова (1948). Жизнь и творчество автора. Народный поэт Республики Башкортостан (2015), переводчица, драматург, журналист. Стихотворение «С Новым годом».

С. Сурина (1957). Жизнь и творчество автора. Поэтесса, драматург, сценарист, журналист. Драма «Встречая зиму».

Х. Назар (1942). Жизнь и творчество автора. Народный поэт Республики Башкортостан (2017), переводчик, журналист. Стихотворение «Снег идёт».

Стихотворная речь. Лиризм стихотворений. Ритм стихов. Созерцательное-эстетическое, оптимистическое отношение к природе. Человек и природа. История и современность. Обращение к изменчивым, неуловимым явлениям природы.

Теория литературы: тропы, эпитет, сравнение, ритм.

Р. Гарипов (1932-1977). Жизнь и творчество автора. Народный поэт Республики Башкортостан (1992). Стихотворение «Башкортостан».

И. Киньябулатов (1938-2016). Жизнь и творчество автора. Башкирский поэт и

прозаик. Стихотворение «Земля дружбы».

Р. Шакур (1937). Народный поэт Республики Башкортостан (2021), башкирский учёный-тюрколог, топонимист, публицист, доктор филологических наук, общественный деятель. Жизнь и творчество автора. Стихотворение «Родина Урал батыра - седой Урал».

К. Киньзябулатова (1920-2012). Жизнь и творчество автора. Поэтесса, прозаик, переводчица. Стихотворение «Душа матери».

Идейно-тематический комплекс стихов: родной Башкортостан, седой Урал, мать. Составление характеристики образов Родной земли, родного города и родной деревни. Изображение чувства любви к родной земле. Образ лирического героя. Переплетение образа матери с родными просторами.

М. Карим (1919-2005). Жизнь и творчество автора. Народный поэт Башкирской АССР (1963). Отрывки из повести «Таганок».

Описание жизни детей и дружбы между ними. Идея и образы произведения. Проблема экологии глазами детей.

92.7. Содержание обучения в 6 классе.

92.7.1. Современная башкирская литература.

Введение. Государственный флаг Республики Башкортостан.

Ф. Губайдуллина (1945). Жизнь и творчество автора. Поэтесса, писательница, переводчица. Стихотворение «Флаг Башкортостана».

С. Алибаев (1941-2014). Жизнь и творчество автора. Башкирский поэт, детский писатель, переводчик, журналист. Стихотворение «Дорога в школу».

Я. Валиев (1921-1981). Жизнь и творчество автора. Башкирский писатель и журналист. Рассказ «Первый день».

Я. Кулмый. Стихотворение «Школа».

Р. Фахретдинов. Насихаты «Школа».

К. Аралбаев. Стихотворение «Бангкорт королтайына» («Башкирскому Курултаю»).

Р. Бикбаев (1938-2019). Народный поэт Республики Башкортостан (1992), литературовед, доктор филологических наук и общественный деятель. Отрывок из поэмы «Халкыма хат» («Письмо моему народу»).

З. Биишева (1908-1996). Народный писатель Башкирской АССР (1990), поэтесса, драматург, переводчица. Стихотворение «Бангкорт теле» («Башкирский язык»).

Поэтизация и воспевание красоты, нежности, своеобразие языка. Особенности языка поэтов. Отражение культуры и обычаев народа в стихотворениях. Родной язык - многовековое наследие народа. Многообразность, мелодичность и красота башкирского языка. Богатство лексики: фразеологизмы и речевые обороты, величие и многогранность языка.

Д. Буляков (1944-1995). Рассказ «Черный хлеб». Рассказы и повести для детей из книг «Акбуз вступает в бой». «Танец над пропастью», «Клён обновляет листья», «Горячий снег». Изображение жизни детей. Проблема морально-этического самоопределения подрастающего поколения. Характеристика стремлений, индивидуальных черт юных героев, особенности речи. Психологическое мастерство Д. Булякова.

Г. Юнысова (1948). Стихотворения «Сыну земли», «Качается ива».

Ф. Чанышева (1926-2018). Стихотворение «Запах хлеба».

Стихи-размышления. Изображение деревенского быта и жизни. Выражение переживаний и мироощущения о роли хлеба. Чувство уважения и любви к труду хлебороба. Связь с прошлого и настоящего. Художественные средства, передающие эмоциональное состояние лирического героя.

Теория литературы: изображение, описание, повествование.

А. Вахитов (1932-1984). Основная информация о биографии и творчестве автора. Писатель, поэт, литературовед, кандидат филологических наук, переводчик. Рассказы «Три зёрнышка пшеницы», «Опора мужчины». Обострённое чувство любви к хлебу, бережное отношение детей к каждому зёрнышку в годы Великой Отечественной войны. Понимание значимости хлеба в жизни человека. Описание доброты людей после войны.

Теория литературы: жанр рассказа: художественные особенности, признаки рассказа.

92.7.2. Устное народное творчество - современная башкирская литература.

Сказка «Урал-батыр», «Кари?ел» («Каридель»). Фольклорная сказка как жанр.

Классификация фольклорных сказок. Значение художественной условности и фантастики в создании художественного мира сказки. Воплощение в сказке героических свойств башкирского народа. Урал-батыр - носитель лучших человеческих качеств (трудолюбие, доброта, щедрость, физическая сила). Бескорыстное служение Родине и народу, мужество, справедливость, чувство собственного достоинства - основные черты характера батыра.

Теория литературы: волшебные сказки, гипербола, постоянные эпитеты, легенда.

Байты. Байты как один из видов народного творчества. Тематика и особенности. Своеобразие байтов. Поэтичность. Тематическое различие. Своеобразие стиха байта. Собирание былин. Байты «Герман Һугышы бэйеттэре» («Байты германской войны»), байты «Мэскэузэн киттек, Берлинга еттек» («От Москвы ушли, дошли до Берлина»), байты «Дон далаларында» («В степях Дона»).

Теория литературы: байты, архаизмы, варваризмы, диалектизмы, частушки, неологизмы.

Частушки. «Егеттэр» («Парни»). Героизм башкирских джигитов в Великой Отечественной войне.

Анекдот. Анекдот как один из малых жанров фольклора. Популярность анекдота в устной речи и в литературе.

Причины создания произведений, сочетающих разные жанры: сказка-загадка, сказка-анекдот.

Кул Гали. Кисса «Иософтыц матурлыгы» («Красота Юсуфа»). Шежере «Табын кэбилэйенец Кара Табын ырыуы шэжэрэйе» («Кара-Табынское шежере башкир племени Кара-Табын»), о шежере. Поиск справедливости общества. Чистая, беззаветная любовь. Общечеловеческие, гуманистические идеи борьбы добра и зла. Религиозно-дидактическое толкование событий. Традиционный сюжет. Устойчивые формы образности.

Теория литературы: шежере.

Ш. Бабич (1895-1919). Творческий путь Ш. Бабича. Место Ш. Бабича в башкирской литературе. Особенности поэзии: народность, простота, лёгкость стихосложения.

З. Биишева. Стихотворение «Башкортостан» («Башкортостан»).

Н. Наджми. Стихотворение «Башкортостан» («Башкортостан»).

Гражданский пафос стихотворений. Любовь к Родине и гордость поэтов за республику. Опора на традиции Ш. Бабича. Особое отношение к материальным и духовным богатствам родной земли.

92.7.3. Башкирская советская литература. Современная башкирская литература.

Н. Идельбаев. Рассказ «Камень Салавата». Фольклорная и поэтическая основа образа Салавата Юлаева. Роль Вставных мотивов и элементов фольклорных жанров в рассказе.

Дж. Киекбаев (1911-1968). Основная информация о биографии и творчестве автора. Писатель, советский лингвист-тюрколог, доктор филологических наук. Кубаир про Урал. Жанр кубаира в творчестве Дж. Киекбаева. Специфика жанровой структуры. Его связь с фольклорной и литературной традициями. Патриотический аспект и лирическая символика в авторской позиции.

С. Юлаев. Поэзия С. Юлаева. Эпос «Салават и Юлай» (отрывок). Народная память в эпосе «Юлай и Салават». Обобщённое изображение событий и образов на широком эпическом фоне. Преобладание реалистических изображений исторических событий и образов.

М. Идельбаев (1945). Основная информация о биографии и творчестве автора. Писатель, доктор филологических наук. Повесть «Сон» (отрывок). Жанр историко-документального эссе. Роль научных исследований, размышлений автора их внутренняя взаимосвязь и взаимодействие с другими художественными компонентами. Детский образ Салавата, его отца, их сложность и многосторонность, социально-нравственный смысл. Роль художественных деталей. Сон Гульсафия, его функция и символическое значение.

Теория литературы: понятие художественного образа.

Р. Гарипов. Стихотворения «Салават батыр», «Руки матери», «Печали одной матери». Биография поэта. Восхваление красоты родного языка, воспитание уважения к родному языку. Любовь к родной земле, природе, к матери, родному народу, своей истории.

К. Киньябулатова. Стихотворение «Моя учительница».

Л. Якшибаева (1947). Основная информация о биографии и творчестве автора. Рассказ «Учитель - это вторая мама». Морально-нравственная проблема рассказа. Семейный конфликт. Обращение к образу учительницы. Нравственная стойкость и душевная красота учительницы, её роль в жизни девочки.

Р. Шаммас (1930). Основная информация о биографии и творчестве автора. Народный поэт Республики Башкортостан (1921). Стихотворение «Учителю».

Ф. Исянгулов (1928-1983). Основная информация о биографии и творчестве автора. Рассказ «Учитель Гумеров». Деятельность молодого учителя. Огромное желание работать с детьми. Внимательное отношение к своему будущему классу. Знакомство с проблемами учеников. Проявление уважения к ученикам.

92.7.4. Башкирская советская литература. Современная башкирская литература.

К. Даян (1910-1975). Основная информация о биографии и творчестве автора. Драматург, поэт, писатель. Стихотворение «Генерал Шаймуратов». Образ командира легендарной 112-й Башкирской кавалерийской дивизии. Патриотическое чувство любви к Родине, ответственность за неё в годы жестоких испытаний.

А. Бикчентаев (1913-1989). Основная информация о биографии и творчестве автора. Башкирский советский писатель и сценарист. Повесть «Боркет Һауала улэ» («Орёл умирает на лету») (отрывок). Реалистическая тенденция в повести. Система образов. Описание сложного, противоречивого периода жизни юноши в уфимской детской колонии. Особенности характера и эволюция внутреннего мира героя. Обострённое чувство справедливости, проявление глубокого патриотизма в годы больших испытаний для страны. Подвиг героя во время Великой Отечественной войны.

Р. Насыров (1935-2014). Основная информация о биографии и творчестве автора. Писатель, журналист. Отрывок из повести «Ил балайы Шакирйэн» («Шакирьян - сын страны»). Р. Насыров как историк литературы. Усиление внимания к исторической правде. Реалистическая тенденция в повести. Судьба А. Матросова. Сила внутренней, духовной красоты героя. События, связанные с его жизнью, особенности характера.

92.8. Содержание обучения в 7 классе.

92.8.1. Устное народное творчество - современная башкирская литература.

И. Киньябулатов. Стихотворение «Зур ышаныс Ъе^гэ, Укытыусы!» («Большая надежда на Вас, Учитель!»). Главная тема - роль учителя в развитии страны, проявление уважение к учителям и делу образования в обществе. Глубокие знания и образцовые моральные качества педагога.

А. Аминев (1953). Основная информация о биографии и творчестве автора. Писатель, публицист. Рассказ «Сочинение». Особенности характера героя - сельского мальчика, понимание окружающей природы. Первые творческие стихи мальчика о родной природе. Выражение душевных настроений, состояний человека через описание картин природы. Истоки высокой нравственности, духовного совершенства героя.

Р. Гарипов. Стихотворение «Тел» («Язык»).

Р. Гамзатов (1923-2003). Стихотворение «Туган тел» («Родной язык», перевод Рами Гарипова). Выражение чувства любви к родному языку. О его богатстве и красоте. Родной язык как духовная опора человека.

Теория литературы: фольклор, исторические песни.

Песни. Песни как один из видов устного народного творчества. Длинные башкирские песни. Короткие песни. Тематика песен. Исторические песни «Урал», «Эскадрон», «Азамат», «Салауат», «Любизар», «Кахым туря», «Икенсе эрме» («Вторая армейская»), «Салауат телмэре» («Речь Салавата»). Песни и сказания о людях, высланных в баструки, ссылки: «Буранбай», «Бейеш». Песни о кантонах: «Кулуй-кантон», «Абдулла-ахун», «Тэфтилэу». Противоречивость взгляда народа в этих песнях.

Сказания и легенды. Сказания и песни о тяжёлой судьбе женщин: «Зульхиза», «Таштугай», «Гильмияза». Отличие легенд от сказаний. Основные образы в легендах. Тематика легенд. Топонимические легенды, исторические легенды, бытовые легенды.

Сказка «Ерэнсэ сэсэн Ъэм хан» («Ерэнсэ-сэсэн и хан»). Содержание сказки. Образ Ерэнсэ-сэсэн. Воплощение в образе сэсэн национального характера: ум, рассудительность, образность речи.

Теория литературы: сказание, легенда.

М. Акмулла (1831-1895). Биография. Стихотворение «Башкорттарым, утсыу кэрэк!» («Башкиры мои, ученье нужно!»), «Дудлык» («Дружба»), «Нэфсе» («Нафс»),

«Аттыц ниЬен матстайЬыц?» («За что коня хвалить»?), «Нэсихэттэр» («Назидания»). Призыв народа к просвещению. Основная идея и содержание его поэзии. Отражение народной педагогики, социальные мотивы. Сатира поэта. Идейно-эстетическое содержание стихотворений. Место творчества М. Акмуллы в башкирской литературе.

М. Гафури. Идеи просветительства в стихотворениях «У?ем Ьэм халтсым» («Я и мой народ»), «Мин хай^а?» («Где я?»), «Гелдэр батссаЬында» («В саду цветов»). Басни «Ьарытсты кем ашаган?» («Кто съел овцу?»), «Ат менэн эт» («Лошадь с собакой»). Особенности жанра. Образность языка басен. Сравнение басен М. Гафури с баснями И.А. Крылова. Анализ структуры басни по содержанию, по поэтической речи, по стиху, по жанровому своеобразию. Непреходящее значение басен И.А. Крылова и М. Гафури, их функциональная роль в наше время.

92.8.2. Башкирская литература XIX - начала XX века. Башкирская советская литература.

В. Зефиров. Рассказ «Иэнтурэ» («Янтура»). События Отечественной войны 1812 года. Освободительная война разных народов, живущих в России, против армии Наполеона. Сведения об участии башкирских женщин со своими мужьями- воинами в войне против французов.

Ш. Бабич. Стихотворение «Кетэм» («Жду»), «Курайтсайга» («Курай»), «Салауат батыр» («Салават-батыр»). Стихотворение «Баигкорт халкына кейло хитап» («Стихотворение-обращение к башкирскому народу») (отрывок). Особенности поэзии: народность, простота, лёгкость строения стихотворений.

Д. Юлтый (1893-1938). Жизнь и творчество. Рассказ «Тимеркэй фэлсэфэйе» («Философия Тимеркая»). Трагическая судьба простого человека, изображение внутреннего мира, размышлений, мечты простого человека. Образ Тимеркая. Образ старика Сами. Бесчеловечность деревенского богача Кутлуяра.

X. Давлетшина (1905-1954). Жизнь и творчество. Рассказ «Айбика». Образ женщины, которая активно принимает участие в социалистическом преобразовании села. Богатство языка рассказа. Характеристика образов.

Теория литературы: образ в литературных произведениях, средства раскрытия характера персонажей в литературном произведении.

92.8.3. Башкирская советская литература. Русская литература.

Р. Нигмати. Жизнь и творчество. Поэма «Иэмле Аги?ел буй?ары» («Прекрасные долины Агидели»). Центральный образ реки Агидель - олицетворение Родины, свидетель всех историй, произошедших на его берегах. История башкирского народа, борьба за счастливое будущее. Особенности изображения людей и природы в поэме. Внутреннее состояние персонажей.

Традиции народного творчества. Язык и средства изображения.

М. Карим. Рассказ «Ап-атс мегжизэ» («Белое чудо») из книги «Мгновения жизни». Верность другу. Образ Аксал. Воспитание любви и внимания к животным. Драма «Айгел иле» («Страна Айгуль»). Содержание драмы, тема, идея, образы. Характеристика главных героев. Особенности художественной обработки сюжета. Язык драмы.

Теория литературы: сюжет и композиция, система образов.

М. Шолохов (1905-1984). Рассказ «Кеше я?мышы» («Судьба человека») в переводе Сабира Шарипова. История создания. В основе рассказа - реальные события. Тема войны. Сила духа человека, поиск жизненного смысла. Композиция произведения - рассказ в рассказе.

Г. Хусаинов (1928-1921). Жизнь и творчество. Народный писатель Республики Башкортостан (2008), писатель, учёный, литературовед, доктор филологических наук, академик Академии наук Республики Башкортостан. Сказания «Ьуцгы тарпан» («Последний тарпан»), «Ете ырыу» («Семь родов»), «Алдар батыр» («Алдар-батыр»). Образы батыров родной земли. Историческая действительность.

Я. Хамматов (1925-2000). Основная информация о биографии и творчестве автора. Роман «Бертеклэп йыйыла алтын» («Золото собирается крупицами») отрывок «Еэйзулла» («Гайзулла»). Картины быта XX века на башкирской земле, накануне империалистической войны, их значение для понимания характеров и идеи поэмы. Идейно-тематическое содержание, центральные образы, стилистикоязыковые особенности. Мифологическое мировоззрение народа. Понятие о повествовании.

Р. Уметбаев (1924-1997). Жизнь и творчество. Отрывок из повести «Атлы баштсорт» («Конный башкир»). Славный путь легендарной 112-й Башкирской кавалерийской дивизии. Судьба башкирского воина-кавалериста и его коня во время Великой Отечественной войны. Героизм, патриотизм, самоотверженность советских

воинов, трудности и радости трагических лет войны.

92.9. Содержание обучения в 8 классе.

92.9.1. Современная башкирская литература.

Р. Назаров (1944-2006). Основная информация о биографии и творчестве автора. Стихотворение «Бапгкорт» («Башкир»).

А. Игебаев (1930-2016). Основная информация о биографии и творчестве автора. Народный поэт Республики Башкортостан (2010)

Стихотворение «Башкортостан» («Башкортостан»). Стихотворения о Родине, родной природе, собственном восприятии окружающего мира. Человек и природа. Выражение душевных настроений, состояний человека через описание картин природы родного края. Общее и индивидуальное в восприятии родной природы башкирскими поэтами

X. Гиляжев (1923-1997). Основная информация о биографии и творчестве автора. Башкирский поэт и писатель. Стихотворение «Бапгкорт теле» («Башкирский язык»).

М. Ямалетдинов (1947-2020). Основная информация о биографии и творчестве автора. Башкирский поэт, писатель, журналист, общественный деятель, редактор, сценарист. Стихотворение «Халкым хазинаЬы» («Сокровище моего народа»).

М. Хусаин (1923-1993). Стихотворение «Баштсорт теле горур яцгырай» («Башкирский язык звучит гордо»). Изображение народной жизни, национального характера, раскрывающегося в свете общей проблемы - самосознание народа. Поэтизация положительных черт народного характера.

Валентин Распутин (1937-2015). Рассказ «Француз теле дэрестэре» («Уроки французского») (перевод Амира Аминева). Отражение в повести трудностей военного времени. Жажда знаний, нравственная стойкость, чувство собственного достоинства, свойственные юному герою. Душевная щедрость учительницы, её роль в жизни мальчика.

92.9.2. Религиозная литература.

Р. Бикбаев. Стихотворение «Хэ?истэр» («Хадисы»).

М. Ямалетдинов. Стихотворение «Аль-фатиха».

Поэтизация высказываний пророка Мухаммада и художественное отражение

коранических мотивов в поэзии. Поэтические переводы сур Корана. Переосмысление сути мироздания, духовного совершенства человека.

Ш. Аминев-Тамъяни (1858-1936). Башкирский поэт, сэсэн-импровизатор. Стихотворение «Урал», «Башхорт бабаларыныц тарихы» («История башкирских

предков»). Прославление мужчин, защитивших Родину. Язык, особенности стиля.

Г. Ибрагимов (1919-1989). Основная информация о биографии и творчестве автора. Башкирский писатель и поэт. Роман «Кинйэ» («Кинзя»). История создания романа. Образ Кинзи Арсланова, сподвижника Пугачёва. Борьба башкирского народа против захватчиков их земель. Художественные особенности романа. Своеобразие языка и стиля романа.

92.9.3. Устное народное творчество. Современная башкирская литература

Эйтештэр (Айтыши). «Бер тигэс тэ ни яман?» («Что в первую очередь считается злом?»), «Ажмырза сэсэндец Кобагыш сэсэн менэн эйтеше» («Айтыш Акмурзы-сэсэна и Кубагуш-сэсэна»).

"Кобайырзар (Кубаиры). «Ил тигэндец кеме юх» («Кого же нет у страны»), «Салауат батыр» («Салават-батыр»).

Теория литературы: жанр айтыш, кубаир.

Я. Хамматов. Роман «Теньятс амурзары» («Северные Амуры»). История создания романа. Описание героизма башкирских войск в Отечественной войне 1812 года. Главные герои. Язык и стиль романа.

Г. Хусаинов. Сказание «Последний тарпан». Рассказ «Семь родов», Повесть «Алдар-батыр». Образы батыров родной земли. Историческая действительность.

Б. Рафиков (1934-1998). Основная информация о биографии и творчестве автора. Башкирский писатель и поэт, переводчик, драматург, журналист. Повесть «Эйэрлэнгэн ат» («Конь осёдланный»). Описание жизни Салавата Юлаева, отца Юлая, других повстанцев-пугачёвцев в заточении в крепости Рогервик. Духовная стойкость героев повести. Судьба двух сыновей Салавата, оставшихся на родине.

Р. Султангареев (1935-1999). Основная информация о биографии и творчестве автора. Башкирский писатель, публицист. Повесть «Осто беркет» («Полёт орла»).

М. Ямалетдинов. Повесть «Котолоу юлтсайзарын тапманым». («Не нашёл путей спасения»). События Гражданской войны. Образ комбрига Мусы Муртазина.

Описание героизма, военных заслуг перед Родиной, трагической гибели.

92.9.4. Башкирская советская литература. Современная башкирская литература.

Г. Салям (1911-1939). Жизнь и творчество. Поэма «Шоцхар» («Кречет»). Тема, идейное содержание поэмы. Тема перерождения нового человека. Главные герои (Ахмат, Гульнур, писатель, архитектор, капитан, Миньян). Особенность и богатство композиции, особенности языка, образность.

Б. Бикбай (1909-1968). Жизнь и творчество. Поэма «Ер» («Земля»). Тематика поэмы - многовековая борьба народов за свободу. Изображение образа народа и земли. Образ лирического героя. Художественные особенности поэмы.

Драма «Кахым-туря». Участие башкир в Отечественной войне 1812 года. Идейное содержание драмы. Дружба между русским и башкирскими народами. Образ народа. Основной конфликт драмы. Композиционные особенности. Функция фольклорных жанров и элементов.

З. Биишева. Жизнь и творчество. Рассказ «Ьенэрсе менэн Ойрэнсек» («Мастер и подмастерье»). Главные герои рассказа. Мастер и подмастерье, два соседа, которые выросли и жили в одном ауле. Характеристика Мастера и Подмастерья. Раскрытие обмана. Победа добра над злом.

М. Карим. Жизнь и творчество. Лирика. Поэма «Улмэдбай» («Ульмясбай»). История создания поэмы. Изображение войны и человека на войне. Народный герой в поэме. Образ автора-повествователя. Особенности стиха поэмы, её интонационное многообразие. Связь с башкирским народным творчеством. Юмор.

Творчество М. Карима в годы Великой Отечественной войны.

Р. Гарипов. Биография поэта. Стихотворения «Урал йврэге» («Сердце Урала»), «Аманат» («Завещание»). Кубаир «Уй?арым» («Думы»). Восхваление красоты родного языка, воспитание уважения к родному языку. Любовь к родной земле, природе.

Р. Бикбаев. Стихотворения «Башкортостан бында башлана» («Башкортостан здесь начинается»), «Йукэлэрзэн Ьыгылып бал тама» («Когда мёд капает с лип»). Проблемы любви к родной земле, её благополучия, охраны природы, беспокойства за судьбу народа, дружбы между людьми, осознанного отношения к жизни.

Р. Паль (1938). Стихотворение «Уралым» («Мой Урал»). Воспевание красоты

Урала. Человек и природа. Своеобразие пейзажа. Патриотические чувства лирического героя.

Т. Гиниятуллин (1925-1919). Рассказы «Мэтрушкэ еде» («Запах душицы»), «Эсэ Ьэм бала» («Мать и дитя»). Описание в произведениях чистоты внутреннего мира, великолепия души простых людей. Тема войны, тяжёлой жизни сельских людей, их взаимоотношения.

92.9.5. Современная башкирская литература.

Н. Наджми. Стихотворения «Ак шишмэ» («Белый родник»), «Ьинец ниндэй улыцмын мин» («Какой я сын твой»). Образ Башкортостана и описание его достопримечательностей. Характеристика образов Родной земли, родного города и родной деревни. Изображение чувства любви к родной земле. Образ лирического героя.

А. Аминев. Повесть «Кытайгород» («Китай-город»). Земельный вопрос. Размышления о менталитете, морали, свободы-несвободы личности, информированности населения, ассимиляции, утери национальной самобытности, языка и культуры, продажи Родины чужеземцам. Сатира. Приём антитезы. Особенности построения сюжета произведения.

Р. Камал (1954). Основная информация о биографии и творчестве автора. Роман «Таня-ТацЬылыу» («Таня-Танхылу»). Идейное содержание произведения. Основная тема. Воспитание любви к родному языку, уважение нации. Особенности жанрового построения произведения. Главные образы повести. Характеристика Тансылу, Фанисе, Петрику. Воплощение судьбы целого народа в судьбе героя произведения.

92.10. Содержание обучения в 9 классе.

92.10.1. Устное народное творчество.

Введение. Художественная литература - вид искусства. Специфика художественной литературы. Сопоставление с другими видами искусства. Многоплановость художественной литературы. Две основные стороны: вымышленная предметность, образы «внесловесной» действительности и собственно речевые конструкции, словесные структуры.

Башкирское народное творчество. КарИуз?эр (Мифы). Иола поэзияЬы (Обрядовая поэзия). Башкирская семейно-бытовая обрядовая культура - важная

составляющая историко-генетической, духовной, экономико-правовой, идеологической жизни народа. Разделение обрядовой культуры на семейно-бытовые и природоведческие (календарные) обряды.

Эпос. Эпос «Урал батыр». Стихотворные особенности и ритмика. Историчность, мифологическая основа. Утверждение идеи борьбы за счастье народа. Нравственная проблема. Противоборство добра и зла. Сопоставительная характеристика двух братьев Урала и Шульгена. Народное представление об образе богатыря. Роль сказочных деталей. Патриотический и гуманистический смысл.

Мифологическая основа эпоса. Идея борьбы против стихийных сил природы за народное счастье. Тема бессмертия человека и природы. Народная философия. Общественный идеал. Элементы фантастики и реализма. Образ Урал батыра.

Теория литературы: эпос.

Эпос «Идукай и Мурадым». Отражение борьбы башкирского народа за освобождение от татаро-монгольского ига. Образ главного героя Идукая, воплощение в нём мечты народа о справедливом правителе. Поэтические особенности эпоса. Прославление героизма и самоотверженности. Борьба за освобождение родной земли. Композиция эпоса. Язык и стиль.

Творчество йырау и сэсэнов. Изустная литература в творчестве профессиональных мастеров слова. Развитие поэтической формы. Появление первых определений - Ьынсы, баксы, йырау. Актуальные темы в эпосах, кубаирах, песнях йырау и сэсэнов.

Основные темы в изустной литературе - сражение, борьба. Три направления данной темы: воспевание батыров, героизма, военных предводителей, обращение к врагам - разоблачение их и осмеивание, обращение к народу. Защита родных земель от захватчиков.

Творчество йырау XIV-XVI веков. Общее достояние творчества йырау Хабрау, Асана Кайгы, Казтугана, Шалгииза для башкир, казахов, каракалпаков и ногайского народа. Ведущие проблемы и идеи.

Хабрау. Асан Кайгы. Казтуган. Шалгииыз. Жизнь и творчество.

Творчество сэсэнов XVI-XVIII веков.

Российский период башкирской литературы. Эпоха сэсэнов. Сэсэн -

башкирский мастер изустного слова. Профессиональные сэсэны-импровизаторы: Еренсе, Кубагуш, Акмурза, Карас, Байык Айдар, Махмут, Буранбай,
Ишмухамет Мурзакаев, Габит Аргынбаев, Мухамметша Бурангулов (XVI - первая половина XX века).

Переход изустных авторов к письменному изложению сочинений, исчезновение импровизаторских качеств, подчинение идеологии существующего строя.

Салават Юлаев. Биография. Роль и участие С. Юлаева в Крестьянской войне 1773-1775 годов. Поэтическое творчество. Стихотворения «Битва», «Стрела», «Зулейха», «Родные края», «Мой Урал», «Егеткэ» («Юноше-воину»), «Мой кош», «От песен», «Речь Салавата». Любовная и пейзажная лирика. Героическая лирика. Устно сочинённые импровизации: «По бездорожью тропы пробивая...», «Юрюзань, река души ты нашей...», «Монисты твоих кос мне навевают...», «Агидель течёт средь бурых скал...», «Наброситься готов летящий ястреб...».

Идея и содержание. Документально-публицистические письма (письмо, приказы).

Теория литературы: историческая личность и литературный герой, прототип, историческое событие и художественное произведение.

92.10.2. Башкирская литература XI - XVIII веков.

КулГали «Красота Йусуфа» (отрывок из «Кысса-и Йусуф»). Особенности поэмы «Кысса-и Йусуф». Построение сюжета.

Шежере Юрматинского рода. Шежере Усергенского рода. Место шежере в башкирской эпической функциональной литературе XVI - XVIII веков. Шежере Юрматинского, Усергенского, Карагай-Кипчакского, Кара-Табынского, Айлинского, Бурзянского, Тамьянского родов, родословная рода Айли, шежере рода Усерген, Бурзян, Кипчак, Усерген, Тамьян.

Документальные факты. Картина развития русско-башкирских взаимоотношений в середине XVIII века.

Письмо Батырши. Факты, раскрывающие картину развития русско- башкирских взаимоотношений к середине XVIII века.

92.10.3. Литература XVIII века. Литературные направления.

Появление в башкирской литературе устной литературы. Развитие творчества

йырау и сэсэнов. Идейно-тематические содержания дастанов. Анонимная рукопись

поэзии.

Т. Ялсыгул-аль-Башкорди (1767-1838). Биография. Путешествия. Культурная и литературная деятельность. Книга «Тарихнаме-и булгар» («Тэуарихи Болгарийа»), описывающая шежере (родословные) башкирских и тюрко-монгольских родов, булгарских ханов.

Г. Усман (1754-1834). Поэзия Г. Усмана (Утыз-Имяни). Преобладание жанров Восточной литературы: газель, хикмет, марсия, байт. Научные работы поэта по лингвистике, философии и теологии.

Подборки «Гавариф эз-заман» («Образованные люди эпохи»), «Эбъяти тюркифи-фазилати гилем» («Тюркские байты о достоинствах знания»), «Танзих аль-афкар фи насихат ал-ахйар» («Назидания, очищающие мысль»).

92.10.4. Башкирская литература XIX - начала XX века.

Литература первой половины XIX века. Элементы новой реалистической литературы. Традиции суфийской поэзии. Литература второй половины XIX века (после реформы 1861 года). Общественная жизнь в Башкортостане и России в первой половине XIX века. Культурно-литературное движение в башкирской общественности. Религиозно-мистические направления в башкирской поэзии и её представители. Рост идеи просветительства. Состояние просветительства и его влияние на литературный процесс. Представители просветительской литературы: М. Акмулла, М. Уметбаев. Роль русской литературы в оживлении башкирской культурно-литературной жизни. Быт башкир в творчестве русских писателей (А.С. Пушкин, Л.Н. Толстой, А.П. Чехов).

Культура во второй половине XIX века. Связь башкирской и русской культуры и литературы. Тенденции развития башкирской литературы во второй половине XIX века.

Народные сюжеты в литературных произведениях: «Кузыйкурпэс менэн Маянйылыу» («Кузкурпяч и Маянхылыу»), «Алдар менэн ЗеЬрэ» («Алдар и Зухра»), «Бэхтиэрнамэ» («Бахтиярнамэ»), «Бузегет» («Бузъегет»).

Версия Т.С. Беляева эпоса «Куз-Курпяч, башкирская повесть, писанная на башкирском языке одним курайчем и переведённая на российский в долинах гор Рифейских, 1809 года». Памятник башкирской литературы начала XIX века. Связь сюжета с эпосами тюркских народов: казахов, алтайцев.

Конфликт. Романтические и реалистические тенденции.

Г. Сокрый (1826-1889). Биография. Шежере поэта. Поэтические заметки. Рукопись «Таварих-и Булгария». Стихотворения.

М. Акмулла (1731-1895). Биография. Стихотворение «Башкорттарым, ужыу кэрэк!» («Башкиры мои, ученье нужно!»), «Дудлытс» («Дружба»), «Нэфсе» («Нафс»), «Аттыц ниЬен мактайЬыц?» («За что коня хвалить»?), «Урыным - зиндан» («Место моё - в зиндане»). Призыв народа к просвещению. Основная идея и содержание его поэзии. Отражение народной педагогики, социальные мотивы. Сатира поэта. Идейно-эстетическое содержание его стихотворений. Место творчества М. Акмуллы в башкирской литературе.

М. Уметбаев (1841-1907). М. Уметбаев - публицист и переводчик. Биография и общественная деятельность автора. Стихотворение «Иомран иле» («Юмранский род»), «Кайыш илэ йукэ» («Ремень и лыко»), «В прошлом проводы башкирских девушек». Тематика стихотворений. Поэтическое мастерство. Отражение этнографических традиций в стихотворении «Кайыш илэ йукэ». Аллегорическое значение образов.

Р. Фахретдин (1859-1936). Просветитель-педагог, лингвист, литературный деятель. Повесть «Сэлимэ» («Салима»). Образы девушки Салимы и шакирдов. Язык и стиль произведения. Отражение идеи просветительства. Повесть «Асма». Сюжет повести. Система образов. Основная идея. Значение творчества Р. Фахретдина в башкирской литературе.

С. Якшигулов (1871-1931). Жизнь и творчество. Сборник стихов «Дим буйында я?гы тац» («Весенний рассвет в долинах Дёмы»), «Бангкорт хэлдэре» («Положение башкир»), «Дим буйы» («Берега Дёмы»). Раздумья поэта о положении башкир, вопросы земли, культуры. Просветительские взгляды поэта. Традиции жанра хитап.

Теория литературы: хитап.

Ф. Сулейманов (1889-1976). Биография. Участие в башкирском движении. Отражение в творчестве темы башкир. Стихотворение «Баштсорт моцо» («Башкирская мелодия»). Раздумья о тяжёлой судьбе родного народа. Рассказ «Бангкорт йэйлэуендэ» («В башкирском яйляу»).

Рассказы об истории и жизни башкир в начале XX века: «Ил осей» («За

страну»), «Каскын» («Беглец»), «Улэт» («Смерть»). Фольклорные мотивы. Романтические элементы.

Рассказ «Тимербай тсурайсы» («Тимербай-кураист»). Трагическая судьба Тимербая. Причина пессимистических настроений. Драма «Салават батыр». Идея свободы. Первое художественное произведение о Салавате Юлаеве, его значение в башкирской литературе.

92.10.5. Башкирская советская литература.

М. Гафури. Идеи просветительства в стихотворениях «Себер тимер юлы йэки Миллэттец хэле» («Сибирская железная дорога или Положение нации»), «1906 йылдан 1907 йылга васыят» («Завещание 1906 года 1907 году»), «1907 йылдыц яуабы» («Ответ 1907 года»), «БетЬен Ьугыш», «Икмэк» («Хлеб»), «Ант» («Клятва»), «Аждайа» («Аждаха»), «Бир кулыцды» («Дай руку») и в повести «Шагирзыц алтын приискайында» («На золотых приисках поэта»), «Фэкирлектэ уткэн тереклек» («Жизнь, проведённая в бедности»). Реалистическое изображение жизни городской и деревенской бедности. Рассказ «Ярлылар, йэки Ой^эш тсатын» («Бедняки»). Раскрытие социального неравенства, морального лица буржуазного общества.

Прозаические произведения: «Кара йеззэр» («Черноликие»), «Тормош бадкыстары» («Ступени жизни»). Изображение прошлой жизни с позиции идеологической борьбы. Повесть «Шагирзыц алтын приискайында» («На золотых приисках поэта»). Автобиографический характер произведения. Отражение в повести тяжёлой жизни рабочих. Система образов. Стремление к знанию шакирдов Зиннат, Мажит, Файзулла, Шакир, Лутфулла. Грубость хозяев прииска Закира, Шакира Рамиевых. Композиционное своеобразие, сюжет повести, успешное применение приёма контраста. Богатство языка и средства авторского стиля.

ІТТ. Бабич. Стихотворения «Халкым есен» («Ради народа!»), «Кем есен» («Для кого»), «Бер минут» («Одна минута»), «Керэшеп уткэр гумерецде» («В борьбе проведи жизнь»), «Кетэм» («Жду»), «ЙэшэЬен эшселэр!» («Да здравствуют рабочие!»), «ТСурайкайга» («Курай»), «Башкортостан» («Башкортостан»), «Салауат батыр» («Салават-батыр»), «Кетмэ^тэн» («Нежданно»), «Я^гы йыр» («Весенняя песнь»), «Бангкорт хал темна кейло хитап» («Стихотворение-обращение к башкирскому народу»), «Без» («Мы»).

Бабич - романтик. Основная идея стихотворений «Бер минут» («Одна минута»), «Ой^э, миллэт» («Вперёд, моя нация!»), «Керэшеп уткэр гумерецде».

Бабич - сатирик. Баллада «ТСандала» («Клоп»). Поэма «Газазил», эпиграммы «Китабеннас». Идейное содержание и художественная форма.

Бабич - мастер стихов. Особенности поэзии: народность, простота, лёгкость строения стихотворений. Место Ш. Бабича в башкирской литературе.

92.10.6. Сведения по теории и истории литературы.

Литература как искусство словесного образа. Литература и мифология. Литература и фольклор.

Художественный образ. Персонаж. Литературный герой. Героический характер.

Главные и второстепенные персонажи. Лирический герой. Образы времени и пространства, природные образы, образы предметов. «Вечные» образы в литературе. Художественный вымысел. Правдоподобие и фантастика.

Сюжет и композиция. Конфликт. Внутренний конфликт. Эпизод. Пейзаж. Портрет. Диалог и монолог. Внутренний монолог. Дневники, письма и сны героев. Лирические отступления. Эпилог. Лирический сюжет.

Авторская позиция. Заглавие произведения. Эпиграф. «Говорящие» фамилии. Финал произведения.

Тематика и проблематика. Идейно-эмоциональное содержание произведения. Возвышенное и низменное, прекрасное и безобразное, трагическое и комическое в литературе. Юмор. Сатира.

Художественная речь. Поэзия и проза. Изобразительно-выразительные средства (эпитет, метафора, олицетворение, сравнение, гипербола, антитеза, аллегория). Символ. Гротеск. Художественная деталь. Системы стихосложения. Ритм, рифма. Строфа. Литературные роды и жанры. Эпос. Лирика. Драма. Эпические жанры (рассказ, сказ, повесть, роман, роман в стихах). Лирические жанры (ода, элегия, послание, стихотворение в прозе). Лироэпические жанры (басня, баллада, поэма). Драматические жанры (драма, трагедия, комедия).

92.11. Планируемые результаты освоения программы по родной (башкирской) литературе на уровне основного общего образования.

92.11.1. В результате изучения родной (башкирской) литературы на уровне

основного общего образования у обучающегося будут сформированы следующие личностные результаты:

1) гражданского воспитания:

готовность к выполнению обязанностей гражданина и реализации его прав, уважение прав, свобод и законных интересов других людей, активное участие в жизни семьи, образовательной организации, местного сообщества, родного края, страны, в том числе в сопоставлении с ситуациями, отражёнными в литературных произведениях;

неприятие любых форм экстремизма, дискриминации, понимание роли различных социальных институтов в жизни человека, представление об основных правах, свободах и обязанностях гражданина, социальных нормах и правилах межличностных отношений в поликультурном и многоконфессиональном обществе, в том числе с использованием примеров из родной (башкирской) литературы;

готовность к разнообразной совместной деятельности, стремление к взаимопониманию и взаимопомощи, в том числе с использованием примеров из литературы; активное участие в самоуправлении в образовательной организации, готовность к участию в гуманитарной деятельности;

2) патриотического воспитания:

осознание российской гражданской идентичности в поликультурном и многоконфессиональном обществе, проявление интереса к познанию родного (башкирского) языка и родной (башкирской) литературы, истории, культуры Российской Федерации, своего края в контексте изучения произведений башкирской литературы, а также русской и зарубежной литератур.

ценностное отношение к достижениям своей Родины - России, к науке, искусству, спорту, технологиям, боевым подвигам и трудовым достижениям народа, в том числе отражённым в художественных произведениях;

уважение к символам России, государственным праздникам, историческому и природному наследию и памятникам, традициям разных народов, проживающих в родной стране, обращая внимание на их воплощение в башкирской литературе;

3) духовно-нравственного воспитания:

ориентация на моральные ценности и нормы в ситуациях нравственного выбора с оценкой поведения и поступков персонажей литературных произведений;

готовность оценивать своё поведение и поступки, а также поведение и поступки других людей с позиции нравственных и правовых норм с учётом осознания последствий поступков;

активное неприятие асоциальных поступков, свобода и ответственность личности в условиях индивидуального и общественного пространства;

4) эстетического воспитания:

восприимчивость к разным видам искусства, традициям и творчеству своего и других народов, понимание эмоционального воздействия искусства, в том числе изучаемых литературных произведений;

осознание важности художественной литературы и культуры как средства коммуникации и самовыражения;

понимание ценности отечественного и мирового искусства, роли этнических культурных традиций и народного творчества;

стремление к самовыражению в разных видах искусства;

5) физического воспитания, формирования культуры здоровья и эмоционального благополучия:

осознание ценности жизни с использованием собственного жизненного и читательского опыта, ответственное отношение к своему здоровью и установка на здоровый образ жизни (здоровое питание, соблюдение гигиенических правил, сбалансированный режим занятий и отдыха, регулярная физическая активность);

осознание последствий и неприятие вредных привычек (употребление алкоголя, наркотиков, курение) и иных форм вреда для физического психического здоровья, соблюдение правил безопасности, в том числе правил безопасного поведения в Интернет-среде;

способность адаптироваться к стрессовым ситуациям и меняющимся социальным, информационным и природным условиям, в том числе осмысляя собственный опыт и выстраивая дальнейшие цели, умение принимать себя и других, не осуждая;

умение осознавать эмоциональное состояние себя и других, опираясь на

примеры из литературных произведений, умение управлять собственным эмоциональным состоянием, сформированность навыка рефлексии, признание своего права на ошибку и такого же права другого человека с оценкой поступков литературных героев;

6) трудового воспитания:

установка на активное участие в решении практических задач (в рамках семьи, образовательной организации, населенного пункта, родного края) технологической и социальной направленности, способность инициировать, планировать и самостоятельно выполнять такого рода деятельность;

интерес к практическому изучению профессий и труда различного рода, в том числе на основе применения изучаемого предметного знания и знакомства с деятельностью героев на страницах литературных произведений;

осознание важности обучения на протяжении всей жизни для успешной профессиональной деятельности и развитие необходимых умений для этого;

готовность адаптироваться в профессиональной среде; уважение к труду и результатам трудовой деятельности, в том числе при изучении произведений башкирского фольклора и литературы, осознанный выбор и построение индивидуальной траектории образования и жизненных планов с учетом личных и общественных интересов и потребностей;

7) экологического воспитания:

ориентация на применение знаний из социальных и естественных наук для решения задач в области окружающей среды, планирования поступков и оценки их возможных последствий для окружающей среды;

повышение уровня экологической культуры, осознание глобального характера экологических проблем и путей их решения;

активное неприятие действий, приносящих вред окружающей среде, в том числе сформированное при знакомстве с литературными произведениями, поднимающими экологические проблемы;

осознание своей роли как гражданина и потребителя в условиях взаимосвязи природной, технологической и социальной среды, готовность к участию в практической деятельности экологической направленности;

8) ценности научного познания:

ориентация в деятельности на современную систему научных представлений об основных закономерностях развития человека, природы и общества, взаимосвязях человека с природной и социальной средой с использованием изученных и самостоятельно прочитанных литературных произведений;

овладение языковой и читательской культурой как средством познания мира; овладение основными навыками исследовательской деятельности с учётом специфики литературного образования, установка на осмысление опыта, наблюдений, поступков и стремление совершенствовать пути достижения индивидуального и коллективного благополучия;

9) обеспечение адаптации обучающегося к изменяющимся условиям социальной и природной среды:

освоение обучающимися социального опыта, основных социальных ролей, соответствующих ведущей деятельности возраста, норм и правил общественного поведения, форм социальной жизни в группах и сообществах, включая семью, группы, сформированные по профессиональной деятельности, а также в рамках социального взаимодействия с людьми из другой культурной среды, изучение и оценка социальных ролей персонажей литературных произведений;

способность во взаимодействии в условиях неопределенности, открытость опыту и знаниям других, способность действовать в условиях неопределенности, повышать уровень своей компетентности через практическую деятельность, в том числе умение учиться у других людей, осознавать в совместной деятельности новые знания, навыки и компетенции из опыта других;

навык выявления и связывания образов, способность формирования новых знаний, в том числе способность формулировать идеи, понятия, гипотезы об объектах и явлениях, в том числе ранее неизвестных, осознавать дефициты собственных знаний и компетентностей, планировать своё развитие;

умение оперировать основными понятиями, терминами и представлениями в области концепции устойчивого развития;

умение анализировать и выявлять взаимосвязи природы, общества и экономики;

умение оценивать свои действия с учётом влияния на окружающую среду, достижений целей и преодоления вызовов, возможных глобальных последствий;

способность осознавать стрессовую ситуацию, оценивать происходящие изменения и их последствия, опираясь на жизненный и читательский опыт, воспринимать стрессовую ситуацию как вызов, требующий контрмер, оценивать ситуацию стресса, корректировать принимаемые решения и действия, формулировать и оценивать риски и последствия, формировать опыт, находить позитивное в произошедшей ситуации, быть готовым действовать в отсутствии гарантий успеха.

92.11.2. В результате изучения родной (башкирской) литературы на уровне основного общего образования у обучающегося будут сформированы познавательные универсальные учебные действия, коммуникативные универсальные учебные действия, регулятивные универсальные учебные действия, умение совместной деятельности.

92.11.2.1. У обучающегося будут сформированы следующие базовые логические действия как часть познавательных универсальных учебных действий: выявлять и характеризовать существенные признаки объектов (художественных и учебных текстов, литературных героев и другие) и явлений (литературных направлений, этапов историко-литературного процесса);

устанавливать существенный признак классификации и классифицировать литературные объекты по существенному признаку, устанавливать основания для их обобщения и сравнения, определять критерии проводимого анализа;

с учётом предложенной задачи выявлять закономерности и противоречия в рассматриваемых литературных фактах и наблюдениях над текстом, предлагать критерии для выявления закономерностей и противоречий;

выявлять дефициты информации, данных, необходимых для решения поставленной учебной задачи;

выявлять причинно-следственные связи при изучении литературных явлений и процессов, проводить выводы с использованием дедуктивных и индуктивных умозаключений, умозаключений по аналогии, формулировать гипотезы об их взаимосвязях;

самостоятельно выбирать способ решения учебной задачи при работе с

разными типами текстов (сравнивать несколько вариантов решения, выбирать наиболее подходящий с учётом самостоятельно выделенных критериев).

92.11.2.2. У обучающегося будут сформированы следующие базовые исследовательские действия как часть познавательных универсальных учебных действий:

использовать вопросы как исследовательский инструмент познания в литературном образовании;

формулировать вопросы, фиксирующие разрыв между реальным и желательным состоянием ситуации, объекта, и самостоятельно устанавливать искомое и данное;

формировать гипотезу об истинности собственных суждений и суждений других, аргументировать свою позицию, мнение;

проводить по самостоятельно составленному плану небольшое исследование по установлению особенностей литературного объекта изучения, причинно-следственных связей и зависимостей объектов между собой;

оценивать на применимость и достоверность информацию, полученную в ходе исследования (эксперимента);

самостоятельно формулировать обобщения и выводы по результатам проведённого наблюдения, опыта, исследования; владеть инструментами оценки достоверности полученных выводов и обобщений;

прогнозировать возможное дальнейшее развитие событий и их последствия в аналогичных или сходных ситуациях, а также выдвигать предположения об их развитии в новых условиях и контекстах, в том числе в литературных произведениях.

92.11.2.3. У обучающегося будут сформированы умения работать с информацией как часть познавательных универсальных учебных действий:

применять различные методы, инструменты и запросы при поиске и отборе литературной и другой информации или данных из источников с учётом предложенной учебной задачи и заданных критериев;

выбирать, анализировать, систематизировать и интерпретировать литературную и другую информацию различных видов и форм представления;

находить сходные аргументы (подтверждающие или опровергающие одну и ту же идею, версию) в различных информационных источниках;

самостоятельно выбирать оптимальную форму представления литературной и другой информации и иллюстрировать решаемые учебные задачи несложными схемами, диаграммами, иной графикой и их комбинациями;

оценивать надёжность литературной и другой информации по критериям, предложенным учителем или сформулированным самостоятельно; эффективно запоминать и систематизировать эту информацию.

92.11.2.4. У обучающегося будут сформированы умения общения как часть коммуникативных универсальных учебных действий:

воспринимать и формулировать суждения, выражать эмоции в соответствии с условиями и целями общения, выражать себя (свою точку зрения) в устных и письменных текстах;

распознавать невербальные средства общения, понимать значение социальных знаков, распознавать предпосылки конфликтных ситуаций, находя аналогии в литературных произведениях, смягчать конфликты, вести переговоры;

понимать намерения других, проявлять уважительное отношение к собеседнику и корректно формулировать свои возражения, в ходе учебного диалога и (или) дискуссии задавать вопросы по существу обсуждаемой темы и высказывать идеи, нацеленные на решение учебной задачи и поддержание общения; сопоставлять свои суждения с суждениями других участников диалога, обнаруживать различие и сходство позиций;

публично представлять результаты выполненного опыта (литературоведческого эксперимента, исследования, проекта);

самостоятельно выбирать формат выступления с учётом задач презентации и особенностей аудитории и в соответствии с ним составлять устные и письменные тексты с использованием иллюстративных материалов.

92.11.2.5. У обучающегося будут сформированы умения самоорганизации как части регулятивных универсальных учебных действий:

выявлять проблемы для решения в учебных и жизненных ситуациях, анализируя ситуации, изображённые в художественной литературе;

ориентироваться в различных подходах принятия решений (индивидуальное, принятие решения в группе, принятие решений группой);

самостоятельно составлять алгоритм решения учебной задачи (или его часть), выбирать способ решения учебной задачи с учётом имеющихся ресурсов и собственных возможностей, аргументировать предлагаемые варианты решений;

составлять план действий (план реализации намеченного алгоритма решения) и корректировать предложенный алгоритм с учётом получения новых знаний об изучаемом литературном объекте;

проводить выбор и брать ответственность за решение.

92.11.2.6. У обучающегося будут сформированы умения самоконтроля, эмоционального интеллекта, принятия себя и других как части регулятивных универсальных учебных действий:

владеть способами самоконтроля, самомотивации и рефлексии в литературном образовании;

давать оценку учебной ситуации и предлагать план её изменения;

учитывать контекст и предвидеть трудности, которые могут возникнуть при решении учебной задачи, адаптировать решение к меняющимся обстоятельствам;

объяснять причины достижения (недостижения) результатов деятельности, давать оценку приобретённому опыту, находить позитивное в произошедшей ситуации;

вносить коррективы в деятельность на основе новых обстоятельств и изменившихся ситуаций, установленных ошибок, возникших трудностей,
оценивать соответствие результата цели и условиям;

различать, называть и управлять собственными эмоциями и эмоциями других;

выявлять и анализировать причины эмоций;

ставить себя на место другого человека, понимать мотивы и намерения другого, анализируя примеры из художественной литературы; регулировать способ выражения своих эмоций;

осознанно относиться к другому человеку, его мнению, размышляя над взаимоотношениями литературных героев;

признавать своё право на ошибку и такое же право другого; принимать себя и

других, не осуждая; проявлять открытость себе и другим; осознавать невозможность контролировать всё вокруг.

92.11.2.7. У обучающегося будут сформированы умения совместной деятельности:

понимать и использовать преимущества командной (парной, групповой, коллективной) и индивидуальной работы при решении конкретной проблемы на уроках родной (башкирской) литературы, обосновывать необходимость применения групповых форм взаимодействия при решении поставленной задачи;

принимать цель совместной учебной деятельности, коллективно строить действия по её достижению: распределять роли, договариваться, обсуждать процесс и результат совместной работы;

обобщать мнения нескольких человек, проявлять готовность руководить, выполнять поручения, подчиняться;

планировать организацию совместной работы на уроке родной (башкирской) литературы, определять свою роль (с учётом предпочтений и возможностей всех участников взаимодействия), распределять задачи между членами команды, участвовать в групповых формах работы (обсуждения, обмен мнений, «мозговые штурмы» и иные);

выполнять свою часть работы, достигать качественного результата по своему направлению и координировать свои действия с другими членами команды;

оценивать качество своего вклада в общий результат по критериям, сформулированным участниками взаимодействия на литературных занятиях;

сравнивать результаты с исходной задачей и вклад каждого члена команды в достижение результатов, разделять сферу ответственности и проявлять готовность к предоставлению отчёта перед группой.

92.11.3. Предметные результаты изучения родной (башкирской) литературы. К концу обучения в 5 классе обучающийся научится:

понимать образную природу словесного искусства, литературных героев, пейзажей;

различать основные жанры башкирского фольклора (эпос, сказка, загадка, пословица, поговорки) и художественной литературы (рассказ), понимать отличие

прозаических текстов от поэтических, различать особенности жанров народной песни, частушки, гимна, выявлять особенности жанров волшебной сказки, легенды, повести;

определять тему и идею (основную мысль) произведения, находить в тексте аллегории, метафоры, синонимы, омонимы, неологизмы, понимать их художественную значимость, понимать авторскую позицию, находить в тексте художественную деталь, сравнение, характеризовать героев произведения, сопоставляя их образы и поступки, давать их портретную характеристику и находить портрет в тексте, владеть понятием лирический герой;

иметь представление о мелодике стиха, выразительно читать произведения (или фрагменты), в том числе выученные наизусть, соблюдая нормы литературного произношения;

составлять простой план художественного произведения (или фрагмента);
пересказывать содержание изученных литературных произведений, владеть различными видами пересказа;

отвечать на вопросы по прочитанному произведению, выражать собственное отношение к прочитанному, формулировать вопросы с целью понять содержание;

выбирать произведения устного народного творчества для самостоятельного чтения, руководствуясь конкретными целевыми установками, рассказывать о самостоятельно прочитанном произведении, обосновывая свой выбор;

создавать небольшие тексты в устной и письменной форме по типу сочинений и малых жанров художественной литературы;

читать выразительно по ролям прозаические произведения.

92.11.4. Предметные результаты изучения родной (башкирской) литературы. К концу обучения в 6 классе обучающийся научится:

давать развёрнутый ответ на вопрос, связанный со знанием и пониманием литературного произведения; пересказывать прозаические произведения или их отрывки с использованием образных средств родного языка, вести диалог;

выделять смысловые части художественного текста, составлять план и тезисы прочитанного, сопоставлять эпизоды литературных произведений и сравнивать их героев;

анализировать литературное произведение: определять его принадлежность к

одному из литературных родов и жанров, понимать и формулировать тему и идею, выявлять нравственный пафос, характеризовать героев, сопоставлять героев одного или нескольких произведений, выявлять роль того или иного персонажа в раскрытии темы художественного произведения, находить завязку, кульминацию, развязку в тексте, находить в текстах гиперболы, эпитеты, олицетворения, понимать их роль в раскрытии образов;

понимать особенности башкирского стихосложения (ритм и рифма);
практически различать основные жанры башкирского фольклора и литературы, понимать значение устного народного творчества как основы письменной башкирской литературы, определять особенности жанра поэмы, характеризовать жанр драмы;

определять фантастические элементы в произведениях;

формулировать высказывания на основе изученных произведений родной литературы, создавать связный устный и письменный текст на родном языке с учётом литературных норм, формулировать собственное отношение к произведениям родной (башкирской) литературы, оценивать их эстетическую значимость;

писать отзывы о самостоятельно прочитанных произведениях;

понимать духовно-нравственные ценности башкирской литературы и культуры в их сопоставлении с духовно-нравственными ценностями русского и тюркских народов.

92.11.5. Предметные результаты изучения родной (башкирской) литературы. К концу обучения в 7 классе обучающийся научится:

понимать ключевые проблемы изученных произведений башкирского фольклора и литературы, выявлять конфликт произведения, устанавливать связи литературных произведений с эпохой их создания, выявлять авторскую позицию, объяснять собственное понимание нравственно-философской, социально-исторической и эстетической проблематики произведений;

правильно соотносить содержание понятий образ, герой, характер, конфликт, сюжет, композиция, объективно оценивать характер героя литературного произведения;

различать и характеризовать жанры исторической песни, сказания,

характеризовать жанр басни и постигать сущность использованных в баснях аллегорий, определять специфику авторских произведений, созданных по мотивам устного народного творчества;

устанавливать связи между фольклорными произведениями и произведениями художественной литературы на уровне тематики, проблематики, образов (по принципу сходства и различия), определять отражённые в народном творчестве черты башкирского национального характера;

выявлять сатирические черты в тексте, выявлять и интерпретировать авторскую позицию, определяя своё к ней отношение, и на этой основе формировать собственные ценностные ориентиры;

выделять нравственную проблематику фольклорных текстов, башкирского эпоса «Урал-батыр», как основу для развития представлений о нравственном идеале своего народа, формирования представлений о национальном характере;

давать устный или письменный ответ на вопрос с использованием цитат из текстов произведений, участвовать в учебных дискуссиях, выступать с публичными докладами и сообщениями, создавать творческие работы;

писать сочинения на материале художественных произведений и жизненных

эффективно пользоваться библиотечными фондами, справочной литературой, словарями, интернет-ресурсами.

92.11.6. Предметные результаты изучения родной (башкирской) литературы. К концу обучения в 8 классе обучающийся научится:

осознавать особенности башкирского сказительского творчества, его связь с фольклором и письменной литературой;

анализировать литературное произведение: определять его принадлежность к литературному роду и жанру, понимать тему, идею литературного произведения, характеризовать героев (в том числе на основе сопоставления героев одного или нескольких произведений), определять элементы сюжета и композиции, изобразительно-выразительные средства языка, устанавливать их роль в раскрытии идейно-художественного содержания произведения;

понимать ключевые проблемы, раскрываемые в произведениях башкирских писателей, связь изображённых в них событий с эпохой написания и современностью; постигать нравственно-эстетическую ценность изучаемых произведений;

аргументировать своё отношение к героям произведения, объяснять мотивы поведения героев, сопоставлять и оценивать их поступки, переживания, портреты, речь, находить прямые авторские оценки, находить приём антитезы в текстах;

выявлять художественные особенности романа, своеобразие языка и стиля писателя, видеть общность и различия в раскрытии писателями близких тем в произведениях, относящихся к одному жанру;

работать с разными источниками литературоведческой информации и владеть основными способами её обработки и презентации, осуществлять самостоятельную учебно-исследовательскую деятельность и оформлять её результаты в разных формах (исследовательская работа, реферат, проект);

словесно воспроизводить картины, созданные писателем (пейзаж, портрет, интерьер), воспринимать многозначность слова в художественном

тексте, выявлять авторское отношение к изображаемому на основе определения функциональной роли сравнений, эпитетов и метафор, использованных писателем в портретных
зарисовках и в речи персонажей;

составлять цитатный план текста.

92.11.7. Предметные результаты изучения родной (башкирской) литературы. К концу обучения в 9 классе обучающийся научится:

понимать родную литературу как явление национальной, общероссийской и мировой культуры, средство сохранения и передачи духовно-нравственных ценностей и традиций башкирского народа;

осознавать значимость чтения на родном языке для личностного развития и самосовершенствования, понимать закономерности развития родной литературы как историко-литературного процесса в диалектической взаимосвязи с русской и литературами других народов Российской Федерации;

выявлять особенности обрядовой поэзии, осознанно воспринимать и оценивать содержание и специфику текстов разных жанров, участвовать в их обсуждении, давать обоснованную нравственную оценку поступкам героев, выделять особенности жанра хитап;

прослеживать изменение настроения (интонации) в стихотворении;
устанавливать причинно-следственные связи в действиях и поступках персонажей, определять наиболее значимые художественные детали, элементы сюжета и композиции, проблематику и идейный замысел произведения, художественные средства и их функции;

аргументировать своё отношение к героям произведения, объяснять мотивы поведения героев, сопоставлять и оценивать их поступки, переживания, портреты, речь, использовать понятие прототип, выявлять формы авторской оценки героев, событий, характер авторских взаимоотношений с читателем как адресатом произведения;

создавать собственный текст на основе художественного

произведения, репродукций картин художников, иллюстраций, а также личного опыта, развивать художественно-творческие способности;

составлять тезисный план, конспект, готовить доклад, писать аннотации, сочинения, эссе, отзыв на прочитанное произведение, литературно-творческую работу, создавать проекты на заранее объявленную или самостоятельно выбранную
литературную или публицистическую тему;

самостоятельно выбирать литературу, пользоваться справочными источниками для понимания и получения дополнительной информации, для участия в дискуссии;

сравнивать изученные и самостоятельно прочитанные художественные тексты одного или разных авторов, образы персонажей, литературные явления и факты, сюжеты, темы и проблемы, жанры, стили, приёмы, эпизоды, детали в целях более объективного восприятия и оценки произведений;

сопоставлять произведения башкирской литературы с произведениями других народов России, выявлять их сходство и национальное своеобразие, объективно их оценивать, выражать в процессе анализа произведений собственную аргументированную позицию, основанную на жизненном и читательском опыте;

осуществлять самостоятельную учебно-исследовательскую и проектно-исследовательскую деятельность по литературе, оформлять её результаты.

ТЕМАТИК ПЛАНЛАШТЫРЫУ

Программаны тормошҡа ашырғанда уҡытыу-методик материалдары булған (мультимедиа программалары, электрон дәреслектәр һәм әсбаптар, электрон китапханалар, виртуаль лабораториялар, уйын программалары, цифрлаштырылған белем биреү ресурстары коллекциялары) электрон (цифрлаштырылған) белем биреү ресурстарын файҙаланыу мөмкинлектәре иҫәпкә алынырға тейеш (2-се ҡушымта).

Тематик планлаштырыуҙа темаларҙы өйрәнеүгә, ҡабатланыуға һәм төрлө ижади/тикшереү/контроль эштәренә бүленгән сәғәттәр һаны күрһәтелгән.

Бер класс сиктәрендәге темаларҙы өйрәнеү тәртибе үҙгәреүе ихтимал.

Уҡыусылар эшмәкәрлегенең төп төрҙәре һәр теманы тикшергәндә һанап үтелгән һәм уҡыуҙың планлаштырылған һөҙөмтәләренә өлгәшеүгә йүнәлтелгән.

5-се класс –34сәғәт.

Дөйөм сәғәттәр һаны– 34, шуларҙың 8 сәғәте – тикшереү эштәренә / проект эштәре һөҙөмтәләрен күрһәтеүгә, 1 сәғәте – резервҡа бүленә.

Тематик блоктар, темалар	**Төп йөкмәткеһе**	**Уҡыусылар эшмәкәрлегенең төп төрҙәренә характеристика**
ХӘҘЕРГЕ БАШКИРСКАЯ ӘҘӘБИӘТЕ(1 с.)		
Инеш. Башҡортостан Республикаһының Дәүләт гимны менән таныштыу. (1 с.)	**Инеш.** Туған әҙәбиәт – халыҡтың милли теле – башҡорт теле – нәфис әҙәбиәт теле кеүек төшөнсәләрҙе асыҡлау. Телдән (яҙыу үҫешкәнгә тиклем) йәки яҙма рәүештә һүҙ ярҙамында тормошто сағылдырыусы сәнғәттең бер төрө булараҡ нәфис әҙәбиәт. Әҙәби әҫәр үҙәгендә кеше образы тороуы, ижтимағи үҫеш процесында уның матди һәм рухи тормошо. Борон, кешеләр яҙыу танымағанда, ижад телдән үҫешкәндә – Башҡорт халыҡ ижадын, фольклорҙы таратыусы таратыусы кешеләр булыуы, уларҙы сәсән исеме менән атауҙары. Яҙыу барлыҡҡа килеү менән яҙыусыларҙың да	Йәмғиәт һәм дәүләт тормошонда, хәҙерге донъяла, кеше тормошонда туғанәҙәбиәттең роле; туған әҙәбиәтте өйрәнеү Республиканың һәм илдең тарихын һәм мәҙәниәтен яҡшыраҡ белергә мөмкинлек биреүен раҫлаған миҫалдар табыу (өйрәнелгәндәр сиктәрендә); Башҡортостан Республикаһының дәүләт гимны тексын өйрәнеү һәм уны ҡулланыу ҡағиҙәләре; уҡытыусының уның барлыҡҡа килеүе, тәғәйенләнеше, йөкмәткеһе тураһында аңлатмаларын тыңлау; башҡа музыкаль әҫәрҙәрҙең билдәләре менән оҡшашлыҡтарын һәм айырмаларын билдәләү.

	барлыҡҡа килеүе. Нәфис әҙәбиәттән тыш, үҫемлектәр, хайуандар донъяһы, тарихи ваҡиғалар, фәнни асыштар тураһында һөйләүсе фәнни-популяр китаптар булыуы.	
XIX – XX БЫУАТ БАШЫ БАШҠОРТ ӘҘӘБИӘТЕ (7с.)		
Ризаитдин Фәхретдинов (1859–1936). Автор ижады хаҡында төп информация. Мәғрифәтсе, яҙыусы-ғалим,тарихсы, шәрҡиәтсе, дин әһеле һәм йәмәғәт эшмәкәре. Нәсихәттәр, «Белем». **Мәжит Ғафури (1880–1934)**. Автор ижады хаҡында төп информация. Башҡорт АССР-ның халыҡ шағиры (1923), совет башҡортһәм татар әҙәбитәттәре, поэзияһы классигы, фольклорсы, драматург. «Нурлы мәктәп» шиғыры. **Рәшит Ниғмәти (1909–1959)**. Авторҙың тормошо һәм ижады. Башҡорт АССР-ның халыҡ шағиры (1959), башҡорт совет балалар яҙыусыһы, драматург, тәржемәсе. «Хәйерле юл һеҙгә!» шиғыры. (1с.).	Кеше тормошонда белемдең роле. Мәктәптә белем биреү һәм хеҙмәт тәрбиәһе темаһына мөрәжәғәт итеү. Яңы белемдәрҙе яҡты киләсәк менән арттырыу. Шиғырҙарҙа мәктәп һәм укытыусы образы. Йәйге каникулдар һәм әҫәрҙәрҙә уҡыуҙың беренсе көнөнөң һүрәтләнеше. Ватанға мөхәббәт темаһы, уҡыу һәм хеҙмәт темаһы. *Әҙәбиәт теорияһы: лирик герой.*	«Нәсихәттәр»ҙе һәм шиғырҙарҙы тасуири уҡыу; әҫәрҙәрҙе тасуири уҡығанда хис-тойғоларҙытапшырыу; текст буйынса һорауҙар билдәләү; дәреслек һәм уҡытыусы һорауҙарына яуап эҙләү; текста эпитеттар, сағыштырыуҙар һәм һынланыштарҙың табыу, төп фекерҙе асыуҙа уларҙың ролен билдәләү; һүҙлектәр менән эшләү; фекерҙәр һәм эмоциялар ҡарашынан,һүрәтләнгән картиналары йәһәтенәнбер темаға яҙылған шиғырҙарҙы сағыштырыу, дөйөм һәм үҙенсәлекле яҡтарын асыҡлау.
Раил Байбулатов (1937-2002).Авторҙың тормошо һәм ижады. Башҡорт яҙыусыһы, тәржемәсе, драматург һәм журналист. «Ағас һәйкәл» хикәйәһе. (2с.)	Дуҫлыҡ һәм үҙ-ара мөнәсәбәт темаһы. Донъяға ике ҡараш: битарафлыҡ, йөрәкһеҙлек һәм гуманизм, изгелек, хикәйәнең йәш геройҙарының йәлләү хисе. Ғаиләлә балалар тәрбиәләү. Балаларҙың һәм ололарҙың үҙ-ара бәйләнешенең ҡатмарлылығы. Хәҙерге тормоштоң	Хикәйәне тасуири уҡыу, йөкмәткене үҙләштереү; текст буйынса һорауҙар төҙөү, һорауҙарға яуаптар әҙерләү; әҫәрҙең темаһын һәм идеяһын билдәләү; авторлыҡ позицияһын аңлатыу; образдар системаһын анализлау, уҡыусыларға иң яҡын булған образдарҙы асыҡлау; хикәйәне һөйләү.

	актуаль проблемалары. Геройҙың хистәрен күрһәтеү, үҙ эшеңде анализлау. Авторҙың кеше тормошонда белем һәм тәрбиә роле тураһындағы уйҙары. Хикәйә темаһы, сюжет, идея мәғәнәһе. Хикәйә исеменең мәғәнәһе.	
Мостай Кәрим (1919-2005). Авторҙың тормошо һәм ижады. Башҡорт АССР-ның халыҡ шағиры (1963), яҙыусы һәм драматург, йәмәғәт эшмәкәре. «Уҡытыусыма» шиғыры. **Назар Нәжми (1918-1999).** Авторҙың тормошо һәм ижады. Башҡортстан Республикаһының халыҡ шағиры (1992), публицист, драматург, мемуарист. «Беренсе дәрес» шиғыры. (1с.)	Шәхес формалашыуҙа һәм үҫешендә тәүге уҡытыусының роле, беренсе дәрестең әһәмиәте. Белем, хөрмәт, яҡындарыңа мөхәббәт, мәңгелек ҡиммәттәр, әхлаҡи төшөнсәләр һәм оло тормошҡа аяҡ баҫырға ярҙам иткәндә уҡытыусылар күңеленең бер өлөшөн һалыуҙары өсөн шағирҙарҙың рәхмәт темаһы.	Шиғырҙарҙы тасуири уҡыу, йөкмәткеһен үҙләштереү, идеяны һәм теманы билдәләү; шиғырҙар буйынса һорауҙар төҙөү, һорауҙарға яуаптар әҙерләү; шиғырҙың художестволы-һүрәтләү сараларын ҡулланып уҡытыусыға характеристика биреү; Мостай Кәримдең һәм Назар Нәжмиҙең тормошо һәм ижады тураһында материалдар һайлап алыу; яңы белемдәрҙе дөйөмләштереү.
Дауыт Юлтый (1893-1938). Авторҙың тормошо һәм ижады. Башҡорт совет яҙыусыһы, драматург, журналист һәм йәмәғәт эшмәкәре. «Көҙ» шиғыры. **Ғилемдар Рамазанов (1923-1993).** Авторҙың тормошо һәм ижады. Башҡорт совет шағиры, әҙәбиәт белгесе, тәржемәсе, филология фәндәре докторы. «Ураҡ өҫтө» шиғыры. 1с.)	Тәбиғәттең матурлығы, ҡышҡа әҙерлек. Тәбиғәтте тасуирлау: төрлө төҫтәр берлеге, алтын япраҡтарҙың ғәжәйеп балҡыуы, көҙгө көктең һоро төҫ менән алмашыныуы, ҡурғаш ямғыр болоттары. Төнгө тынлыҡҡа иҫәбенә ҡыҫҡарыусы көн. Йылдың һәр миҙгеленең матурлығын сағылдырыу. Игенсенең маҡтаулы һәм яуаплы хеҙмәте темаһы. Урып-йыйыу шатлығын тасуирлау. Кеше тормошонда икмәктең роле һәм урыны. Игенсенең хеҙмәтен поэтикалаштырыу. *Әҙәбиәт теорияһы:* сағыштырыу.	«Көҙ» һәм «Ураҡ ваҡыты» шиғырҙарын тасуири уҡыу, теманы асыу, йөкмәткене үҙләштереү; Текста эпитеттар, сағыштырыу һәм һүрәтләүҙәрҙе таба белеү, төп фекерҙе асыуҙа уларҙың ролен асыҡлау.

Али Карнай (1904-1943). Яҙыусы хаҡында ҡыҫҡаса хикәйә. Башҡорт яҙыусыһы һәм тәржемәсеһе, журналист, хәрби корреспондент. «Урманда» повесы. «Турғай» хикәйәһе. (2с.)	Әҫәрҙәрҙә тәбиғәт образы. Тәбиғәт картиналарын тасуирлау аша авторҙың күңел торошон, кәйефен белдереү. Яҙыусының тәбиғәтте ҡабул итеүҙәге дөйөм һәм шәхси ҡарашы. Йөкмәткелә аллегория. Образдар, әҫәрҙәрҙең художестволы, персонаждарҙың характер үҙенсәлектәре. Йылан, Турғай һәм Ҡарға образдарында яҡшылыҡ һәм яуызлыҡ, мөхәббәт һәм нәфрәт, бер-береңә ярҙам итеү һәм көнләшеү, мәкерле һәм яҡты уйҙарҙың сағылышы. Тәбиғәттә, кеше күңелендәге матурлыҡтың ҙур ролен аңлау. Яҙыусының кеше һәм тәбиғәт бәйләнеше, уларҙың айырылғыһыҙлығы тураһында уйланыуҙары. Авторҙың художестволы образлылығының үҙенсәлектәре. *Әҙәбиәт теорияһы: тасуирлау, аллегория.*	Хикәйә һәм повесть тексын уҡыу, аңлашылмаған һүҙҙәрҙе ҡыҫҡырып әйтеү; хикәйә һәм повесть тексында оҡшаған урынды уҡыу; текстың өҙөктәрен һайлап уҡыу һәм әңгәмә менән оҙата барыу; йөкмәткеһен анализлау; повестың йөкмәткеһе буйынса һорауҙар төҙөү һәм уларға яуаттар табыу; хикәйә һәм повестың йөкмәткеһе буйынса план төҙөү һәм уларҙы өлөштәргә бүлеү; образдарға ҡылыҡһырлама биреү; әҫәрҙәр тексында аллегория алымын табыу;хикәйәләү һәм тасуирлауүҙенсәлектәрен билдәләү; әҙәби әҙәрҙәр тексынһөйләү; «Көҙгө урман» темаһына хикәйә төҙөү.
«Минең яратҡан мәктәбем». Проект, тикшеренеү эштәрен тәҡдим итеү. 1-се тикшереү эше. (1с.)	Проекттар, тикшеренеү эштәренең һөҙөмтәләре менән таныштырыу.	Тикшеренеү эштәре һөҙөмтәләрен класс алдында күрһәтеү; презентация маҡсатын иҫәпкә алып, сығыш форматын билдәләү, телдән һәм яҙма текстар төҙөү; үтелгән материалдарҙы һәм үҙ мөмкинлектәреңде иҫәпкә алып, мәсьәләләрҙе сисеү юлын үҙ аллы төҙөү, мультимедиа программаларын, электрон дәреслектәрҙе, электрон китапхана материалдарын файҙаланып, тәкдим ителгән сиселеш варианттарын дәлилләү; Эш планын үҙ аллы төҙөү, уны тормошҡа ашырыу барышында кәрәкле төҙәтмәләр индереү.
БАШҠОРТ СОВЕТ ӘҘӘБИӘТЕ. ХӘҘЕРГЕ БАШҠОРТ ӘҘӘБИӘТЕ(8с.)		
Баязит Бикбай (1909-1968).	Кеше һәм йәмғиәт тормошонда туған	«Туған тел» һәм «Рус теле» шиғырҙарының идея-

Авторҙың тормошо һәм ижады. Башҡорт шағиры, прозаик, драматург, либреттист. «Туған тел» шиғыры. «Рус теле» шиғыры. (1с.)	тел һәм рус телдәренең роле һәм әһәмиәте, уларҙың функциялары – социум йәшәйешенең мөһим яғы. Тел – рухи һәм мәҙәни ҡиммәттәрҙе һаҡлаусы. Күренекле кешеләрҙең һүҙҙәрен китереү һәм уларҙы шәхси байлыҡтан йәмғиәттең рухи байлығына әйләндереү. Милләт-ара аралашыу теле аша төрлө халыҡтарҙың үҙ-ара аңлашыуына ирешеү.	тематик йөкмәткеһен үҙләштереү, тасуири уҡыу, текста эпитеттарҙы, сағыштырыуҙарҙы һәм һүрәтләүҙәрҙе табыу, төп фекерҙе асыуҙа уларҙың ролен билдәләү;тематиканы асыу; әҫәрҙәрҙең тексы буйынса һорауҙар төҙөү, һорауҙарға яуаптар әҙерләү.
Рәми Ғарипов (1932-1977). Авторҙың тормошо һәм ижады. Башҡортостан Республикаһының халыҡ шағиры (1992), тәржемәсе. «Туған тел» шиғиры. **Ҡәҙим Аралбай (1941).** Башҡортостан Республикаһының халыҡ шағиры (2011). Авторҙың тормошо һәм ижады. «Башҡорт теле» шиғыры. (1с.)	Туған телебеҙҙең матурлығы һәм байлығы. Туған телгә хөрмәт һәм мөхәббәт. Йәмғиәт тормошонда, уҡыусыларҙың шәхесен формалаштырыуҙа, рухи байлыҡҡа, мәҙәниәткә йәлеп итеүҙә телдең роле.	Шиғырҙарҙы тасуири уҡыу, йөкмәткеһен, тематикаһын, идея нигеҙен үҙләштереү; текст буйынса һорауҙар төҙөү, һорауҙарға яуаптар әҙерләү, аңлайышһыҙ һүҙҙәрҙе эҙләү һәм уларҙың мәғәнәһен аңлатыу; һәр шиғырҙың лирик геройын билдәләү һәм уларға ҡылыҡһырлама биреү, тасуирлау сараларын һәм художество деталдәрҙе анализлау, әҫәрҙә уларҙың ролен аңлатыу; «Туған тел», «Башҡорт теле» шиғырҙарын яттан һөйләү.
Фәрзәнә Аҡбулатова (1960). Авторҙың тормошо һәм ижады. Башҡорт яҙыусыһы, журналист. «Атай икмәге» хикәйәһе. (2с.)	XX быуаттағы тормош-көнкүреш картиналары, уларҙың характерҙарҙы һәм хикәйә идеяларын аңлау өсөн әһәмиәте. Әҫәрҙең реалистик нигеҙе. Бөйөк Ватан һуғышы ваҡытында тылдағы балаларҙың һәм ҡатын-ҡыҙҙарҙың ауыр эшмышы, уларҙың хыялдарын хикәйәләү. Изгелек, үҙ-ара аңлашыу идеяһы. Балалар һәм ололар мөнәсәбәттәре. Хикәйә геройҙарының рухи байлығы. Хикәйәлә балалар образы һәм уларҙы һүрәтләү үҙенсәлектәре. Кескәй геройҙарҙың сабырлығы һәм сыҙамлылығы. Балаларҙың	Комментарий һәм әңгәмә менән хикәйә тексын уҡыу; хикәйәнең идея-тематик йөкмәткеһен билдәләү; әҫәрҙең йөкмәткеһе буйынса һорауҙар төҙөү; һорауҙарға яуаптарәҙерләү, персонаждарға текстка таянып ҡылыҡһырлама биреү; әҫәр өҙөгөн һайлап алып ҡыҫҡаса һөйләү; хикәйә геройҙарының телдән портретын һүрәтләргә мөмкин булған һүҙҙәрҙе табыу һәм уҡыу; персонаждарҙың эшмышынэлек уҡыған әҫәр геройҙарыменән сағыштырыу; хикәйәнең төп фекерен сағылдырған өҙөктө табыу; хикәйәнең төп ваҡиғаһы урынынан репортаж яһау.

	эске, рухи матурлыҡ көсө. Хәл-ваҡиғаларға авторҙың мөнәсәбәте – авторҙың балалар яҙмышы өсөн ғазаптары. Кешегә ҡарата ҡыҙғаныу һәм хөрмәт кәрәклеген аңлау. Балаларҙы йәлләү хисе. Һәр бер кеше шәхесенең ҡабатланмаҫлығы һәм ҡиммәте. Хикәйәнең гуманистик пафосы һәм уның исеменең мәғәнәһе.	
Хәйҙәр Тапаҡов (1955). Авторҙың тормошо һәм ижады. Шағир, яҙыусы, публицист. «Бибинур «улусяй»» хикәйәһе. (1с.)	Хәҙерге ҡала тормошо. Ата-әсәләрҙе ауылдан ҡалаға күсереү. Быуындар бәйләнеше. Аталар һәм балалар проблемаһы. Туған телдең роле. Милли традицияларҙан һәм гөрөф-ғәҙәттәрҙән ситләшеү проблемаһы.	Хикәйәне тасуири уҡыу; әҫәрҙең йөкмәткеһе буйынса һорауҙар төҙөү; класташтарҙың һорауҙарына яуаптар әҙерләү; авторҙың хикәйәлә ҡуйған проблема тураһында әңгәмәлә ҡатнашыу; хикәйә атамаһының поэтик нигеҙен асыҡлау.
Ризаитдин Фәхретдинов (1859-1936). Автор биографияһы тураһында төп мәғлүмәт. Сығышы. Үҫеш йылдары. Тәүге Өфө осоро. Ырымбур осоро. Икенсе Өфө осоро. «Китап һәм уҡыу» «Нәсихәттәр» китабынан өҙөк. **Мәжит Ғафури (1880-1934).** Автор биографияһы тураһында төп мәғлүмәт. «Балалар һәм китап» шиғыры. **Якуп Ҡолмой (1918-1994).** Авторҙың тормошо һәм ижады. Шағир һәм журналист. «Ҡыҙыҡлы китап» шиғыры. **Нәжип Иҙелбаев (1912-1991).** Авторҙың тормошо һәм ижады. Шағир, яҙыусы, драматург, тәржемәсе һәм журналист. «Иң яҡын	Китапның бала тормошондағы роле. Китаптың баланың донъя тураһындағы ҡарашын киңәйтеү өсөн хеҙмәт итеүе. Китап – мәғлүмәт сығанағы һәм кешенең дуҫы.	Шиғырҙарҙы тасуири уҡыу, хис-тойғоларҙы тапшырыу; текст буйынса һорауҙар төҙөү; дәреслек һәм уҡытыусы һорауҙарына яуаптар; һүрәтләү сараларын табыу; һүҙлектәр менән эшләү; бирелгән картиналар, уй-фекерҙәр һәм хис-тойғолар ҡарашынан сығып бер темаға яҙылған шиғырҙарҙы сағыштырыу, дөйөм һәм үҙенсәлекле яҡтарын асыҡлау; кеше тормошонда китаптың ролен билдәләү.

дуҫ» шиғыры. (1с.)		
Динис Бүләков (1944-1995). Авторҙың тормошо һәм ижады. Башҡорт яҙыусыһы һәм йәмәғәт эшмәкәре. «Яралы китап» хикәйәһе. (2с.)	Халыҡтар берҙәмлеген хикәйәләү һәм Бөйөк Ватан һуғышы ваҡытында Ватанды азат итеү өсөн көрәш. Совет халҡының патриотизмы һәм рухи көсө. Әҫәрҙең идея-художестволы мәғәнәһе, реалистик үзенсәлектәр, әҫәрҙең структураһы.	Хикәйәне тасуири уҡыу һәм уҡыған буйынса әңгәмә ҡороу; хикәйәнең планын һәм әҫәр йөкмәткеһе буйынса һорауҙар төҙөү; геройҙарҙың эш-ҡылыҡтарын сағыштырыу нигеҙендә ҡылыҡһырлама биреү; теманы һәм идеяны билдәләү; теманы тормошсан ысынбарлыҡ менән сағыштырыу; Бөйөк Ватан һуғышы геройҙары һәм ҡатнашыусылары тураһында хәтер; үҙ позицияңды дәлилләү.
«Китап – белем шишмәһе». Проект, тикшеренеү эштәрен тәҡдим итеү. 2-се тикшереү эше. 1с.)	Проекттар, тикшеренеү эштәренең һөҙөмтәләре менән таныштырыу.	Тикшеренеү эштәре һөҙөмтәләрен класс алдында күрһәтеү; презентация маҡсатын иҫәпкә алып, сығыш форматын билдәләү, телдән һәм яҙма текстар төҙөү; үтелгән материалдарҙы һәм үҙ мөмкинлектәреңде иҫәпкә алып, мәсьәләләрҙе сисеү юлын үҙ аллы төҙөү, мультимедиа программаларын, электрон дәреслектәрҙе, электрон китапхана материалдарын файҙаланып, тәҡдим ителгән сиселеш варианттарын дәлилләү; эш планын үҙ аллы төҙөү, уны тормошҡа ашырыу барышында кәрәкле төҙәтмәләр индереү.
БАШҠОРТ ХАЛЫҠ ИЖАДЫ (8с.)		
«Урал батыр» эпосы (2с.)	Башҡорт милли эпосы «Урал Батыр» – халыҡтың бөтмәҫ-төкәнмәҫ байлығы. Эпос геройының фиҙәкәрлеге һәм юғары выжданлылығы, уның донъя үҫешенә баһалап бөтөргөһөҙ өлөшө. Халыҡ бәхете өсөн көрәш идеяһын раҫлау. Эпостың әхлаҡ проблемаһы. Эпоста яҡшылыҡ һәм яуызлыҡтың көрәше. Ике бер туған Урал һәм Шулгәнгә сағыштырма характеристика. Геройлыҡ тураһында халыҡ күҙаллауы. Патриотик һәм	Эпостан өҙөк уҡыу; геройҙарға, ваҡиғаларға, шиғри үҙенсәлектәргә һәм ритмикаға мөнәсәбәтеңде белдереү; үҙ ҡарашыңды дәлилләү; эпостың жанр үҙенсәлектәре тураһында әңгәмә; эпостың художестволы-һүрәтләү сараларын ҡулланып геройҙарға ҡылыҡһырлама биреү; инша яҙғанда файҙаланырға мөмкин булған һүҙҙәрҙе һәм әйтемдәрҙе эпостан табыу; тыуған төйәктең тарихи үткәне менән танышыу.

	гуманистик мәғәнә. Шиғыр үҙенсәлектәре һәм ритмикаһы. Тарихи һәм мифологик нигеҙ. Әкиәт деталдәренең роле. *Әҙәбиәт теорияһы:* эпос.	
Башҡорт халыҡ әкиәттәре (4с.)	«Урал батыр», «Аҡъял батыр», «Алпамыша батыр», «Ҡамыр-батыр». Батыр образы символикаһы. Ҡамыр батыр, Алпамыша батыр һәм уның дуҫтары. Әкиәттә һынау темаһы. Үҙ бәхетең һәм халҡың бәхете өсөн көрәш идеяһын раҫлау. Әкиәттәрҙең әхлаҡи проблемаһы. «Аҙашҡан» сюжеттар. Әкиәт геройы һәм уның төрҙәре. Тылсымлы ярҙамсы һәм тылсымлы әйберҙәр, уларҙың тылсымлы әкиәттәрҙәге роле. Әкиәттәр теле. Фольклор әкиәтендә сәсән образы. *Әҙәбиәт теорияһы:* композиция, сюжет (танышыу). «Әминбәк» әкиәте. Төрлө һөнәрҙәр барлығы тураһында. Хеҙмәттең кеше тормошондағы әһәмиәте. Ата-әсәләрҙең улдарының һөнәр һайлауындағы роле һәм теләге. Әминбәктең фән һәм сәнғәт юлын һайлауы. Төрлө һөнәр эйәләренә хөрмәтле һәм изгелекле ҡараш тәрбиәләү. *Әҙәбиәт теорияһы*: синонимнар, омонимнар. «Ҡәмән менән Сәмән, картуф сәскән Сәлмән» әкиәте – өс бер туғанға сағыштырма характеристика Хеҙмәттең әһәмиәте тураһында халыҡ күҙаллауы. Халыҡҡа хеҙмәткә баһаһы. Әкиәттәрҙең	Әкиәттәр тексын уҡыу һәм абзацтың, әкиәт өҙөгөнөң төп мәғәнәүи һүҙҙәрен айырып күрһәтеү; уҡылған материал буйынса һорауҙарға яуап биреү; әкиәт өҙөктәрен ҡыҫҡаса һәм һайлап алып һөйләү; әкиәттәрҙе ролдәргә бүлеп уҡыу; теманы һәм әкиәттәрҙең төп фекерен билдәләү; хайуандар тураһындағы, көнкүреш һәм тылсымлы әкиәттәрҙең героик әкиәттәрҙән айырмаһын билдәләү; персоналдарға халыҡ ижады тексынан өҙөктәр килтереп ылыҡһырлама биреү; әкиәттәрҙең әхлаҡи пафосын асыҡлау; художестволы алымдарҙы асыҡлау: гипербола, парлы һәм өс тапҡыр ҡабатланыусы эпитеттарҙы билдәләү.

	әхлаҡи проблемаһы. «Өс» һаны – башҡорт фольклорының үҙгәрешһеҙ атрибуты. «Айыу менән бал ҡорттары» әкиәте. Айыу менән кешенең бал ҡорттарына мөнәсәбәтен сағыштырыу. Ауыр минуттарҙа бер-береңә терәк булыу һәм ярҙам итеү. Изгелек һәм ғәҙеллек. Кешенең бал ҡорттарын ҡулға эйәләштереүе. Тәбиғәтте һаҡлау.	
Башҡорт халыҡ ижадының бәләкәй жанрҙары **Мәҡәлдәр. Әйтемдәр** (1с.)	Фольклорҙың бәләкәй жанрҙарының төрлөлөгө. Иң популяр фольклор жанрҙары буларак мәҡәл, әйтем, йомаҡ. Тематиканың байлығы һәм төрлөлөлөгө, мәҡәлдәр һәм әйтемдәрҙе телмәргә һәм художестволы текст әҫәрҙәренә индереү формалары һәм алымдары. Мәҡәлдәр фекер тамамланыуы йәһәтенән, һөйләмдә роле буйынса әйтемдәрҙән айырмалы булыуы. Башҡа фольклор жанрҙары менән бәйләнеш. Телмәрҙе фольклорҙың бәләкәй формалары менән даими байытыу процессы. Мәҡәлдәр һәм әйтемдәр темаһы. Мәҡәлдәрҙең һәм әйтемдәрҙең афористик һәм хикәйәләү характерлы булыуы. Әйтемдәр. Образлы уйҙар. Йомаҡтарҙың метафора, һүҙ уйынының төрө булыуы. *Әҙәбиәт теорияһы:* әҙәби төшөнсәләр һәм терминдар: мәҡәл, әйтем, афоризм; мәҡәлдәрҙең, әйтемдәрҙең төп жанр үҙенсәлектәрен билдәләү. Йомаҡ Йомаҡ – фольклорҙың бер жанры һәм зирәклекте, отҡортлоҡто билдәләүсе иң	Мәҡәл һәм әйтемдәр араһындағы айырманы билдәләү; «мәҡәл», «әйтем» төшөнсәләрен үҙләштереү; йәнле һөйләү телмәрендә йомаҡтарҙы, мәҡәлдәрҙе һәм әйтемдәрҙе ҡулланыу; башҡортса мәҡәл-әйтемдәрҙең йөкмәткеһенә ярашлы бәләкәй күләмле инша яҙыу; мәҡәл һәм әйтемдәр һүҙлектәрен ҡулланыу; йомаҡта күрһәтелгән билдәһеҙ объект билдәләрен айырып күрһәтеү, анализлау, асыҡланған билдәләрҙе берләштереү, улар араһында бәйләнештәр булдырыу, предмет йәки күренештең артыҡ билдәләрен берләштереү, абстрактлаштырыу, иҫбатлау формаһында материалды теҙеп биреү,билдәләрен асыҡлау, бәйләнештәрен дөйөмләштереү,йомғаҡлау; йомаҡтар сисеү.

	боронғо «текст» формаһы булараҡ. Йомаҡтар уйлап табыу процессының үҙенсәлектәре; фольклорҙа һәм хәҙерге әҙәбиәттә метафораның роле һәм йомаҡтарҙың урыны. Йомаҡ структураһының үҙенсәлектәре. Йомаҡ ҡойоу, яуабын табыу. *Әҙәбиәт теорияһы:* метафора.	
Башҡорт халыҡ йырҙары. Таҡмаҡтар (1с.)	Музыкаль-һүҙ сәнғәте формаһы булараҡ йыр. Халыҡ йырҙарының төрҙәре, уларҙың темалары. Такмаҡ йыр фольклорының бер төрө булараҡ. Йыр һәм таҡмаҡтарҙа шиғыр һәм көй. Был жанрҙарҙың популярлығының сәбәптәре. *Әҙәбиәт теорияһы:* шиғыр мелодикаһы.	Иҫкергән һүҙҙәр һүҙлеген төҙөү, йырҙар һәм таҡмаҡтар тексын аңлатыу; йырҙарға хас булған художество алымдарҙы асыҡлау; телдән һөйләү, йырҙар тексы буйынса һорауҙарға яуап биреү; үҙ фекереңде дәлилләү; йыр төрҙәрен характеристикалау; уларҙың тематикаһын билдәләү; таҡмаҡтар һәм йыр жанры айырмаһын табыу; халыҡ йырҙарын башҡарыусылар (А. Солтанов, С. Абдуллин, Ф. Килдейәрова, М. Хисмәтуллин, Р. Йәнбәков һәм башҡалар) аудиояҙмаһын тыңлау; таҡмаҡтар ритмын анализлау; ижади эш: уҡыусылар араһында таралған таҡмаҡтарҙы йыйыу; үҙ класыңдың тормошо хаҡында таҡмаҡтар яҙыу.
XI – XVIII БЫУАТ БАШҠОРТ ӘҘӘБИӘТЕ (2с.)		
Салауат Юлаев (1754-1800). (2с.)	Биографияһы. Башҡорт милли геройы (батыр) һәм шағир-сәсән 1773-1775 йылдарҙағы Крәҫтиән һуғышында ҡатнашыусы, Емельян Пугачевтың көрәштәше. «Ҡайтып киләм», «Яуҙа яраланғас...», «Йырҙарҙан» шиғырҙары... Идея һәм йөкмәткеһе. Дүрт юллыҡ йырҙар. Халык ижадында һәм әҙәбиәттә Салауат образы.	Уҡытыусы уҡыған тексты тыңлау; шиғырҙар тексын аңлатмалар һәм әңгәмәләшеп уҡыу; уҡыған шиғырҙарҙың йөкмәткеһе буйынса үҙ аллы һорауҙарҡуйыу; шағирҙың дәүере өсөн шиғырҙарҙың актуаллеген билдәләү; әҙәби әҫәрҙе ижади һөйләү (хикәйәсенең затын үҙгәртеү); Салауат Юлаевтың биографияһы һәм ижады тураһында материал йыйыу; «Салауат Юлаев – башҡорт әҙәбиәтенә нигеҙ һалыусыларҙың береһе» тигән темаға инша яҙыу.
«Беҙҙең төбәктәге халыҡ ижады	Проекттар, тикшеренеү эштәренең	Тикшеренеү эштәре һөҙөмтәләрен класс алдында

әҫәрҙәре». Проект, тикшеренеү эштәрен тәҡдим итеү. 3-сө тикшереү эше. (1с.)	һөҙөмтәләре менән таныштырыу.	күрһәтеү; презентация маҡсатын иҫәпкә алып, сығыш форматын билдәләү, телдән һәм яҙма текстар төҙөү; үтелгән материалдарҙы һәм үҙ мөмкинлектәрендә иҫәпкә алып, мәсьәләләрҙе сисеү юлын үҙ аллы төҙөү, мультимедиа программаларын, электрон дәреслектәрҙе, электрон китапхана материалдарын файҙаланып, тәҡдим ителгән сиселеш варианттарын дәлилләү; эш планын үҙ аллы төҙөү, уны тормошҡа ашырыу барышында кәрәкле төҙәтмәләр индереү.
БАШҠОРТ СОВЕТ ӘҘӘБИӘТЕ. ХӘҘЕРГЕ БАШҠОРТ ӘҘӘБИӘТЕ(3 с.)		
Назар Нәжми (1918-1999). Авторҙың тормошо һәм ижады. «Беренсе ҡар» шиғыры. **Гөлфиә Юнысова (1948).** Авторҙың тормошо һәм ижады. Башҡортстан Республикаһының халыҡ шағиры (2015), тәржемәсе, драматург, журналист. «Ҡотло булһын Яңы йыл!» шиғыры. **Сәрүәр Сурина (1957).** Авторҙың тормошо һәм ижады. Шағирә, драматург, сценарист, журналист. «Ҡышты ҡаршылағанда» драмаһы. **Хәсән Назар (1942).** Авторҙың тормошо һәм ижады. Башҡортстан Республикаһының халыҡ шағиры (2017), тәржемәчс, журналист. «Яуа ҡарҙар...» шиғыры. (1с.)	Шиғри телмәр. Шиғырҙың лиризмы. Шиғыр ритмы. Тәбиғәткә күҙәтеүсән эстетик, оптимистик ҡараш. Кеше һәм тәбиғәт. Тарих һәм хәҙерге заман. Тәбиғәттең үҙгәреүсән, күренер-күренмәҫ күренештәренә мөрәжәғәт итеү. Тәбиғәт тылсымын шағирҙарҙың эпитеттарҙы, юлдарҙы һәм сағыштырыуҙарҙы ҡулланып һүрәтләүе. *Әҙәбиәт теорияһы:* троптар, эпитет, сағыштырыу, ритм.	Әҫәрҙәрҙе тасуири уҡыу, әҫәрҙәрҙең йөкмәткеһен, тематикаһын, идея нигеҙен үҙләштереү; текст буйынса һорауҙар төҙөү, һорауҙарға яуаптар әҙерләү, аңлашылмаған һүҙҙәр эҙләү һәм уларҙың мәғәнәһен аңлатыу; һәр шиғырҙың лирик геройын билдәләү һәм ҡылыҡһырлау; тасуирлау сараларын һәм художество деталдәрен анализлау, уларҙың әҫәрҙәге ролен аңлатыу.
Рәми Ғарипов (1932-1977). Авторҙың тормошо һәм ижады. Башҡортостан Республикаһының	Шиғырҙарҙың идея-тематик комплексы: тыуған Башҡортостан, сал Урал, әсә. Тыуған ер, тыуған ҡала һәм тыуған ауыл	Шиғырҙарҙы тасуири уҡыу, йөкмәткене анализлау; һорауҙарҙы һәм уларға яуаптарҙы текст буйынса төҙөү; был текстың художестволы-һүрәтләү

халыҡ шағиры (1992). «Башҡортостан» шиғыры. **Ирек Кинйәбулатов (1938-2016).** Авторҙың тормошо һәм ижады. Башҡорт шағиры һәм прозаик. «Дуҫлыҡ төйәге» шиғыры. **Рәшит Шәкүр (1937).** Башкортстан Республикаһының халыҡ шағиры (2021), ғалим-тюрколог, топонимист, публицист, филология фәннәре докторы, йәмәғәт эшмәкәре. Авторҙың тормошо һәм ижады. «Урал батыр иле – сал Урал» шиғыры. **Кәтибә Кинйәбулатова (1920-2012).** Авторҙың тормошо һәм ижады. Шағирә, прозаик, тәржемәсе. «Әсә күңеле» шиғыры. (1с.)	образдарының характеристикаһын төҙөү. Тыуған ергә мөхәббәт хисен һүрәтләү. Лирик герой образы. Әсә образының тыуған яҡтар менән бәйләнеше.	сараларын файҙаланып, шиғырҙың лирик геройына ҡылыҡһырлама биреү; шиғырҙарҙың тел һәм стилистик үҙенсәлектәрен билдәләү; шағирҙар ижадының художество үҙенсәлектәрен асыҡлау.
Мостай Кәрим (1919-2005). Авторҙың тормошо һәм ижады. Башҡорт АССР-ның Халыҡ шағиры (1963). «Өс таған» повесынан өҙөктәр. (1 с.)	Балалар тормошо һәм улар араһындағы дуҫлыҡты һүрәтләү. Әҫәрҙең идеяһы һәм образдары. Балалар күҙлегенән тәбиғәтте һаҡлау проблемаһы.	Тексты ҡыҫҡырып уҡыу; классиктың повесы буйынса төшөрөлгән «Өс таған» фильмын ҡарау; повесть һәм фильм сюжеттарын сағыштырыу, төп проблемаларҙы билдәләү.
«Тыуған илем – алтын бишек». Проект, тикшеренеү эштәрен тәҡдим итеү. 4-се тикшереү эше. (1с.)	Проекттар, тикшеренеү эштәренең һөҙөмтәләре менән таныштырыу.	Тикшеренеү эштәре һөҙөмтәләрен класс алдында күрһәтеү; презентация маҡсатын иҫәпкә алып, сығыш форматын билдәләү, телдән һәм яҙма текстар төҙөү; үтелгән материалдарҙы һәм үҙ мөмкинлектәренде иҫәпкә алып, мәсьәләләрҙе сисеү юлын үҙ аллы төҙөү, мультимедиа программаларын, электрон дәреслектәрҙе, электрон китапхана материалдарын файҙаланып, тәҡдим ителгән сиселеш варианттарын

		дәлилләү; эш планын үҙ аллы төҙөү, уны тормошҡа ашырыу барышында кәрәкле төҙәтмәләр индереү.
Резерв – 1 с.		

6-сы класс – 34 сәғәт.

Дөйөм сәғәттәр һаны – 34, шуларҙың 8 сәғәте – тикшереү эштәренә / проект эштәре һөҙөмтәләрен күрһәтеүгә, 1 сәғәте – резервҡа бүленә.

Тематик блоктар, темалар	**Төп йөкмәткеһе**	**Уҡыусылар эшмәкәрлегенең төп төрҙәренә характеристика**
ХӘҘЕРГЕ БАШҠОРТ ӘҘӘБИӘТЕ (8 с.)		
Инеш. Башҡортостан Республикаһының Дәүләт флагы. **Фәрзәнә Ғөбәйҙуллина (1945).** Авторҙың тормошо һәм ижады. Шағирә, яҙыусы, тәржемәсе. «Башҡортостан флагы» шиғыры. (1 с.)	Инеш. Үтелгән материалды ҡабатлау. Башҡортостан Республикаһының Дәүләт флагы менән танышыу.	Уҡытыусының йәмғиәт һәм дәүләт тормошонда, хәҙерге донъяла, кеше тормошонда туған әҙәбиәттең роле тураһында хикәйәһен тыңлау; Башҡортостан Республикаһының дәүләт флагы тураһында видео ҡарау; уның барлыҡҡа килеүе, тәғәйенләнеше, йөкмәткеһе тураһында һөйләү; комментарий һәм әңгәмә менән шиғыр уҡыу; тәҡдим, тексты бәрәр һөйләмләп, сылбырлап уҡыу; уҡыған әҙәби әҫәр тураһында баһалама төҙөү.
Сафуан Әлибаев (1941-2014). Авторҙың тормошо һәм ижады. Башҡорт шағыры, балалар яҙыусыһы, тәржемәсе, журналист. «Мәктәп юлы» шиғыры. **Ярулла Вәлиев (1921-1981).** Авторҙың тормошо һәм ижады. Башҡорт яҙыусыһы һәм журналист. «Беренсе көн» хикәйәһе. **Яҡуп Ҡолмой.** «Мәктәп» шиғыры.	Шиғырҙарҙың аң-белемгә, тәрбиәгә өндәүсе пафосы. Мәктәпкә юл – кеше тормошонда яуаплы этап. Мәктәптең яңы белем алыуҙағы роле тураһында идеяны кәүҙәләндереү.	Бирелгән шиғырҙарҙы һәм нәсихәтте ҡысҡырып уҡыу, идея-тематик йөкмәткене билдәләү; әҫәрҙәрҙең йөкмәткеһе буйынса һорауҙар төҙөү; уҡытыусы уҡыған хикәйәне тыңлау; һорауҙарға яуап, персонаждарға характеристика; хикәйәнең өҙөктәрен ҡыҫҡаса һәм һайлап алып һөйләү.

Ризаитдин Фәхретдин. «Мәктәп». «Нәсихәттәр» китабынан. (2 с.)		
Рауил Бикбаев (1938-2019). Башҡортостан Республикаһының халыҡ шағиры (1992), әҙәбиәт белгесе, филология фәндәре докторы һәм йәмәғәт эшмәкәре. «Халҡыма хат» поэмаһынан өҙөк. **Зәйнәб Биишева (1908-1996).** Башҡорт АССР-ның халыҡ яҙыусыһы (1990), шағирә, драматург, тәржемәсе. «Башҡорт теле» шиғыры. **Ҡәҙим Аралбаев.** «Башҡорт ҡоролтайына» шиғыры. (2 с.)	Телдең матурлығын, наҙлылығын, үҙенсәлеген поэтиклаштыра. Шағирҙарҙың тел үҙенсәлектәре. Халыҡтың мәҙәниәтен һәм гөрөф-ғәҙәттәрен шиғырҙарҙа сағылдырыу. Туған тел – халыҡтың күп быуатлыҡ мираҫы. Башҡорт теленең күп төрлөлөгө, моңлолоғо һәм матурлығы. Лексиканың байлығы: фразеологизмдар һәм телмәр әйтелештәре, телдең бөйөклөгө һәм күп яҡлылығы.	Хәҙерге башҡорт әҙәби телен үҫтереүҙә шағирҙар һәм яҙыусылар ижадының ролен аңлатыу (өйрәнелгән сиктәрендә); Зәйнәб Биишева һәм Рауил Бикбаев ижадының башҡорт әҙәби телен формалаштырыуҙағы роле тураһында үҙ тексыңды булдырыу; әҙәбиәтте өйрәнеү илдең тарихын һәм мәҙәниәтен яҡшыраҡ белергә мөмкинлек биреүсе миҫалдар табыу (өйрәнелгән материалдар сиктәрендә); башҡорт милли теленең байлығын, үҙенсәлеген сағылдырған миҫалдарҙы, тәкдимдәрҙе йәки өҙөктәрҙе аңлатыу.
Динис Бүләков (1944-1995).«Ҡара икмәк» хикәйәһе. (1 с.)	«Аҡбуҙ алышҡа сыға» китабынан балалар өсөн хикәйәләр һәм повестар. «Упҡын ситендә бейеү», «Саған япраҡ яңырта», «Эҫе ҡар». Балалар тормошон һүрәтләү. Үҫеп килеүсе быуындың әхлаҡи-этик үҙбилдәләнеше, үҙ урынын табыу проблемаһы. Ынтылыштарына характеристика, йәштәрҙең индивидуаль сифаттары, телмәр үҙенсәлеге. Д. Бүләковтың психологик оҫталығы.	Хикәйә уҡыу һәм уҡыған буйынса фекер алышыу; хикәйә планын һәм әҫәрҙең йөкмәткеһе буйынса һорауҙар төҙөү; ҡылыҡтарын сағыштырып геройҙарғаҡылыҡһырлама биреү; теманы һәм идеяны билдәләү; теманы тормош ысынбарлығы менән сағыштырыу, игенсе хеҙмәте тураһында әңгәмәләшеү; үҙ позицияңды дәлилләү.
Гөлфиә Юнысова (1948). «Ер улына», «Талы бөгөлөп тора» шиғырҙары. **Фәниә Чанышева (1926-2018).** «Икмәк еҫе»шиғыры. (1 с.)	Уйланыуға ҡоролған шиғырҙар. Ауыл көнкүрешен һәм тормошто һүрәтләү. Икмәк хаҡында борсолоу һәм тирә-йүнгә мөнәсәбәт, ысынбарлыҡты тойоу хистәрен белдереү. Игенсенең хеҙмәтенә хөрмәт һәм мөхәббәт хистәре. Үткән һәм хәҙерге менән бәйләнеш. Лирик геройҙың	Комментарий һәм әңгәмә менән тексты тасуири уҡыу, аңлашылмаған һүҙҙәрҙе билдәләү, йөкмәткене анализлау; шиғырҙарҙың йөкмәткеһен һөйләп биреү; лирик герой образын билдәләү; был тексттың художестволы-һүрәтләү сараларын файҙаланып, «ер улы»на ҡылыҡһырлама биреү; тасуирлау сараларын табыу һәм уларҙы ҡулланыуҙы аңлатыу.

	эмоциональ торошон күрһәтеүсе һүрәтләү саралары. *Әҙәбиәт теорияһы:* тасуирлау, һүрәтләү, хикәйәләү.	
Әнүр Вахитов (1932-1984). Өс бөртөк бойҙай» хикәйәһе. (1 с.)	Авторҙың биографияһы һәм ижады тураһында төп мәғлүмәт. Яҙыусы, шағир, әҙәбиәт белгесе, филология фәндәре кандидаты, тәржемәсе. «Өс бөртөк бойҙай», «Ир ҡанаты» хикәйәләре. Икмәккә ҡарата хөрмәт хистәре, балаларҙың Бөйөк Ватан һуғышы йылдарындағы һәр бөртөккә һаҡсыл мөнәсәбәте. Икмәктең кеше тормошондағы мөһимлеген аңлау. Һуғыштан һуң кешеләрҙең изгелекле булыуын тасуирлау. *Әҙәбиәт теорияһы:хикәйә жанры:* художестволы үҙенсәлектәре, хикәйә билдәләре.	Геройҙарҙың тәртибенә аңлатма биреү; аңлашылмаған һүҙҙәрҙең мәғәнәһен асыҡлау; үҙләштерелгән һүҙҙәргә рус синонимдарын һайлап алыу (был мөмкин булған осраҡта); яҙыусының художество оҫталығы үҙенсәлектәрен характеристикалау; хикәйә темаһын, проблемаларын билдәләү; төйөнләнеүҙе, кульминацияны, сиселеште табыу.
«Әсә теле – халыҡтың ҡиммәтле мираҫы». Проект, тикшеренеү эштәрен тәҡдим итеү. 1-се тикшереү эше. (1с.)	Проекттар, тикшеренеү эштәренең һөҙөмтәләре менән таныштырыу.	Тикшеренеү эштәре һөҙөмтәләрен класс алдында күрһәтеү; презентация маҡсатын иҫәпкә алып, сығыш форматын билдәләү, телдән һәм яҙма текстар төҙөү; үтелгән материалдарҙы һәм үҙ мөмкинлектәрендә иҫәпкә алып, мәсьәләләрҙе сисеү юлын үҙ аллы төҙөү, мультимедиа программаларын, электрон дәреслектәрҙе, электрон китапхана материалдарын файҙаланып, тәҡдим ителгән сиселеш варианттарын дәлилләү; эш планын үҙ аллы төҙөү, уны тормошҡа ашырыу барышында кәрәкле төҙәтмәләр индереү.
ХАЛЫҠТЫҢ АУЫҘ-ТЕЛ ИЖАДЫ– ХӘҘЕРГЕ БАШҠОРТ ӘҘӘБИӘТЕ (8 с.)		
«Урал батыр» әкиәте, «Ҡариҙел»легендаһы.	Жанр булараҡ халыҡ әкиәте. Фольклор әкиәттәренең классификацияһы. Әкиәттең	Әкиәтте тасуири уҡыу, иҫкергән һүҙҙәр һүҙлеген төҙөү, легенда тексын комментарийлы уҡыу;

(3 с.)	художестволы донъяһын булдырыуҙа художестволы шартлылыҡ һәм фантастиканың әһәмиәте. Башҡорт халҡының героик һыҙаттарының әкиәттәрҙә һынланышы. Урал батыр – кешенең иң яҡшы сифаттарын туплаусы (хеҙмәт һөйөүсәнлек, кешелеклелек, йомартлыҡ, физик көс). Ватанға һәм халыҡҡа фиҙәкәр хеҙмәт итеү, батырлыҡ, гәҙеллек, үҙ-үҙеңде хөрмәт итеү – батыр характерының төп һыҙаттары. *Әҙәбиәт теорияһы:* тылсымлы әкиәттәр, гипербола, даими эпитеттар, легенда.	ролдәргә бүлеп уҡыу, һөйләү, телдән хәбәр итеү, һүҙҙәрҙең һүҙлектән мәғәнәһен асыҡлау, тексты анализлау элементтары, әкиәттәргә һәм легендаларға хас нәфис алымды асыҡлау; милли-мәҙәни компонентлы (ата-бабаларыбыҙҙың гөрөф-гәҙәтләре, йолалары, көнкүреше, тарихи ваҡиғалар, мәҙәниәт тураһында мәғлүмәт алып)фразеологик берәмектәрҙең мәғәнәһен аңлатыу (өйрәнелгән материал сиктәрендә),хәҙерге фразеологизмдарға ҡылыҡһырлама биреү, уларҙың килеп сығыуыныңсәбәбен аңлатыу, фразеологик берәмектәрҙе, мәҡәлдәрҙе, әйтемдәрҙе, ҡанатлы һүҙҙәрҙе һәм әйтемдәрҙе дөрөҫ ҡулланыу.
Бәйеттәр (1 с.)	Халыҡ ижадының бер төрө булыу йәһәтенән бәйет. Темаһы һәм тарихи ерлеге. Бәйеттәрҙең үҙенсәлектәре. Поэтиклығы. Тематик айырмаһы. Бәйет шиғырының үҙенсәлеге. Бәйеттәрҙе яҙып алыу, башҡа жанрҙар кеүек, импровизация юлы менән сығарылыуы. «Герман һуғышы бәйеттәре», «Мәскәүҙән киттек, Берлинға еттек», «Дон далаларында» бәйеттәре. бәйеттәр, архаизмдар, варваризмдар, диалетизмдар; таҡмаҡтар, *Әҙәбиәт теорияһы:* неологизмдар.	Бәйеттең барлыҡҡа килеүен, уның дини характерын асыҡлау; бәйет эстәлегенә аңлатма биреү; үҙ төйәгеңдәге бәйет яҙыусыларҙы асыҡлау һәм табыу; бәйет өлгөләрен табыу; дәреслек параграфтары менән аналитик эш алып барыу, уҡытыусының һорауҙарына яуап биреү, терминдар менән эшләү.
Такмаҡ. Көләмәс (1 с.)	«Егеттәр». Бөйөк Ватан һуғышында башҡорт егеттәренең батырлығы. Фольклорҙың бәләкәй жанрҙарының береһе булараҡ көләмәс. Телмәрҙә һәм әҙәбиәттә көләмәстең популярлығы. Төрлө жанрҙарны берләштергән әҫәрҙәр	Таҡмаҡтарҙың ритмын һәм көйөн билдәләү; мәктәптә һәм уҡыусылар араһында таралған таҡмаҡтарҙы яҙып алыу һәм дәрестә башҡарыу; мәктәп тормошона арналған таҡмаҡтар яҙыу; сылбырлап көләмәстәрҙе уҡыу; текст анализы элементтары менән көләмәстәрҙе һөйләү; үҙеңдең

	ижад итеүҙең сәбәптәре: әкиәт-йомаҡ, әкиәт-көләмәс.	көләмәсендә художестволы һөйләү; таҡмаҡ һәм көләмәс жанрҙары тураһында баһалама төҙөү.
Ҡол Ғәли. «Йософтоң матурлығы». Ҡиссанан өҙөк. Шәжәрә «Табын ҡәбиләһенең Ҡара Табын ырыуы шәжәрәһе». Шәжәрә тураһында. (1 с.)	Йәмғиәттең ғәҙеллеген эҙләү. Саф, эскерһеҙ мөхәббәт. Яҡшылыҡ һәм яуызлыҡ көрәшенең бөтә кешелек өсөн уртаҡ, гуманистик идеялары. Ваҡиғаларҙы дини-дидактик күҙлектән аңлатыу. Традицион сюжет. Образлылыҡтың тотороҡло формалары. *Әҙәбиәт теорияһы:* Шәжәрә.	Поэма тексын комментарий һәм әңгәмә менән уҡыу, аңлашылмаған һүҙҙәрҙе билдәләү һәм һүҙлек менән эшләү; әҙәби әҫәрҙе ҡыҫҡаса һөйләү; боронғо текстарҙың йөкмәткеһен ҡабул итеү; шәжәрә текстарын уҡыу; дәреслек параграфы менән аналитик эш, уҡытыусы һорауҙарына яуап биреү, терминдар менән эшләү.
Шәйехзада Бабич (1895-1919). **Зәйнәб Биишева.**«Башҡортостан» шиғыры. **Назар Нәжми.** «Башҡортостан» шиғыры. (2 с.)	Ш. Бабичтың ижади юлы. Башҡорт әҙәбиәтендә Ш. Бабичтың урыны. Шиғриәтенең үҙенсәлектәре: халыҡсанлыҡ, ябайлыҡ, шиғырҙары төҙөлөшөнөң еңеллеге. Шиғырҙарҙың граждандлыҡ пафосы. Шағирҙарҙың Ватанға мөхәббәте һәм республика өсөн ғорурлығы. Ш. Бабич традицияларына нигеҙләнеү. Тыуған ерҙең матди һәм рухи байлыҡтарына айырым ҡараш.	Аудиояҙманы йәки уҡытыусының шиғыр уҡыу тыңлау; тексҭа өндәү, һорау, күп нөктәле , өтөрлө һ.б. һөйләмдәрҙе табыу һәм уҡыу; тексҭа иң матур (оҡшаған) урынды уҡыу; шиғырҙарҙы тасуири уҡыу; уҡыған әҙәби әҫәрҙең йөкмәткеһе буйынса үҙ аллы һорауҙар төҙөү; тыуған ерҙең матди һәм рухи байлығы тураһында әңгәмә.
Мин ҡайһы яғым менән «Урал батыр» эпосы геройына оҡшарға тырышыр инем... Проект, тикшеренеү эштәрен тәҡдим итеү. 2-се тикшереү эше. (1 с.)	Проекттар, тикшеренеү эштәренең һөҙөмтәләре менән таныштырыу.	Тикшеренеү эштәре һөҙөмтәләрен класс алдында күрһәтеү; презентация маҡсатын иҫәпкә алып, сығыш форматын билдәләү, телдән һәм яҙма текстар төҙөү; үтелгән материалдарҙы һәм үҙ мөмкинлектәреңде иҫәпкә алып, мәсьәләләрҙе сисеү юлын үҙ аллы төҙөү, мультимедиа программаларын, электрон дәреслектәрҙе, электрон китапхана материалдарын файҙаланып, тәҡдим ителгән сиселеш варианттарын дәлилләү; эш планын үҙ аллы төҙөү, уны тормошҡа ашырыу барышында кәрәкле төҙәтмәләр индереү.
БАШҠОРТ СОВЕТ ӘҘӘБИӘТЕ. ХӘҘЕРГЕ БАШҠОРТ ӘҘӘБИӘТЕ (10 с.)		

Нәжип Иҙелбаев. «Салауат ташы» хикәйәһе. (2 с.)	Салауат Юлаев образының фольклор һәм шиғри нигеҙе. Хикәйәлә ҡуйылма мотивтарҙың һәм фольклор жанры элементтарының роле.	Пар менән тексты сиратлап уҡыу; теманы һәм идеяны билдәләү; әҫәрҙәрҙең рухи-әхлаҡи һәм эстетик мәғәнәһен нигеҙләү һәм асыу; хикәйә жанрының үҙенсәлекле билдәләрен үҙләштереү; әҫәрҙең төп фекерен (идеяһын) асыҡлау; текстҡа таянып, һылтанмалар (цитаталар)аша геройҙарға ҡылыҡһырлама биреү.
Жәлил Кейекбаев (1911-1968). Авторҙың биографияһы һәм ижады тураһында төп мәғлүмәт. Яҙыусы, совет лингвист-тюркологы, филология фәндәре докторы. Урал тураһында ҡобайыр. (1 с.)	Ж. Кейекбаев ижадында ҡобайыржанры. Жанр структураһының үҙенсәлеге. Уның фольклор һәм әҙәби традициялар менән бәйләнеше. Авторлыҡ позицияһындапатриотик аспект һәм лирик символика.	Комментарий һәм әңгәмә менән ҡобайырҙы уҡыу, аңлашылмаған һүҙҙәрҙе билдәләү, йөкмәткене анализлау; ҡобайырҙы аңлап һөйләү; Урал образын таныу һәм был текстың художестволы-һүрәтләү сараларын ҡулланып уның характеристикаһын тыуҙырыу; тасуирлау сараларын табыу һәм уларҙы ҡулланыуҙы аңлатыу.
Салауат Юлаев.«Юлай менән Салауат»эпосы (өҙөк). (2 с.)	«Юлай менән Салауат»эпосында халыҡ хәтере. Киң эпик фонда ваҡиғаларҙың һәм образдарҙың дөйөмләштерелгән образы. Тарихи фон, ваҡиғалар һәм образдарҙы реалистик һүрәтләү күпселекте тәшкил итә. Пугачев етәкселегендәге яйыҡ казактарының ихтилалы һәм уның манифесы, Салауаттың Пугачевҡа ҡушылыуы; баш күтәреүселәрҙең яза биреү отрядтары менән һуғышы; Салауатты ҡулға алыу, язалау һәм мәңгелек һөргөнгә оҙатыу. Рус һәм башҡорт халҡының батша хөкүмәтенә, социаль һәм милли иҙеүгә ҡаршы бергәләп көрәшеүе.	Тасуири уҡыу һәм уҡылған буйынса әңгәмә ҡороу; план төҙөү, әҫәрҙең йөкмәткеһе буйынса һорауҙар төҙөү; мөһим деталдәрҙе асыҡлау; тема һәм идеяны билдәләү; уҡытыусының йәки алдан әҙерләнгән уҡыусыларҙың дәрес темаһы буйынса хикәйәһен тыңлау (авторҙың биографияһы, авторҙың алдан өйрәнелгән әҫәрҙәренән өҙөктәр һ.б.).
Мирас Иҙелбаев (1945). Авторҙың биографияһы һәм ижады	Тарихи-документаль эссе жанры. Фәнни тикшеренеүҙәрҙең, авторҙың	Тексты ҡысҡырып уҡыу; текст өҙөктәрен һайлап уҡып, әңгәмәләшеү һәм абзацтың төп һүҙҙәрен, бөтә

тураһында төп мәғлүмәт. Яҙыусы, филология фәндәре докторы. «Төш» повесы (өҙөк). (1 с.)	уйланыуҙарының роле, уларҙың эске бәйләнеше һәм башҡа художестволы компоненттар менән үҙ-ара йоғонтоһо. Бәләкәй Салауат, уның атаһының образы, уларҙың ҡатмарлылығы һәм күп яҡлылығы, социаль-әхлаҡи мәғәнәһе. Художество деталдәренең роле. Гөлсафияның төшө, уның функцияһы һәм символик мәғәнәһе. *Әҙәбиәт теорияһы:* художестволы образ төшөнсәһе.	текстың төп мәғәнә өҙөгөн айырып күрһәтеү; текстың барлыҡҡа килеү сәбәбен асыҡлау; Салауатың бала саҡтан уҡ зирәклеген, ҡыйыулығын миҫалдар ярҙамында күрһәтеү; әҙәбиәттең башҡа жанрҙарында герой образын асыҡлау.
Рәми Ғарипов. «Салауат батыр», «Әсәм ҡулдары» тигән шиғырҙары. (2 с.)	Шағирҙың биографияһы. Туған тел матурлығын данлау, туған телгә ҡарата ихтирам тәрбиәләү. Тыуған ергә, тәбиғәткә, әсәйгә, тыуған халҡына, тарихына ҡарата һөйөү.	Шиғырҙарҙы тасуири уҡыу, әҫәрҙәрҙең йөкмәткеһен, тематикаһын, идея нигеҙен үҙләштереү; текст буйынса һорауҙар төҙөү, һорауҙарға яуаптар әҙерләү, аңлашылмаған һүҙҙәр эҙләү һәм уларҙың мәғәнәһен аңлатыу; һәр шиғырҙың лирик геройын билдәләү һәм характеристикалау; тасуирлау сараларын һәм художество деталдәрен анализлау, уларҙың әҫәрҙәге ролен аңлатыу.
Кәтибә Кинйәбулатова. «Уҡытыусым» шиғыры. **Лира Яҡшыбаева (1947).** Авторҙың биографияһы һәм ижады тураһында төп мәғлүмәт. «Уҡытыусы – ул белем биреүсе лә, икенсе әсәй ҙә...» хикәйәһе. (1 с.)	Хикәйәнең мораль-әхлаҡи проблемаһы. Ғаилә конфликты. Иғтибар уҡытыусы образына йүнәлтелгән. Уҡытыусының әхлаҡи ныҡлығы һәм күңел матурлығы, уның ҡыҙҙың тормошондағы роле.	Шиғырҙарҙы һәм хикәйәне тасуири уҡыу; әҫәрҙәрҙе ҡыҫҡаса анализлау; әҫәрҙәрҙе тасуири уҡығанда хис-тойғоларҙы тапшырыу; текст буйынса һорауҙар билдәләү; дәреслек һәм уҡытыусы һорауҙарына яуаптар туплау; эпитеттар, сағыштырыуҙарҙы һәм башҡа һүрәтләмәләрҙе табыу,уларҙың төп фекерҙе асыуҙа ролен билдәләү; һүҙлек менән эшләү; һүрәтләнгән картиналар, уйҙар һәм хис-тойғолар йәһәтенән бер темаға яҙылған шиғырҙы һәм хикәйәне сағыштырыу, дөйөм һәм үҙенсәлекле яғын асыҡлау; шиғыр ритмын һәм рифмаларҙы асыҡлау, шиғырҙың аһәңлелеге тураһында фекер формалаштырыу; яратҡан уҡытыусының образын телдән һүрәтләү.

Рауил Шаммас (1930). Авторҙың биографияһы һәм ижады тураһында төп мәғлүмәт. Башҡортостан Республиканың халыҡ шағиры (1921). «Уҡытыусыға» тигән шиғыр. **Фәрит Иҫәнғолов (1928-1983).** Авторҙың биографияһы һәм ижады тураһында төп мәғлүмәт. «Уҡытыусы Ғүмәров» хикәйәһе. (1 с.)	Йәш уҡытыусының эшмәкәрлеге. Балалар менән эшләү теләге ҙур. Уҡыу йылы башына тиклем бәйләнеште яйға һалыуы. Буласаҡ синыфына иғтибарлы мөнәсәбәт. Уҡыусыларҙың проблемалары менән танышыу. Уҡыусыларға ихтирам күрһәтеү.	Шиғырҙы тасуири уҡыу; әҫәрҙәрҙе тасуири уҡығанда хис-тойғоларҙытапшырыу; текст буйынса һорауҙар төҙөү; дәреслек һәм уҡытыусы һорауҙарына яуаптар әҙерләү; шиғыр тексында эпитеттар, сағыштырыуҙар һәм башҡа һүрәтләү сараларын табыу; төп фекерҙе асыуҙа уларҙың ролен билдәләү; бирелгән картиналар, уй-фекерҙәр һәм хис-тойғоларкүҙлегенән бер темаға яҙылған шиғырҙы һәм хикәйәне сағыштырыу, дөйөм һәм үҙенсәлекле яҡтарын асыҡлау.
«Ш. Бабичтың Башҡортостанға булған һөйөү көсө» авторҙың ижады миҫалында. 3Проект, тикшеренеү эштәрен тәҡдим итеү. 3-сө тикшереү эше. (1 с.)	Проекттар, тикшеренеү эштәренең һөҙөмтәләре менән таныштырыу.	Тикшеренеү эштәре һөҙөмтәләрен класс алдында күрһәтеү; презентация маҡсатын иҫәпкә алып, сығыш форматын билдәләү, телдән һәм яҙма текстар төҙөү; үтелгән материалдарҙы һәм үҙ мөмкинлектәрендә иҫәпкә алып, мәсьәләләрҙе сисеү юлын үҙ аллы төҙөү, мультимедиа программаларын, электрон дәреслектәрҙе, электрон китапхана материалдарын файҙаланып, тәҡдим ителгән сиселеш варианттарын дәлилләү; эш планын үҙ аллы төҙөү, уны тормошҡа ашырыу барышында кәрәкле төҙәтмәләр индереү.
БАШҠОРТ СОВЕТ ӘҘӘБИӘТЕ. ХӘҘЕРГЕ БАШҠОРТ ӘҘӘБИӘТЕ (3 с.)		
Ҡадир Даян (1910-1975). Авторҙың биографияһы һәм ижады тураһында төп мәғлүмәт. Драматург, шағир, яҙыусы. «Шайморатов генерал» шиғыры. (1 с.)	Легендар 112-се Башҡорт кавалерия дивизияһы командиры образы. Тыуған илгә һөйөү тойғоһо, ҡаты һынауҙарҙа уның өсөн яуаплылыҡ.	Уҡытыусы хикәйәһен тыңлау йәки генерал Миңлеғәле Минһаж улы Шайморатов тураһында фильмдан өҙөк ҡарау; шиғырҙы тасуири уҡыу; әҫәрҙең йөкмәткеһен, тематикаһын, идея нигеҙен үҙләштереү; шиғыр тексы буйынса һорауҙар төҙөү, һорауҙарға яуаптар әҙерләү, аңлайышһыҙ һүҙҙәрҙе эҙләү һәм уларҙың мәғәнәһен аңлатыу; шиғырҙың лирик геройын билдәләү һәм ҡылыһырлама биреү; экспрессив һүрәтләү һәм художестволы деталдәрҙе анализлау, уларҙың әҫәрҙәге ролен аңлатыу; «Шайморатов генерал» йырын тыңлау; генерал

		Шайморатов образын телдән һүрәтләү, шиғырҙы яттан һөйләү.
Әнүәр Бикчәнтәев (1913-1989). Авторҙың биографияһы һәм ижады тураһында төп мәғлүмәт. Башҡорт совет яҙыусыһы һәм сценарист. «Бөркөт һауала үлә» повесы (өҙөк). **Рәүеф Насиров (1935-2014).** Авторҙың биографияһы һәм ижады тураһында төп мәғлүмәт. Яҙыусы, журналист. «Ил балаһы Шакирйән» повесынан өҙөк. (2 с.)	Повестағы реалистик тенденция. Образдар системаһы. Өфө балалар колонияһында үҫмерҙең ҡатмарлы, ҡапма-ҡаршы тормош осоро. Геройҙың эске донъяһының характер үҙенсәлектәре һәм эволюцияһы. Киҫкен ғәҙеллек, ил өсөн ҙур һынауҙар йылдарында тәрән илһөйәрлек тойғоһо. Геройҙың Бөйөк Ватан һуғышындағы батырлығы. Р. Насиров әҙәбиәт тарихсыһы булараҡ. Тарихи дөрөҫлөккә иғтибарҙың көсәйеүе. Повестағы реалистик тенденция. А. Матросовтың яҙмышы. 1924 йылдың 5 февралендәге Учалы ҡала Советының загсында Шакирйән Юныс улы Мөхәмәтйәновтың тыуыуы тураһында яҙма. Архивтағы Шакирйәндең балалар фотоһы. СССР Юстиция министрлығының Бөтә Союз суд экспертизалары ғилми-тикшеренеү институтының һығымтаһы. Ауылдаштарының хәтирәләре һәм раҫлауҙары. Геройҙың эске, рухи көсө матурлығы. Уның тормошона бәйле ваҡиғалар, характер үҙенсәлектәре.	Әҫәрҙәрҙе тасуири уҡыу һәм йөкмәткеһен үҙләштереү; һуңғы билдәле факттар нигеҙендә әҫәрҙең йөкмәткеһен анализлау; герой Александр Матросов тураһында тарихи дөрөҫлөктө асыҡлау (Шакирйән Мөхәмәтйәнов); герой тураһында телдән тулы яуап, уның ҡылыҡтарына әхлаҡи баһалау, геройға автор мөнәсәбәтен асыҡлау; әҫәрҙәрҙең төп ваҡиға урынынан яңы факттар менән репортаж төҙөү.
«Шакирйән Мөхәмәтйәнов хаҡында мин нимә беләм...». Проект, тикшеренеү эштәрен тәҡдим итеү. 4-се тикшереү эше. (1 с.)	Проекттар, тикшеренеү эштәренең һөҙөмтәләре менән таныштырыу.	Тикшеренеү эштәре һөҙөмтәләрен класс алдында күрһәтеү; презентация маҡсатын иҫәпкә алып, сығыш форматын билдәләү, телдән һәм яҙма текстар төҙөү; үтелгән материалдарҙы һәм үҙ мөмкинлектәренде иҫәпкә алып, мәсьәләләрҙе сисеү юлын үҙ аллы төҙөү, мультимедиа программаларын, электрон дәреслектәрҙе, электрон китапхана материалдарын

		файҙаланып, тәкдим ителгән сиселеш варианттарын дәлилләү; эш планын үҙ аллы төҙөү, уны тормошҡа ашырыу барышында кәрәкле төҙәтмәләр индереү.
Резерв – 1 с.		

7-се класс – 34 сәғәт.

Дөйөм сәғәттәр һаны – 34, шуларҙың 8 сәғәте – тикшереү эштәренә / проект эштәре һөҙөмтәләрен күрһәтеүгә, 1 сәғәте – резервҡа бүленә.

Тематик блоктар, темалар	**Төп йөкмәткеһе**	**Уҡыусылар эшмәкәрлегенең төп төрҙәренә характеристика**
ХАЛЫҠТЫҢ АУЫҘ-ТЕЛ ИЖАДЫ – ХӘҘЕРГЕ БАШҠОРТ ӘҘӘБИӘТЕ (8 с.)		
Ирек Кинйәбулатов. «Ҙур ышаныс Һеҙгә, Уҡытыусы!» шиғыры. 5-6-сы кластарҙа үтелгән материалды ҡабатлау һәм системалаштырыу. . (1 с.)	Төп тема – ил үҫешендә уҡытыусының роле, йәмғиәттә уҡытыусыларға һәм мәғариф эшенә ихтирам күрһәтеү. Уҡытыусының төплө белеме һәм өлгөлө әхлаҡи сифаттары.	Шиғырҙы тасуири уҡыу; әҫәрҙәрҙе тасуири уҡығанда хис-тойғоларҙы күрһәтеү; текст буйынса һорауҙар төҙөү; дәреслек һәм уҡытыусы һорауҙарына яуаптар; шиғыр тексында эпитеттар, сағыштырыуҙар һәм һүрәтләү сараларын табыу; төп фекерҙе асыуҙа уларҙың ролен билдәләү; әҫәр үҙ эсенә алған тарих осорон билдәләү; әҙәби текста художество деталдәрен ҡулланыу үҙенсәлектәренә аңлатма биреү; һүҙлектәр, иҫкергән лексика һүҙлеге, сит ил һүҙҙәре һүҙлеге, фразеологик, мәҡәлдәр һәм әйтемдәр һүҙлеге, ҡанатлы һүҙҙәр һәм әйтемдәр; уҡытыу-этимологик һүҙлектәрен ҡулланыу.
Әмир Әминев (1953). «Инша» хикәйәһе. (1 с.).	Авторҙың биографияһы һәм ижады тураһында төп мәғлүмәт. Яҙыусы, публицист. «Инша» хикәйәһе. Геройҙың үҙенсәлектәре – ауыл малайының тирә-яҡ мөхитте аңлауы. Малайҙың тыуған тәбиғәте тураһында тәүге ижади шиғырҙары. Тәбиғәт күренештәрен	Тексты ярым тауыш менән уҡыу; әҫәр геройҙарының һәм персонаждарының күңел торошона характеристика; замандың оҡшаш көнүҙәк проблемаларын асыҡлау; хикәйә тексында төп ваҡиғаға аңлатма биреү; хикәйә исеменең әһәмиәтен билдәләү.

	тасуирлау аша кешенең рухи кәйефен, хәл-торошон сағылдырыу. Геройҙың юғары әхлаҡи, рухи камиллығы сығанаҡтары.	
Рәми Ғарипов. «Тел» шиғыры. **Рәсүл Ғамзатов (1923-2003).** «Туған тел» шиғыры (башҡорт теленә Рәми Ғарипов тәржемәһендә). (2 с.).	Туған телгә һөйөү тойғоһон сағылдырыу. Уның байлығы һәм матурлығы тураһында. Туған тел – кешенең рухи таянысы. *Әҙәбиәт теорияһы:* фольклор, тарихи йырҙар.	Уҡытыусы хикәйәһен йәки аудиояҙманы тыңлау, Рәми Ғарипов һәм Рәсүл Ғамзатовтың биографияһы тураһында презентация ҡарау; комментарий һәм әңгәмә менән шиғыр уҡыу; хәҙерге башҡорт әҙәби телен үҫтереүҙә шағирҙар һәм яҙыусылар ижадының роле тураһында хикәйә төҙөү (өйрәнелгән сиктәрендә); Рәми Ғарипов ижадының башҡорт милли телен үҫтереүҙәге роле тураһында үҙ тексыңдытөҙөү, әҙәбиәтте өйрәнеү илдең тарихын һәм мәҙәниәтен яҡшыраҡ белергә мөмкинлек биреүен иҫбатлаған миҫалдар табыу (өйрәнелгән сиктәрендә); шиғырҙарҙа башҡорт теленең милли үҙенсәлеген, байлығын, тасуирлаусы миҫалдарҙы, тәҡдимдәрҙе йәки өҙөктәрҙе аңлатыу.
Башҡорт халыҡ ижады. Йырҙар. Риүәйәттәр һәм легендалар (2 с.)	Йырҙар халыҡ ауыҙ-тел ижады төрҙәренең береһе булараҡ. Көйҙәренең характерына ҡарап, башҡорт халыҡ йырҙарының икегә бүленеүе: оҙон йырҙары һәм ҡыҫҡаса йырҙар. Йырҙарҙың тематикаһы. «Урал», «Эскадрон», «Азамат», «Салауат», «Любизар», «Ҡаһым түрә», «Икенсе әрме», «Салауат телмәре» тарихи йырҙары. Баструкка ябылған, һөргөнгә ебәрелгән кешеләр тураһында йырҙар һәм хикәйәттәр: «Буранбай», «Бейеш». Кантондар тураһындағы йырҙар: «Ҡолой кантон», «Абдулла ахун», «Тәфтиләү». Был йырҙарҙа халыҡтың ҡарашының ҡапма-ҡаршылығы. Ҡатын-ҡыҙҙарҙың ауыр яҙмышы	Башҡорт фольклорында йыр жанрын билдәләү; оҙон һәм ҡыҫҡа көйҙәрҙе айырыу; халыҡ йырҙары төрҙәрен белеү һәм үҙ аллы билдәләй белеү: тарихи йырҙар, тарихи көнкүреш йырҙары, ҡатын-ҡыҙҙарҙың фажиғәле тормошона арналған мөхәббәт хаҡында йырҙары; йырҙарҙың айырмалыҡтарын һәм художество үҙенсәлектәрен билдәләү; аудиояҙмала йырҙар тыңлау һәм текстарҙы тасуири уҡыу; хис-тойғо һәм кисерештәр трансляцияһы аспектында уҡылғанды аңлау; тарихи экскурстар, эпик йырҙарға тарихи аңлатмалар төҙөү; үҙ-үҙен тотошо, ҡылыҡтары һәм тәртиптәре нигеҙендә лирик персонаждарға характеристика биреү; йырҙар теленә күҙәтеү яһау, эпитеттар, метафоралар һәм сағыштырыуҙарҙы табыу, уларҙың ролен аңлау; дәреслек бүлексәһе менән аналитик эш, уҡытыусы

	хаҡында риүәйәттәр һәм йырҙар: «Зөлхизә», «Таштуғай», «Ғилмияза». Легендаларҙың риүәйәттән айырмаһы. Легендаларҙа төп образдар. Легендалар тематикаһы. Топонимик легендалар, тарихи легендалар, көнкүреш легендалары. «Ерәнсә сәсән һәм хан» әкиәте. Әкиәттең йөкмәткеһе. Ерәнсә сәсән образы. Милли характерҙың сәсәндәр образында кәүҙәләнеше: аҡыллылыҡ, тәрән аҡыл менән эш итеү, телмәр образлылығы. *Әҙәбиәт теорияһы:*риүәйәт, легенда.	һорауҙарына яуап биреү, легенда, риүәйәттәр терминдарынатөшөнөү, легенда, риүәйәттәр тураһында коллектив һөйләшеү.
Мифтахетдин Аҡмулла (1831-1895). Биографияһы. «Башҡорттарым, уҡыу кәрәк!», «Дуҫлыҡ», «Нәфсе», «Аттың ниһен маҡтайһың?», «Нәсихәттәр» шиғырҙары. (2 с.)	Халыҡты мәғрифәтселеккә саҡырыу. Уның шиғриәтенең төп идеяһы һәм йөкмәткеһе. Халыҡ педагогикаһының сағылышы, социаль мотивтар. Шағирҙың сатираһы. Шиғырҙарыныың идея-эстетик йөкмәткеһе. Башҡорт әҙәбиәтендә Мифтахетдин Аҡмулла ижадының тотҡан урыны.	Уҡытыусының авторҙың биографияһы тураһында хикәйәһен тыңлау; аудиояҙманы йәки уҡытыусының бер шиғыр уҡыу тыңлау; шағирҙың шиғырҙарын ҡысҡырып, тасуири уҡыу; оҡшаған урындарын уҡыу; уҡыған әҙәби әҫәрҙең йөкмәткеһе буйынса үҙ аллы һорауҙар төҙөү;парҙар менән эшләү, төркөмләп тикшеренеү эше, шиғырҙарҙан өҙөктәргә комментарий биреү, тел үҙенсәлектәрен һәм тасуирлау сараларын асыҡлау; үҙ позициянды нигеҙләү өсөн аргументтар һайлай белеү.
Мәжит Ғафури. «Үҙем һәм халҡым», «Мин ҡайҙа?», «Гөлдәр баҡсаһында» шиғырҙарында мәғрифәтселек идеялары. «Һарыҡты кем ашаған?», «Ат менән эт» **мәҫәлдәре**. (2 с.)	Жанр үҙенсәлектәре. Мәҫәлдәр теленең образлылығы. Уның мәҫәлдәрен И.А. Крылов мәҫәлдәре менән сағыштырыу. Йөкмәткеһе, поэтик телмәре, шиғыры, жанр үҙенсәлеге буйынса мәҫәл структураһын анализлау. И.А. Крылов һәм М. Ғафури мәҫәлдәренең күсмә мәғәнәһе, хәҙерге заманда уларҙың функциональ роле.	Әҫәрҙәр проблематикаһын һәм идея идея ниәтен билдәләү, геройҙарғаҡылыҡһырлама, йөкмәткеһенә үҙ ҡарашыңды белдереү, позицияны нигеҙләү; яҙыусы тураһында телдән хикәйә төҙөү; сәхнәләштерелгән мәҫәлде ҡарау (видеояҙмала) һәм режиссерҙың ҡарарҙарын аңлау, актерҙарҙың уйнауын баһалау; әҫәрҙәрҙә темалар оҡшашлығын асыҡлау; мәҫәл ролдәре буйынса тасуири уҡыу; И.А. Крылов менән М. Ғафуриҙың таныш мәҫәлдәрен сағыштырыу, дөйөм һәм үҙенсәлекле урындарҙы

		асыҡлау, мәҫәлдәрҙә аллегория менән моралде табыу.
«Йырҙарҙа – халыҡ тарихы». Проект, тикшеренеү эштәрен тәҡдим итеү. 1-се тикшереү эше. (1 с.)	Проекттар, тикшеренеү эштәренең һөҙөмтәләре менән таныштырыу.	Тикшеренеү эштәре һөҙөмтәләрен класс алдында күрһәтеү; презентация маҡсатын иҫәпкә алып, сығыш форматын билдәләү, телдән һәм яҙма текстар төҙөү; эш планын үҙ аллы төҙөү, уны тормошҡа ашырыу барышында кәрәкле төҙәтмәләр индереү.
БАШҠОРТ ӘҘӘБИӘТЕ XIX БЫУАТ – XX БЫУАТ БАШЫ. БАШҠОРТ СОВЕТ ӘҘӘБИӘТЕ (8 с.).		
Василий Зефиров. «Йәнтүрә» хикәйәһе. (1 с.)	1812 йылғы Ватан һуғышы ваҡиғалары. Рәсәйҙә йәшәүсе төрлө халыҡтарҙың Наполеон армияһына ҡаршы азатлыҡ көрәше. Башҡорт ҡатын-ҡыҙҙарының үҙҙәренең ирҙәре менән французлдарға ҡаршы һуғышта ҡатнашыуы тураһында мәғлүмәттәр.	Башҡорттарҙың халыҡ ижады үҙенсәлеген аңлау, уларҙы В. Зефировтың хикәйәһе менән сағыштырыу; хикәйәлә фольклор йолаларын һәм яҙма әҙәбиәт билдәләрен берләштереү миҫалын табыу; һылтанмалар килтереп, әҫәрҙең тексы буйынса һорауҙарға телдән яуаптар төҙөү; уҡылғанға шәхси мөнәсәбәтте сағылдырыу; әҫәрҙе тәҡдим ителгән схема буйынса анализлау; белешмә әҙәбиәтте һәм Интернет ресурстарын файҙаланып, яҙыусының биографияһы тураһында өҫтәмә материал һайлау.
Шәйехзада Бабич. «Көтәм», «Ҡурайҡайға», «Салауат батыр» шиғырҙары. «Башҡорт халҡына көйлө хитап» шиғыры (өҙөк) (2 с.).	Шиғриәттең үҙенсәлектәре: халыҡсанлыҡ, ябайлыҡ, шиғыр төҙөлөшөнөң еңеллеге.	Шиғырҙарҙы тасуири уҡыу; йөкмәткеһен үҙләштереү, идеяны һәм теманы билдәләү; шиғырҙар буйынса һорауҙар төҙөү һәм был һорауҙарға яуап табыу; Ш. Бабичтың тормошо һәм ижады тураһында материалдар һайлап алыу һәм яңы белемдәрҙе дөйөмләштереү; «Бабич» фильмын ҡарау.
Дауыт Юлтый (1893-1938). Тормошо һәм ижады. «Тимеркәй фәлсәфәһе» хикәйәһе (2 с.).	Ябай кешенең фажиғәле яҙмышын, эске донъяһын, уйланыуҙарын, хыялдарын һүрәтләү. Тимеркәй образы. Сәми ҡарт образы. ауыл байы Ҡотлоярҙың кешелекһеҙлеге.	Хикәйәне тасуири уҡыу, тематиканы асыу, әҫәрҙең йөкмәткеһен үҙләштереү; темаһын һәм идеяһын билдәләү, «Тимеркәй фәлсәфәһе» хикәйәһе буйынса һорауҙар һәм яуаптар төҙөү; фольклор элементтарын табыу һәм уларҙың ролдәрен билдәләү; Тимеркәй образына характеристика биреү; кире геройҙарҙы эҙләү һәм уларҙың характерлы һыҙаттарын билдәләү; әҫәрҙе һөйләү өсөн тезислы план төҙөү.
Һәҙиә Дәүләтшина (1905-1954). Тормошо һәм ижады. «Айбикә»	Ауылды социалистик үҙгәртеүҙә әүҙем ҡатнашыусы ҡатын-ҡыҙ образы.	Уҡытыусы хикәйәһен тыңлау йәки яҙыусының тормошо һәм ижады тураһында фильм ҡарау; әҫәрҙе

повесы. (3 с.)	Хикәйәләү теленең байлығы. Образдарға характеристика. *Әҙәбиәт теорияһы:* әҙәби әҫәрҙәрҙә образ, әҙәби әҫәрҙә персонаждарҙың холоҡ-фиғелен асыу саралары.	тасуири уҡыу, идеяны табыу, повестың яҙылыу ваҡытын билдәләү; әҫәр тексы буйынса һорауҙар төҙөү; һорауҙарға яуаптар һайлау; киңәйтелгән план төҙөү һәм әҫәрҙең йөкмәткеһен һөйләп биреү; Һәҙиә Дәүләтшинаның фажиғәле яҙмышы тураһында телдән хикәйә төҙөү; әҫәр өҙөгөнятҡа һөйләү (уҡытыусы һайлауы буйынса).
«Һ. Дәүләтшинаның ҡаһарман яҙмышы». Проект, тикшеренеү эштәрен тәҡдим итеү. 2-се тикшереү эше. (1 с.)	Проекттар, тикшеренеү эштәренең һөҙөмтәләре менән таныштырыу.	Тикшеренеү эштәре һөҙөмтәләрен класс алдында күрһәтеү; презентация маҡсатын иҫәпкә алып, сығыш форматын билдәләү, телдән һәм яҙма текстар төҙөү; үтелгән материалдарҙы һәм үҙ мөмкинлектәреңде иҫәпкә алып, мәсьәләләрҙе сисеү юлын үҙ аллы төҙөү, тәҡдим ителгән сиселеш варианттарын дәлилләү; эш планын үҙ аллы төҙөү, уны тормошҡа ашырыу барышында кәрәкле төҙәтмәләр индереү.
БАШҠОРТ СОВЕТ ӘҘӘБИӘТЕ. РУС ӘҘӘБИӘТЕ (10 с.)		
Рәшит Ниғмәти. Тормошо һәм ижады. «Йәмле Ағиҙел буйҙары» поэмаһы (2 с.).	Үҙәк образ – Ағиҙел йылғаһының Тыуған илде кәүҙәләндереүе, ярҙары буйында булған бөтә тарихтарға шаһит булыуы. Башҡорт халҡының тарихы, бәхетле киләсәк өсөн көрәше. Поэмала кешеләрҙе һәм тәбиғәтте һүрәтләү үҙенсәлектәре. Персоналдарҙың эске торошо. Халыҡ ижады традициялары. Тел һәм һүрәтләү саралары.	Поэма тексын уҡыу һәм анализлау; әҫәрҙең образдар системаһынһәм композиция үҙенсәлектәрен асыу; поэманың лирик геройына характеристика; проблеманы аңлай белеү; фараз итеү; материалды структуралаштырыу; текста тасуирлауҙың шиғри сараларын билдәләү һәм уларҙың роле; уҡытыусының һайлауы буйынса поэманың өҙөктәрен яттан һөйләү, автор тойғоларын тауыш һәм интонация ярҙамында еткерә белеү.
Мостай Кәрим. «Тормош миҙгелдәре» китабынан «Ап-аҡ мөғжизә» хикәйәһе. Айгөл иле» драмаһы (3 с.).	«Ап-аҡ мөғжизә» хикәйәһе. Дуҫҡа тоғролоҡ. Аҡсал образы. Хайуандарға һөйөү һәм иғтибар тәрбиәләү. «Айгөл иле» драмаһы. Драманың йөкмәткеһе, темаһы, идеяһы, образдары. Геройҙар исемлеге төҙөлдө. Сюжетты художестволы эшкәртеү үҙенсәлектәре. Драма теле.	Хикәйәне уҡыу; әҙәби әҫәрҙе сылбыр буйлап һөйләү (берәр һөйләмләп); хикәйә сюжетының сиселешен табыу, тематиканы, проблематиканы һәм идея уйын билдәләү; драма геройҙары диалогын ролдәргә бүлеп уҡыу; тәбиғәтте һүрәтләү; «Айгөл иле» драмаһының төп геройының хәл-торошо; геройҙарҙы һүрәтләү өсөн әҙәби әҫәр

	Әҙәбиәт теорияһы: сюжет һәм композиция, образдар системаһы.	тексынан өҙөк һайлап алыу; геройҙарҙы асыу сараларынбилдәләү (ҡылыҡ, портрет, пейзаж, автор баһаһы); тиҫтерендең телмәр сығышын баһалау; авторҙың позицияһын асыҡлау һәм интерпретациялау.
Михаил Шолохов (1905-1984). Башҡорт теленә Сабир Шәрипов тәржемәләгән «Кеше яҙмышы» хикәйәһе (1 с.).	«Кеше яҙмышы» хикәйәһенең яҙылыу тарихы – хикәйәнең нигеҙендә реаль ваҡиғалар ятыуы. Һуғыш темаһы. Кеше рухының көсө, тормош мәғәнәһен эҙләү. Әҫәрҙең композицияһы – хикәйә эсендә хикәйә.	Хикәйәнең сюжетынаҡылыҡһырлама биреү, уның тематикаһын, проблематикаһын һәм идея ниәтен тикшереү; геройҙарға характеристика биреү өсөн әҙәби әҫәр тексынан өҙөктәр һайлап алыу; геройҙарҙы асыу сараларын билдәләү (ҡылыҡ, портрет, пейзаж; авторҙың телмәрен асыҡлау һәм интерпретациялау); тиҫтеренең телмәр сығышын баһалау.
Ғайса Хөсәйенов (1928-1921). Тормошо һәм ижады. Башҡортостан Республиканың халыҡ яҙыусыһы (2008), яҙыусы, ғалим, әҙәбиәт белгесе, филология фәндәре докторы, БР Фәндәр академияһы академигы. «Һунғы тарпан», «Ете ырыу» хикәйәттәре, «Алдар батыр» ҡиссаһы. (2 с.)	Тыуған ерҙең батырҙары образы. Тарихи ысынбарлыҡ.	Башҡорт әҙәбиәтененең тарихи хәрәкәте булараҡ әҙәби процесҡа характеристика, уның төп нигеҙен билдәләү; әҙәбиәт тарихы һәм әҙәби тәнҡит тураһында төшөнсәләр формалаштырыу; Ғ. Хөсәйеновтың хикәйәләрен һәм повестарын уҡыу һәм баһалама биреү (рецензиялау); теманы, төп конфликтты һәм проблематиканың көнүҙәклеген, әҫәрҙәр идеяһын асыҡлау; образдарға характеристика биреү.
Яныбай Хамматов (1925-2000). Авторҙың биографияһы һәм ижады тураһында төп мәғлүмәт. «Бөртөкләп йыйыла алтын» романынан «Ғәйзулла» өҙөгө (2 с.).	Башҡортостан ерендәге XX быуат көнкүреше картиналары, империалистик һуғыш алды, поэманың характерын һәм идеяһын аңлау өсөн уларҙың әһәмиәте. Идея-тематик йөкмәтке, үҙәк образдар, стилистик-тел үҙенсәлектәре. Халыҡтың донъяны мифологик күҙаллауы. Хикәйәләү тураһында төшөнсә.	Романдан өҙөктө тасуири уҡыу; идея-тематик йөкмәткене билдәләү; йөкмәтке буйынса һорауҙар яҙыу; парҙар йәки төркөмдәр буйынса һорауҙар бүлеү; яуаптарҙы анализлау; башҡорттарҙың тәбиғәт байлыҡтарына мөнәсәбәтен асыҡлау; Интернетта башҡорттарҙың мифологияһы тураһында мәғлүмәт эҙләү; дәреслек бүлексәләре менән аналитик эш итеү, уҡытыусының һорауҙарына яуаптар әҙерләү, терминдар менән эшләү.
«Мостай Кәримгә бағышлана...». Проект, тикшеренеү эштәрен	Проекттар, тикшеренеү эштәренең һөҙөмтәләре менән таныштырыу.	Тикшеренеү эштәре һөҙөмтәләрен класс алдында күрһәтеү; презентация маҡсатын иҫәпкә алып, сығыш

тәҡдим итеү. 3-сө тикшереү эше. (1 с.)		форматын билдәләү, телдән һәм яҙма текстар төҙөү; эш планын үҙ аллы төҙөү, уны тормошҡа ашырыу барышында кәрәкле төҙәтмәләр индереү.
Рамаҙан Өмөтбаев (1924-1997). Тормошо һәм ижады. «Атлы башҡорт» повесынан өҙөк (2 с.).	Легендар 112-се Башҡорт кавалерия дивизияһының данлы юлы. Башҡорт яугире-кавалерисы һәм уның атының Бөйөк Ватан һуғышы йылдарындағы яҙмышы. Совет яугирҙарының батырлығы, ватансылығы, фиҙаҡәрлеге, һуғыштың фажиғәле йылдарында ауырлыҡтар һәм шатлыҡтар.	Әҫәрҙе тасуири уҡыу; йөкмәткеһе буйынса һорауҙар төҙөү; дәреслек бүлексәләре менән аналитик эш, художестволы тексты комментарийлы уҡыу, уҡытыусының лекцияһын тыңлау һәм уның планын төҙөү; Бөйөк Ватан һуғышы осоронда башҡорт атлыларының ҡаһарманлығы тураһында хикәйә төҙөү; был темаға ирекле әңгәмә.
Резерв – 1 ч.		

8-се класс – 34 сәғәт.

Дөйөм сәғәттәр һаны – 34, шуларҙың 8 сәғәте – тикшереү эштәренә / проект эштәре һөҙөмтәләрен күрһәтеүгә, 1 сәғәте – резервҡа бүленә.

Тематик блоктар, темалар	**Төп йөкмәткеһе**	**Уҡыусылар эшмәкәрлегенең төп төрҙәренә характеристика**
ХӘҘЕРГЕ БАШҠОРТ ӘҘӘБИӘТЕ (8 с.)		
Рәшит Назаров (1944-2006). Авторҙың биографияһы һәм ижады тураһында төп мәғлүмәт. «Башҡорт» шиғыры. **Абдулхаҡ Игебаев (1930-2016).** Авторҙың биографияһы һәм ижады тураһында төп мәғлүмәт. Башҡортостан Республиканың халыҡ шағиры (2010) «Башҡортостан» шиғыры (1 с.).	Тыуған ил, тыуған тәбиғәт тураһында шиғырҙар, тирә-йүнде ысын мәғәнәһендә ҡабул итеү. Кеше һәм тәбиғәт. Тыуған яҡ тәбиғәте картиналарын тасуирлау аша кешенең рухи кәйефен, хәл-торошон сағылдырыу. Башҡорт шағирҙарының тыуған тәбиғәтен ҡабул итеүендә уртаҡ һәм индивидуаль һыҙаттары. Абдулхаҡ Игебаев – мөхәббәт, йәшлек романтикаһына дан йырлаусы лирик шағир. Шиғырҙарына көй яҙған. Уның йырҙары ҙур популярлыҡ менән	Шиғырҙарҙы тасуири уҡыу һәм йөкмәткеһен үҙләштереү; теманы һәм төп идеяны билдәләү; һорауҙар төҙөү һәм текст буйынса һорауҙарға үҙ аллы яуап биреү; Рәшит Назаровтың һәм Абдулхаҡ Игебаевтың тормошо һәм ижады тураһында яңы материалдар йыйыу; шағирҙарҙың башҡорт әҙәбиәте тарихындағы ролен билдәләү, уларҙың яңылыҡтарын билдәләү; художестволы һүрәтләү сараларын һәм уларҙың шиғырҙарҙағы ролен анализлау.

	файҙалана: «Беренсе мөхәббәт», «Йәшермәсе, иркәм», «Күңел йәшлекте һағына», «Тыуған яҡ», «Ләйсән» һәм башҡалар. Ул 30-ҙан ашыу шиғри йыйынтыҡ авторы. Шағирҙарҙың туған телгә һөйөүе. Шағирҙар телдең бөйөклөгөн күрһәтә.	
Хәким Ғиләжев (1923-1997). Авторҙың биографияһы һәм ижады тураһында төп мәғлүмәт. Башҡорт шағиры һәм яҙыусыһы. «Башҡорт теле» шиғыры. **Мәүлит Ямалетдинов (1947-2020).** Авторҙың биографияһы һәм ижады тураһында төп мәғлүмәт. Башҡорт шағиры, яҙыусы, журналист, йәмәғәт эшмәкәре, мөхәррир, сценарист. «Халҡым хазинаһы» шиғыры. **Мәхмүт Хөсәйен (1923-1993).** «Башҡорт теле ғорур яңғырай» шиғыры. (1 с.)	Халыҡ тормошон, милли характерҙы дөйөм проблема – халыҡтың үҙаңын асыу күҙлегенән сығып һүрәтләү. Халыҡ характерындағы ыңғай һыҙаттарҙы поэтикалаштырыу.	Әҫәрҙәр проблематикаһын һәм идея ниәтен билдәләү; геройҙарғаҡылыҡһырлама; йөкмәткеһенә үҙ ҡарашыңды белдереү; үҙ ҡарашыңды дәлилләү; туған тел тураһында телдән хикәйә төҙөү; әҫәрҙәрҙә темалар уртаҡлығын асыҡлау.
Валентин Распутин (1937-2015). «Француз теле дәрестәре» хикәйәһе (Әмир Әминев тәржемәһе). (1 с.)	Повеста һуғыш осоро ауырлыҡтарын сағылдырыу. Йәш геройға хас белем, әхлаҡи тотороҡлоҡ, үҙ бәҫен тойоу. Уҡытыусының күңел йомартлығы, унын малай яҙмышындағы роле.	Тикшерелгән әҫәрҙең дөйөм кешелек йөкмәткеһен асыу; хикәйә темаһын, идеяһын, композиция үҙенсәлектәрен билдәләү; хикәйәнең символик исемен, төп геройҙарҙың образ үҙенсәлектәрен асыҡлау; әҫәрҙе анализлау, композиция элементтарының ролен билдәләү; хикәйәнән өҙөктө тасуири уҡыу.
Дини әҙәбиәт **Рауил Бикбаев.** «Хәҙистәр» шиғыры.	Мөхәммәт пәйғәмбәрҙең әйткәндәрен поэтиклаштырыу һәм шиғриәттә Ҡөрьән мотивтарын художестволы сағылдырыу.	Төп теманы һәм идеяны билдәләү; йөкмәткене үҙләштереү; әҫәрҙе тасуири уҡыу; текст буйынса һорауҙар төҙөү, уларға яуаптар әҙерләү; дәрес темаһы

Мәүлит Ямалетдинов.Сүрәи «әл-Фатиха». Фатиха сүрәһе шиғыры. (1 с.)	Ҡөрьән сүрәләренең шиғри тәржемәләре. Доньяны асылына, кешенең рухи камиллығына төшөнөү.	буйынса уҡытыусы хикәйәһен тыңлау.
Шафиҡ Әминев-Тамъяни (1858-1936). Башҡорт шағиры, сәсән-импровизатор. «Урал», «Башҡорт бабаларының тарихы» шиғырҙары (1 с.).	Тыуған илен яҡлаған ир-егеттәрҙе данлау. Тел, стиль үҙенсәлектәре.	Тикшерелгән әҫәрҙең аныҡ тарихи һәм дөйөм кешелек йөкмәткеһен асыу; теманы, идеяны, әҫәр композицияһының үҙенсәлектәрен билдәләү; әҫәрҙәрҙең символик исемен, төп геройҙарҙың образ үҙенсәлектәрен асыҡлау; әҫәрҙән өҙөктө тасуири уҡыу.
Ғәли Ибраһимов (1919-1989). Авторҙың биографияһы һәм ижады тураһында төп мәғлүмәт. Башҡорт яҙыусыһы һәм шағиры. «Кинйә» романы (3 с.).	Романдың яҙылыу тарихы. Пугачевтың көрәштәше Кинйә Арыҫланов образы. Башҡорт халҡының уларҙың ерҙәрен баҫып алыусыларға ҡаршы көрәше. Романдың художество үҙенсәлектәре. Роман теленең һәм стиленең үҙенсәлеге.	Романды уҡыу, уның йөкмәткеһен үҙләштереү; маҡсатынан сығып, текст буйынса һорауҙар төҙөү һәм ентекле яуаптар әҙерләү; сюжет характеристикаһы, әҫәрҙең тематикаһын, проблематикаһын, идея-эстетик йөкмәткеһен билдәләү; план төҙөү; абзацтың төп һүҙҙәрен, бөтә текстың төп мәғәнәһен белдергән өҙөгөн табыу; төп геройҙарға ҡылыҡһырлама, геройҙарҙың ыңғай һәм кире сифаттарын асыҡлау; ҡыҫҡаса һөйләү һәм ентекле һөйләү серҙәрен өйрәнеү; Кинйә Арыҫлановтың һәм уның көрәштәштәренең яҙмышы һәм батырлыҡтары тураһында хикәйә; образдарҙы сағыштырыу, уларҙың тәртибен баһалау; романда фольклор мотивтарын билдәләү; дәреслек бүлексәһе менән аналитик эш, уҡытыусының һорауҙарына яуап биреү, терминдар менән эшләү; шул осорҙоң тарихи шәхестәре тураһында коллектив диалог.
«Ғәли Ибраһимов трилогияһында Кинйә Арыҫланов образы» Проект, тикшеренеү эштәрен тәҡдим итеү. 1-се тикшереү эше.	Проекттар, тикшеренеү эштәренең һөҙөмтәләре менән таныштырыу.	Тикшеренеү эштәре һөҙөмтәләрен класс алдында күрһәтеү; презентация маҡсатын иҫәпкә алып, сығыш форматын билдәләү, телдән һәм яҙма текстар төҙөү; эш планын үҙ аллы төҙөү, уны тормошҡа ашырыу барышында кәрәкле төҙәтмәләр индереү.

(1 с.)		
ХАЛЫҠ АУЫҘ-ТЕЛ ИЖАДЫ. ХӘҘЕРГЕ БАШҠОРТ ӘҘӘБИӘТЕ (8 с.)		
Әйтештәр. «Бер тигәс тә ни яман?», «Аҡмырҙа сәсәндең Ҡобағыш сәсән менән әйтеше». Ҡобайырҙар. «Ил тигәндең кеме юҡ», «Салауат батыр» (2 с.).	Әйтеш – ике аҡындың импровизациялы ярышы, ауыҙ-тел ижадының йыр поэзияһы формаһы. Ҡыллы музыка ҡоралдары аккомпанементы ҡулланып башҡарыла. Ауыҙ-тел әҙәбиәтенең төп жанры. Шиғри бәхәс процесы. Үҙеңдең ижади мөмкинлектәреңде, донъяға ҡараштарыңды асыу. Жанрҙың иң яҡшы өлгөләре – Һабрау йыраузың Иҙеүкәй батыр менән, Ҡобағыш сәсәндең Аҡмырҙа сәсән менән, Ҡарас сәсәндең ҡаҙаҡ батыры Аҡса менән, Байыҡ сәсәндең ҡаҙаҡ аҡыны Бохара менән, Салауаттың яратҡан ҡыҙы Зөләйха менән шиғри бәхәстәре. *Әҙәбиәт теорияһы:* әйтеш жанры, ҡобайыр.	Ҡобайырҙарҙы тасуири уҡыу; әйтештәрҙе ролдәргә бүлеп уҡыу; сәсәндәрҙең импровизацияларында тематик йүнәлештәрҙе, төп конфликтты һәм проблематиканың көнүҙәклеген, ҡобайырҙар һәм әйтештәр идеяларын билдәләү; башҡорт әҙәбиәтенең тарихи хәрәкәте булараҡ әҙәби процесҡа характеристика биреү, уның нигеҙен билдәләү; әҙәбиәт тарихы һәм әҙәби тәнҡит тураһында төшөнсәләр формалаштырыу; «пафос» төшөнсәһен үҙләштереү.
Янығбай Хамматов. «Төньяҡ амурҙары» романы. (2 с.).	Романдың яҙылыу тарихы. 1812 йылғы Ватан һуғышында башҡорт ғәскәрҙәренең ҡаһарманлығын һүрәтләү. Төп геройҙар. романдың теле һәм стиле.	Романды тасуири уҡыу; идея-тематик йөкмәткене билдәләү; романдың йөкмәткеһе буйынса һорауҙар яҙыу; парҙар йәки төркөмдәр буйынса һорауҙар бүлеү; һорауҙарға яуаптар әҙерләү; яуаптарҙы анализлау; әҫәрҙәрҙә фольклор элементтарын һәм мотивтарын табыу; интернетта башҡорттарҙың Гёте менән осрашыуы тураһында материалдар эҙләү; дәреслек бүлексәһе менән аналитик эш итеү, уҡытыусы һорауҙарына яуап биреү; шул замандың тарихи шәхестәре тураһында коллектив диалог.
Ғайса Хөсәйенов. «Һуңғы тарпан» әҫәре. «Ете ырыу» хикәйәһе, «Алдар батыр» повесы. (1 с.)	Тыуған ерҙең батырҙары образы. Тарихи ысынбарлыҡ.	Хикәйәне тасуири уҡыу, уның йөкмәткеһен үҙләштереү; маҡсатынан сығып, текст буйынса һорауҙар төҙөү һәм уларға яуап табыу; сюжетҡа, тематикаға, проблематикаға, хикәйәнең идея-эмоциональ йөкмәткеһенә характеристика; хикәйәнең

		планын төҙөү; төп геройҙарға характеристика биреү, геройҙарҙың ыңғай һәм кире сифаттарын асыҡлай белеү; ентекле һөйләү; әҫәрҙең яҙмышы һәм Алдар батыр ҡаһарманлыҡтары тураһында бәйән итеү; әҫәрҙә фольклор элементтарын һәм мотивтарын билдәләү; повесть йөкмәткеһен ҡыҫҡаса һөйләп биреү.
Булат Рафиҡов (1934-1998). Авторҙың биографияһы һәм ижады тураһында төп мәғлүмәт. Башҡорт яҙыусыһы һәм шағиры, тәржемәсе, драматург, журналист. «Эйәрелгән ат» повесы (2 с.).	Салауат Юлаевтың, атаһы Юлайҙың, башҡа баш күтәреүселәрҙең Рогервик ҡәлғәһендә тотҡонлоҡтағы тормошо. Повесть геройҙарының рухи ныҡлығы. Салауаттың Тыуған илендә ҡалған ике улының яҙмышы.	Б. Рафиҡов әҫәрҙәренең яҙылыу тарихы менән танышыу; әҫәрҙе тасуи уҡыу; әҫәрҙең жанр һәм композиция үҙенсәлеген билдәләү; мөһим темалар һәм проблемалар тураһында монолог, диалог рәүешендә фекер йөрөтөү; роман сюжет нигеҙҙәрен һәм геройҙарының характерҙарын, эпик хикәйәләүҙең киңлеген билдәләү; геройҙарға ҡылыҡһырлама, художестволы тасуирлау сараларының ролен билдәләү; Салауат Юлаевтың яҙмышы һәм уның ғаиләһе тураһында хикәйә төҙөү.
Рәшит Солтангәрәев (1935-1999). Авторҙың биографияһы һәм ижады тураһында төп мәғлүмәт. Башҡорт яҙыусыһы, публицист. «Осто бөркөт» повесы. **Мәүлит Ямалетдинов.** «Ҡотолоу юлҡайҙарын тапманым» повесы. (1 с.).	Граждандар һуғышы ваҡиғалары. Комбриг Муса Мортазин образы. Батырлыҡты, Ватан алдындағы хәрби ҡаҙаныштарҙы, фажиғәле һәләк булыуҙы һүрәтләү	Муса батыр тураһындағы повестарҙы тасуири уҡыу; идея-тематик йөкмәткене билдәләү; йөкмәтке буйынса һорауҙар төҙөү; һорауҙарға яуаптар әҙерләү, яуаптарҙы анализлау; интернетта Муса Мортазин ҡулға алынғандан һуң уның балаларының яҙмышы тураһында материалдар эҙләү; дәреслек бүлексәһе менән аналитик эш, уҡытыусы һорауҙарына яуап биреү, терминдар менән эшләү; шул осорҙоң тарихи шәхестәре тураһында коллектив диалог.
«Муса Мортазин эҙҙәре буйлап» Проект, тикшеренеү эштәрен тәҡдим итеү. 2-се тикшереү эше. (1 с.)	Проекттар, тикшеренеү эштәренең һөҙөмтәләре менән таныштырыу.	Тикшеренеү эштәре һөҙөмтәләрен класс алдында күрһәтеү; презентация маҡсатын иҫәпкә алып, сығыш форматын билдәләү, телдән һәм яҙма текстар төҙөү; эш планын үҙ аллы төҙөү, уны тормошҡа ашырыу барышында кәрәкле төҙәтмәләр индереү.
БАШҠОРТ СОВЕТ ӘҘӘБИӘТЕ. ХӘҘЕРГЕ БАШҠОРТ ӘҘӘБИӘТЕ (10 с.)		

Ғәлимов Сәләм (1911-1939). Тормошо һәм ижады. «Шоңҡар» поэмаһы (1 с.)	Тема, поэманың идея йөкмәткеһе. Яңы кешенең ҡайтанан тыуыу темаһы. Төп геройҙар (Әхмәт, Гөлнур, яҙыусы, архитектор, капитан, Миңйән). Композицияның үҙенсәлеге һәм байлығы, тел үҙенсәлектәре, образлылыҡ.	Поэманы тасуири уҡыу; класташтарҙың тасуири уҡыуын телдән баһалау, актёрҙарҙың уҡыуы; таныш булмаған һүҙҙәрҙе эҙләү, һүҙлектәр һәм белешмә әҙәбиәт ярҙамында уларҙың әһәмиәтен билдәләү; поэманың сюжетын һөйләү; һорауҙарға телдән һәм яҙма яуаптар; коллектив диалогта ҡатнашыу; поэма геройҙарының ҡылыҡтарына әхлаҡи баһа биреү; геройҙарға характеристика биреү.
Баязит Бикбай (1909-1968). Тормошо һәм ижады. «Ер» поэмаһы, «Ҡаһым түрә» драмаһы (3 с.).	«Ер» поэмаһы – халыҡтарҙың азатлыҡ өсөн күп быуатлыҡ көрәше. Халыҡ һәм ер образын һүрәтләү. Лирик герой образы. Поэманың художество үҙенсәлектәре. «Ҡаһым түрә» драмаһы. Башҡорттарҙың 1812 йылғы Ватан һуғышында ҡатнашыуы. Драманың идея йөкмәткеһе. Рус һәм башҡорт халыҡтары араһында дуҫлыҡ. Халыҡ образы. Драманың төп конфликты. Композицион үҙенсәлектәр. Фольклор жанрҙары һәм элементтары функциялары.	Интернет ресурстарын һәм белешмә әҙәбиәтен файҙаланып, яҙыусы тураһында мәғлүмәттәр эҙләү; яҙыусы тураһында сығыш әҙерләү һәм уның тураһында телдән һөйләү; поэманы тасуири уҡыу, драманы ролдәргә бүлеп уҡыу; һорауҙарға телдән яуап биреү (шул иҫәптән һылтанмаларҙы файҙаланып); коллектив диалогта ҡатнашыу; әҫәрҙәргә һорауҙар төҙөү; геройҙарға ҡылыҡһырлама биреү; авторлыҡ позицияһын сағылдырыуҙың төрлө формаларын анализлау; әҙәбиәт ғилеме терминдары һүҙлеге менән эшләү; проблемалы һорауға телдән һәм яҙма яуап төҙөү.
Зәйнәб Биишева. Тормошо һәм ижады. «Һөнәрсе менән Өйрәнсек» хикәйәһе (2 с.).	Хикәйәнең төп геройҙары. Оҫта һәм өйрәнсек, бер ауылда үҫкән һәм йәшәгән ике күрше. Һөнәрсе һәм Өйрәнсеккә характеристика бирергә. Алдаҡтың асылыуы. Яҡшылыҡтың яуызлыҡты еңеүе.	Әҫәрҙе уҡыу; әҫәрҙең сюжетын, уның тематикаһын, проблематикаһын, идея-эмоциональ йөкмәткеһен тикшереү; геройҙарҙы әхлаҡи яҡтан баһалау; персонаждарҙы сағыштырыу һәм уларҙың сағыштырма характеристикаһы планын төҙөү; геройҙарға яҙма сағыштырма характеристика төҙөү; сюжет элементтарын асыҡлау; һылтанмалы (цитатный) план төҙөү, дәреслектең бүлексәһе менән аналитик эш, уҡытыусының һорауҙарына яуап биреү; терминдар менән эш; замандаштың әхлаҡи тәртибе тураһында коллектив диалогта ҡатнашыу.
Мостай Кәрим. Тормошо һәм	Поэманың яҙылыу тарихы. Һуғышта яу	Шиғырҙарҙы, поэманы тасуири уҡыу; йөкмәткене

ижады. Лирика. «Үлмәҫбай» поэмаһы (1 с.)	һәм кеше һүрәтләнеше. Поэмалағы халыҡ геройы. Автор-хикәйәләүсе образы. Поэмалағы шиғри үҙенсәлектәр, поэманың интонация төрлөлөгө. Башҡорт халыҡ ижады менән бәйләнеше. Юмор. Бөйөк Ватан һуғышы йылдарында М.Кәрим ижады.	үҙләштереү, идеяны һәм теманы билдәләү; әҫәрҙәр буйынса һорауҙар төҙөү, һорауҙарға яуаптар төҙөү; Мостай Кәримдең тормошо һәм ижады тураһында яңы материал һайлау, алған яңы белемдәрҙе дөйөмләштереү; «Йәшәйһе бар» шиғырын һәм драманан өҙөктө яттан һөйләү; ««Үлмәҫбай» поэмаһында халыҡ юморы һәм сатираһы» тигән темаға ҡыҫҡа инша яҙыу.
Рәми Ғарипов. Шағирҙың биографияһы. «Урал йөрәге», «Аманат» шиғырҙары. «Уйҙарым» ҡобайыры (1 с.).	Туған тел матурлығын данлау, туған телгә ҡарата ихтирам тәрбиәләү. Тыуған ергә, тәбиғәткә һөйөү.	Шиғырҙарҙы тасуири уҡыу; әҫәрҙәрҙең йөкмәткеһен, тематикаһын, идея нигеҙен үҙләштереү; һорауҙарға яуаптар әҙерләү, аңлашылмаған һүҙҙәрҙе эҙләү һәм уларҙың мәғәнәһен аңлатыу; һәр шиғырҙың лирик геройын билдәләү һәм характерлау; тасуирлау сараларын һәм художество деталдәрен анализлау, әҫәрҙә уларҙың ролен аңлатыу; Рәми Ғариповтың тормошо һәм ижады тураһында яңы материал һайлау, яңы белемдәрҙе дөйөмләштереү.
Рауил Бикбаев, «Башҡортостан бында башлана», «Йүкәләрҙән һығылып бал тама» шиғырҙары (1 с.).	Тыуған ергә һөйөү, уның именлеге, тәбиғәтте һаҡлау, халыҡ яҙмышы өсөн борсолоу, кешеләр араһында дуҫлыҡ, тормошҡа аңлы мөнәсәбәт проблемалары.	Әҫәрҙәрҙе тасуири уҡыу, йөкмәткеһен үҙләштереү, идеяны һәм теманы, идея нигеҙен билдәләү; һорауҙы текст буйынса төҙөү, һорауҙарға яуаптар әҙерләү, аңлашылмаған һүҙҙәр эҙләү һәм уларҙың мәғәнәһен аңлатыу; һәр шиғырҙың лирик геройын билдәләү һәм характерлау; тасуирлау сараларын һәм художество деталдәрен анализлау, уларҙың әҫәрҙәге ролен аңлатыу.
Роберт Паль (1938). «Уралым» шиғыры. **Талха Ғиниәтуллин (1925-1919).** «Мәтрүшкә еҫе», «Әсә һәм бала» хикәйәләре (1 с.)	«Уралым» шиғыры. Уралдың матурлығын данлау. Кеше һәм тәбиғәт. Пейзажының үҙенсәлеге. Лирик геройҙың патриотик тойғолары. «Мәтрүшкә еҫе», «Әсә һәм бала» хикәйәләре. Әҫәрҙәрҙә эске донъя сафлығын, ябай кешеләрҙең күңел күркәмлеген һүрәтләү. Һуғыш, ауыл	Әҫәрҙәрҙе тасуири уҡыу; әҫәрҙең сюжетына, уның тематикаһына, проблематикаһына, идея-эмоциональ йөкмәткеһенә характеристика; геройҙарҙы әхлаҡи яҡтан баһалау; персонаждарҙы сағыштырыу һәм уларҙың сағыштырма характеристикалары планын төҙөү; дәреслектең бүлексәһе менән аналитик эш, уҡытыусы һорауҙарына яуаптар, терминдар менән эш итеү; Т. Ғиниәтуллиндың (А. Генатуллин) ижады

	кешеләренең ауыр тормошо, уларҙың үҙ-ара мөнәсәбәттәре темаһы.	тураһында коллектив диалог.
Үлмәҫбай поэмаһында М. Кәримдең сатирик оҫталығы» Проект, тикшеренеү эштәрен тәҡдим итеү. 3-сө тикшереү эше. (1 с.)	Проекттар, тикшеренеү эштәренең һөҙөмтәләре менән таныштырыу.	Тикшеренеү эштәре һөҙөмтәләрен класс алдында күрһәтеү; презентация маҡсатын иҫәпкә алып, сығыш форматын билдәләү, телдән һәм яҙма текстар төҙөү; эш планын үҙ аллы төҙөү, уны тормошҡа ашырыу барышында кәрәкле төҙәтмәләр индереү.
ХӘҘЕРГЕ БАШҠОРТ ӘҘӘБИӘТЕ (3 с.)		
Назар Нәжми. «Аҡшишмә», «Һинең ниндәй улыңмын мин» шиғырҙары (1 с.)	Башҡортостан образы һәм уның иҫтәлекле урындарын тасуирлау. Тыуған еребеҙ, тыуған ҡалаһыбыҙ һәм тыуған ауылыбыҙ образы. Тыуған ергә һөйөү тойғоһон һүрәтләү. Лирик герой образы.	Шиғырҙарҙы тасуири уҡыу, йөкмәткене анализлау; текстар буйынса һорауҙар төҙөү һәм уларға яуап биреү; лирик герой образына характеристика; Өфөгә арналған «Өфө – гүзәл баш ҡалам» йырын яттан һөйләү; шиғырҙарҙың тел һәм стилистик үҙенсәлектәрен билдәләү; Назар Нәжмиҙең тормошо һәм ижады тураһында яңы материал һайлау, яңы белемдәрҙе дөйөмләштереү.
Әмир Әминев. «Ҡытайгород» повесы (1 с.)	Ер мәсьәләһе. Менталитет, әхлаҡ, шәхес азатлығы-азатһыҙлығы, халыҡтың мәғлүмәтлелеге, ассимиляциялар, милли үҙенсәлекте, телде һәм мәҙәниәтте юғалтыу, Ватанды сит ил кешеләренә һатыу тураһында уйланыуҙар. Сатира. Антитеза алымы. Әҫәр сюжетын төҙөү үҙенсәлектәре.	Повесты уҡыу; идея-тематик йөкмәткене билдәләү; повеста күтәрелгән төп проблемаларҙы билдәләү; йөкмәтке буйынса һорауҙар төҙөү; һорауҙарҙы парҙар йәки төркөмдәр буйынса бүлеү; яуаптарҙы анализлау; Әмир Әминевтың ижады тураһында коллектив диалог.
Ринат Камал (1954). Авторҙың биографияһы һәм ижады тураһында төп мәғлүмәт. «Таня-Таңһылыу» романы (1 ч.)	Әҫәрҙең идея йөкмәткеһе. Төп тема. Туған телгә һөйөү, милләткә ихтирам тәрбиәләү. Әҫәрҙең жанр төҙөлөшө үҙенсәлектәре. Романдың төп образдары. Көнһылыу, Фәнисә, Петриҡка характеристика. Әҫәр геройының яҙмышы аша тотош халыҡтың яҙмышын сағылдырыу.	Әҫәрҙе тасуири уҡыу; идея-тематик йөкмәткеһен билдәләү; романдың йөкмәткеһе буйынса һорауҙар төҙөү; парҙар йәки төркөмдәр буйынса һорауҙар бүлеү; һорауҙарға яуаптар әҙерләү; яуаптарҙы анализлау; дәреслек бүлексәләре менән аналитик эш, уҡытыусының һорауҙарына яуаптар биреү; романдың көнүҙәк проблемалары тураһында коллектив диалог; образдарға сағыштырма планда ҡылыҡһырлама

		биреү; текст һылтанмаларын (цитаталарын) ҡулланып план төҙөү; Интернет селтәрендә яҙыусының ижады тураһында материал эҙләү.
«Беҙҙең яҡташтар Тыуған илде һаҡланылар» Проект, тикшеренеү эштәрен тәҡдим итеү. 4-се тикшереү эше. (1 с.)	Проекттар, тикшеренеү эштәренең һөҙөмтәләре менән таныштырыу.	Тикшеренеү эштәре һөҙөмтәләрен класс алдында күрһәтеү; презентация маҡсатын иҫәпкә алып, сығыш форматын билдәләү, телдән һәм яҙма текстар төҙөү; эш планын үҙ аллы төҙөү, уны тормошҡа ашырыу барышында кәрәкле төҙәтмәләр индереү.
Резерв – 1 с.		

9-се класс – 34 сәғәт.

Дөйөм сәғәттәр һаны – 34, шуларҙың 8 сәғәте – тикшереү эштәренә / проект эштәре һөҙөмтәләрен күрһәтеүгә, 1 сәғәте – резервҡа бүленә.

Тематик блоктар, темалар	Төп йөкмәткеһе	Уҡыусылар эшмәкәрлегенең төп төрҙәренә характеристика
ХАЛЫҠТЫҢ АУЫҘ-ТЕЛ ИЖАДЫ (8 с.)		
Инеш. Нәфис әҙәбиәт – сәнғәт төрө (1 с.).	Нәфис әҙәбиәт – сәнғәт төрө. Художестволы әҙәбиәттең үҙенсәлеге. Сәнғәт төрҙәре менән сағыштырыу. Нәфис әҙәбиәттең күп планлылығы. Ике төп яғы: 1) уйлап сығарылған булыуы, «һүҙҙән тыш» ысынбарлыҡ образдары; 2) ғәмәлдә телмәр конструкциялары, һүҙ структуралары.	Уҡытыусы аңлатыуын тыңлау; иптәштәренең сығыштарын анализлау; дәреслек менән үҙ аллы эшләү; фәнни-популяр әҙәбиәт менән эшләү; йәмғиәт һәм дәүләт тормошонда, хәҙерге донъяла, кеше тормошонда тыуған әҙәбиәттең ролен билдәләү.
Башҡорт халыҡ ижады. Ҡарһүҙҙәр. Йола поэзияһы (1 с.).	Башҡорттарҙың ғаилә-көнкүреш йола мәҙәниәте – халыҡтың тарихи-генетик, рухи, иҡтисади-хоҡуҡи, идеологик тормошоноң мөһим бер өлөшө. Йола мәҙәниәтенең ғаилә-көнкүреш һәм тәбиғәт миҙгеле (календарь)	Фольклор әҫәрҙәрен тасуири уҡыу, уларға аңлатма биреү; уҡыу процесында уҡығандарға ҡарата шәхси мөнәсәбәтте белдереү; телдән хәбәр итеү, уҡыған текст буйынса һорауҙарға яуап биреү; ижади эш башҡарыу, үҙ фекереңде дәлилләп әйтеү; дәреслек

	йолаларына бүленеүе.	менән аналитик эш, уҡытыусы һорауҙарына яуап биреү, терминдар менән эшләү.
Эпос **«Урал батыр»** эпосы» (2 с.).	Шиғри үҙенсәлектәре һәм ритмикаһы. Тарихилығы, мифологик нигеҙе. Әхлаҡ проблемалары. Яҡшылыҡ менән яуызлыҡтың көрәше. Урал менән Шүлгәндең ике туғандың сағыштырма характеристикаһы. Баһадир образы тураһында халыҡ төшөнсәһе. Әкиәт деталдәренең роле. Илһөйәрлек һәм гуманистик мәғәнә. Эпостың мифологик нигеҙе. Халыҡ бәхете өсөн тәбиғәттең стихиялы көстәренә ҡаршы көрәш идеяһы. Кешенең үлемһеҙлеге һәм тәбиғәт темаһы. Халыҡ философияһы. Самрау батша һәм халыҡ йәмғиәт идеалдары булған. Фантастика һәм реализм элементтары. Урал батыр образы халыҡ идеалы булараҡ. «Урал батыр» эпосының донъя мәҙәниәтендә тотҡан урыны. *Әҙәбиәт теорияһы:* эпос.	Эпосты аңлатып уҡыу; иҫкергән һүҙҙәр һүҙлеген төҙөү; эпостың мифологик нигеҙен, төп идеяһын, кеше ҡиммәте һәм үлемһеҙлек идеяһын билдәләү һәм аңлау; халыҡ философияһын һәм педагогикаһын тәрән аңлауҙы һәм индереүҙе анализлау; Урал һәм Шүлгән образдарын сағыштырма характеристика; һөйләү, телдән хәбәр итеү; дәреслек бүлексәһе менән аналитик эш; эпостың донъя күләмендә урынын билдәләү.
«Иҙеүкәй менән Мораҙым» эпосы» (1 с.).	Башҡорт халҡының татар-монгол иҙеүенән азат итеү өсөн көрәшен сағылдырыу. Төп герой Иҙеүкәй образы, унда халыҡтың ғәҙел хаким тураһындағы хыялы кәүҙәләнеше. Эпостың шиғри үҙенсәлектәре. Батырлыҡты һәм фиҙаҡәрлекте данлау. Тыуған ерҙе азат итеү өсөн көрәш. Эпостың композицияһы. Тел һәм стиль.	Эпосты уҡыу; эпос тибын билдәләү; төп идеяны, ата менә ул мөнәсәбәтен, сюжет һәм композицияны билдәләү һәм аңлау; халыҡ философияһын һәм педагогикаһын үҙенә туплаған йырау образына,төп геройҙарға ҡылыҡһырлама биреү; Батырлыҡ традициялары өлгөләрен табыу; эпостыңтөрки фольклористикаһында тотҡан урындарын билдәләү.
Йырау һәм сәсәндәр ижады (2 с.).	Ауыҙ-тел әҙәбиәте – профессиональ һүҙ оҫталарының ижады. Уларҙың шиғри формала барлыҡҡа килеүе. Тәүге билдәләмәләрҙең барлыҡҡа килеүе – һынсы, баҡсы, йырау. Эпостарҙа, ҡобайырҙарҙа, йырау һәм сәсәндәр	Сәсәнлек ижадының үҙенсәлеген, унда фольклор традициялары һәм яҙма әҙәбиәт билдәләренең берләштереүен аңлау; әҫәрҙән өҙөктәр килтереү ярҙамында әҫәрҙәрҙең текстары буйынса һорауҙарға телдән яуап биреү;

	йырҙарында көнүҙәк темалар. Ауыҙ-тел әҙәбиәтендә төп темалар: алыш, көрәш. Был теманың өс йүнәлеше: батырҙарҙы, ҡаһарманлыҡты, хәрби башлыҡтарҙы данлау; дошмандарға мөрәжәғәт итеү – уларҙы фашлау һәм көлөү; халыҡҡа мөрәжәғәт итеү. Тыуған ерҙәрҙе баҫҡынсыларҙан һаҡлау. XIV–XVI быуаттағы йырауҙар ижады. Башҡорттар, ҡаҙаҡтар, ҡарағалпаҡтар һәм Нуғай халҡы өсөн Һабрау, Асан Ҡайғы, Ҡазтуған, Шалғыйыҙ йырауҙар ижады уртаҡ ҡаҙаныш булып иҫәпләнә. Төп проблемалар һәм идеялар. **Ҡаҙтуған, Һабрау, Асан Ҡайғы. Шалғыйыҙ**. Тормошо һәм ижады. Башҡорт әҙәбиәтенең Россия осоро. Сәсәндәр дәүере. Сәсән – башҡорт ауыҙ-тел һүҙе оҫтаһы. Профессиональ сәсәндәр-импровизаторҙар: Ерәнсә, Ҡобағош, Аҡмырҙа, Ҡарас, Байыҡ Айҙар, Мәхмүт, Буранбай, Ишмөхәмәт Мырҙаҡаев, Ғәбит Арғынбаев, Мөхәмәтша Буранғолов. Ауыҙ-тел әҙәбиәте авторҙарының әҫәрҙәрҙе яҙма рәүештә бәйән итеүгә күсеүе, импровизаторлыҡ сифаттарының юғалыуы, булған ҡоролоштоң идеологияһына буйһоноуы.	уҡығанға ҡаратаүҙ мөнәсәбәтеңде сағылдырыу; әҫәрҙәргә хас үҙенсәлектәре билдәләү; йырау һәм сәсәндәр йырҙары жанрына хас билдәләрҙе табыу; шиғри әҫәрҙе тәҡдим ителгән схема буйынса анализлау; белешмә әҙәбиәтен һәм Интернет ресурстарын ҡулланып,сәсәндәрҙең һәм йырауҙарҙың биографияһы тураһында өҫтәмә материал һайлау.
«Әҙәбиәтте үҫтереүҙә сәсәндәрҙең роле» Проект, тикшеренеү эштәрен тәҡдим итеү. 1-се тикшереү эше. (1 с.)	Проекттар, тикшеренеү эштәренең һөҙөмтәләре менән таныштырыу.	Тикшеренеү эштәре һөҙөмтәләрен класс алдында күрһәтеү; презентация маҡсатын иҫәпкә алып, сығыш форматын билдәләү, телдән һәм яҙма текстар төҙөү; эш планын үҙ аллы төҙөү, уны тормошҡа ашырыу барышында кәрәкле төҙәтмәләр индереү.
XI – XVIII БЫУАТ БАШҠОРТ ӘҘӘБИӘТЕ(8 с.)		
Ҡол Ғәли. «Йософ вә	Башҡорт әҙәбиәтендә ауыҙ-тел әҙәбиәтенең	Интернет ресурстарын һәм белешмә әҙәбиәтен

Зөләйха» («Киссаи Йософ»тан өҙөк). «Кысса-и Йософ» поэмаһының үҙенсәлектәре. Сюжеттың төҙөлөшө. **XVIII быуат әҙәбиәте. Әҙәби йүнәлештәр** (2 с.).	барлыҡҡа килеүе. Йырау һәм сәсәндәрҙең ижады үҫеше. Дастандарҙың идея-тематик йөкмәткеһе. Шиғриәттең аноним ҡульяҙмаһы.	файҙаланып, яҙыусы тураһында мәғлүмәттәр эҙләү; яҙыусы тураһында мәғлүмәт төҙөү һәм уның тураһында телдән һөйләү; поэманы тасуири уҡыу; һорауҙарға телдән яуап биреү (шул иҫәптән һылтанмаларҙы файҙаланып); коллектив диалогта ҡатнашыу; поэманың дини мотивын асыҡлау; әҫәргә һорауҙар төҙөү; геройҙарға ҡылыҡһырлама биреү; авторлыҡ позицияһын сағылдырыуҙың төрлө формаларын анализлау; әҙәбиәт ғилеме терминдары һүҙлеге менән эшләү; проблемалы һорауға телдән һәм яҙма яуап төҙөү.
Юрматы ырыуының шәжәрәһе. Үҫәргән ырыуы шәжәрәһе.Батыршаның хаты (1 с.)	XVI–XVIII быуаттарҙағы башҡорт эпик функциональ әҙәбиәтендә шәжәрәнең урыны. Юрматы, Үҫәргән, Ҡарағай-Ҡыпсаҡ, Ҡара-Табын, Әйле, Бөрйән, Тамъян, Әйле ырыуы шәжәрәләре. Документаль факттар. XVIII быуат уртаһында рус-башҡорт мөнәсәбәттәре үҫеше картинаһы. **Батыршаның хаты.** Батыршаның хатында XVIII быуат урталарында рус-башҡорт мөнәсәбәттәре үҫешен сағылдырған факттар тупланған.	Шәжәрә текстарына уҡыусыларҙың шәхси мөнәсәбәтен сағылдырыу; уҡылғандың жанр билдәләрен асыҡлау; аралашыуҙың төрлө осраҡтарында телмәрҙә мәҡәлдәр, әйтемдәр, ҡанатлы һүҙҙәрҙе ҡулланыу (өйрәнелгән сиктәрендә); текстҡа комментарий биреү; Батырша хаты миҫалында халыҡтарҙың дуҫтарса мөнәсәбәттәрен билдәләү; текстарҙа милли мәҙәниәттең мөһим һүҙҙәрен ҡулланыу йәһәтенәндокументаль факттарҙы асыҡлау (өйрәнелгән сиктәрендә); аңлатмалы һүҙлек, сит ил һүҙҙәре һүҙлеге, фразеологик һүҙлек, мәҡәлдәр һәм әйтемдәр һүҙлеге, ҡанатлы һүҙҙәр һәм әйтемдәр ҡулланыу.
Салауат Юлаев. Биография. С. Юлаевтың Крәҫтиәндәр һуғышындағы (1773 – 1775) роле һәм ҡатнашыуы. Поэтик ижады. «Яу», «Уҡ», «Зөләйха», «Тыуған илем», «Уралым», «Егеткә», «Тирмәмдә»,	Мөхәббәт һәм пейзаж лирикаһы. Героик лирика. Телдән һөйләп яҙылған импровизациялар: «Юлһыҙ ерҙән юлдар ярып...», «Йүрүҙән, һин беҙҙең тыуған йылғаһы...», «Сәстәреңдең толом сулпылары...», «Ағиҙелкәй аға ҡая аралап...», «Һауаларҙа осҡан, ай, яғылбай...» һ.б. Идея һәм йөкмәтке. Документаль-	Шиғырҙарҙы тасуири уҡыу; Салауат Юлаев шиғырҙарының йөкмәткеһен анализлау; «Уҡ», «Егеткә» шиғырҙарын яттан һөйләү; шиғырҙарҙың көнүҙәклеген билдәләү; Салауат Юлаевтың биографияһы һәм шиғырҙары тураһында материалдар йыйыу; халыҡ азатлығы өсөн Салауат Юлаевтың көрәше тураһында телдән яуап планын төҙөү, киңәйтелгән яуап әҙерләү; класташтарҙың яуабын

«Йырҙарҙан», «Салауат телмәре» шиғырҙары (2 с.)	публицистик хаттар (хаттар, бойороҡтар һ.б.). *Әҙәбиәт теорияһы:* тарихи шәхес һәм әҙәби герой, прототип, тарихи ваҡиға һәм художестволы әҫәр.	баһалау; «Салауат Юлаев– башҡорт әҙәбиәтенә нигеҙ һалыусыларҙың береһе» тигән темаға инша яҙыуәҫәренең яҙма әҫәрен төҙөү.
Т. Ялсығол әл-Башҡорди (1767–1838) (1 с.)	Биографияһы. Сәйәхәттәр. Мәҙәни һәм әҙәби эшмәкәрлеге. Башҡорт һәм төрки-монгол ырыуҙарының, болғар хандарының шәжәрәләрен һүрәтләгән «Тәуарихи Болгарийа» китабы.	Әҫәрҙәрҙең сюжеттарын, уларҙың тематикаһын, проблематикаһын һәм идея ниәтен тикшереү; геройҙарға характеристика биреү өсөн әҙәби әҫәрҙең тексынан өҙөктәр һайлап алыу; геройҙарҙы асыу сараларын билдәләү (баһа, портрет, пейзаж); авторлыҡ позицияһын асыҡлау һәм интерпретациялау; хикәйәләрҙе сағыштырыу, уларҙа дөйөм һәм үҙенсәлекле урынды асыҡлау; китаптың идея-эстетик ҡиммәтен асыҡлау.
Ғәбдрәхим Усман (1754-1834) (1 с.).	Ғәбдрәхим Усмандың (Утыҙ-Имәни) шиғриәте. Көнсығыш әҙәбиәте жанрҙарының өҫтөнлөгө: ғәзәл, хикмәт, мәрсиә, бәйет. Шағирҙың лингвистика, философия һәм теология буйынса фәнни хеҙмәттәре. «Ғәуариф эз-заман» («Замана уҡымышлылары»), «Әбъйәти төрки фи-фазиләти ғилем» («Ғилемдең өҫтөнлөгө тураһында төркисә бәйеттәр»), «Тәнзиһел әфкәр фи нәсихәтел-әхйәр» («Фекерҙе пакландырыр изге өгөттәр») исемле шиғырҙар шәлкеме.	Тасуири уҡыу һәм уҡыған буйынса әңгәмә ҡороу; план төҙөү, әҫәрҙең йөкмәткеһе буйынса һорауҙар әҙерләү; мөһим деталдәрҙе асыҡлау; теманы һәм идеяны билдәләү; Утыҙ-Имәни ижадының төп йүнәлешен билдәләй белеү.
«Минең ырыуым шәжәрәһе» Проект, тикшеренеү эштәрен тәҡдим итеү. 2-се тикшереү эше. (1 с.)	Проекттар, тикшеренеү эштәренең һөҙөмтәләре менән таныштырыу.	Тикшеренеү эштәре һөҙөмтәләрен класс алдында күрһәтеү; презентация маҡсатын иҫәпкә алып, сығыш форматын билдәләү, телдән һәм яҙма текстар төҙөү; эш планын үҙ аллы төҙөү, уны тормошҡа ашырыу барышында кәрәкле төҙәтмәләр индереү.
БАШКИРСКАЯ ЛИТЕРАТУРА XIX – НАЧАЛА XX вв. (12 с.)		
Әҙәби әҫәрҙәрҙә халыҡсан сюжеттар: «Ҡуҙыйкүрпәс менән Маянһылыу», «Алдар	Т.С. Беляевтың «Куз-Курпяч, башҡорт телендә бер ҡурайсы тарафынан яҙылған һәм 1809 йылғы Рифей тауҙары үҙәндәрендә Рәсәй	Халыҡ хикәйәтен (эпосын) уҡыу һәм өйрәнеү; уның тибын асыҡлау; төп идеяһын, сюжетын һәм композицияһын билдәләү һәм аңлау; төп

менән Зөһрә», «Бәхтиәрнәмә», «Буҙйегет». (1 с.)	теленә тәржемә ителгән башҡорт повесы» версияһы. XIX быуат башындағы башҡорт әҙәбиәте ҡомартҡыһы. Сюжеттың ҡаҙаҡ, алтай халыҡтары эпостары менән бәйләнеше. Конфликт. Романтик һәм реалистик тенденциялар.	геройҙарғаҡылыҡһырлама биреү; гипербола өлгөләрен табыу; эпостың төрки фольклористикаһындағы урындарын билдәләү; халыҡ ижады тарихи үҫтереүҙең йәмғиәт тарихы менән үҙ-ара бәйләнеш миҫалдарын табыу; Милли-мәҙәни компонент менән таныш булмаған һүҙҙәрҙең мәғәнәһен асыҡлау һәм аңлатыу; телмәрҙә уларҙы дөрөҫ ҡулланыу; милли үҙенсәлек, байлыҡ, туған тел тасуирлығы миҫалдарын табыу; дөйөм тел һәм нәфис метафораларҙың милли үҙенсәлеген анализлау; милли-мәҙәни компонент менән фразеологик әйләнештәрҙең мәғәнәһен аңлатыу; әҙәби әҫәрҙәрҙе ижад итеү тарихын анализлау һәм аңлатма биреү.
XIX быуат – XX быуат башы башҡорт әҙәбиәте (1 с.)	XIX быуаттың тәүге яртыһында әҙәбиәт. Яңы реалистик әҙәбиәт элементтары. Суфыйсылыҡ шиғриәте традициялары. XIX быуаттың икенсе яртыһында әҙәбиәт (1861 й. реформанан һуң). XIX быуаттың тәүге яртыһында Башҡортостанда һәм Рәсәйҙә ижтимағи тормош. Башҡорт йәмәғәтселегендә мәҙәни-әҙәби хәрәкәт. Башҡорт шиғриәтендә дини-мистик йүнәлештәр һәм уның вәкилдәре. Мәғрифәтселек идеяһының үҫеше. Мәғрифәтселек торошо һәм уның әҙәби процесҡа йоғонтоһо. Мәғрифәтселек әҙәбиәте вәкилдәре М. Аҡмулла, М. Өмөтбаев. Рус әҙәбиәтенең башҡорт мәҙәни-әҙәби тормошон йәнләндереүҙәге роле. А. Пушкин, Л. Толстой, А. Чехов кеүек рус авторҙары ижадында башҡорттарҙың тормош-көнкүреше. XIX быуаттың икенсе яртыһында мәҙәниәт. Башҡорт һәм рус мәҙәниәте, әҙәбиәте бәйләнеше. XIX быуаттың икенсе яртыһында	Башҡорт әҙәбиәтендә һәм Рәсәй халыҡтары әҙәбиәтендә «дөйөм» темаларҙы һәм төп проблемаларҙы асыҡлау; шағир-мәғрифәтселәрҙең ижады менән танышыу; башҡорт әҙәби фекерен үҫтереүҙә уларҙың ролен асыҡлау; әҫәрҙәрҙең темаһын һәм идеяларын билдәләү.

	башҡорт әҙәбиәтенең үҫеш тенденцияһы.	
Ғәли Соҡорой (1826-1889). (1 с.).	Биографияһы. Шағирҙың шәжәрәһе. Шиғри яҙмалары. «Тәуарихи Болғарийа» ҡульяҙмаһы. Шиғырҙары.	Халыҡтың ауыҙ-тел ижады мотивтары буйынса ижад ителгән әҫәрҙәрҙең билдәләрен табыу; теманы һәм идеяны асыҡлау, әҫәр геройҙарын һәм телен һүрәтләү.
Мифтахетдин Аҡмулла (1731-1895). Биографияһы. «Башҡорттарым, уҡыу кәрәк!», «Дуҫлыҡ», «Нәфсе», «Аттың ниһен маҡтайһың?», «Урыным – зиндан» шиғырҙары (2 с.).	Халыҡты мәғрифәтселеккә саҡырыу. Уның шиғриәтенең төп идеяһы һәм йөкмәткеһе. Халыҡ педагогикаһының сағылышы, социаль мотивтар. Шағирҙың сатираһы. Уның шиғырҙарының идея-эстетик йөкмәткеһе. Башҡорт әҙәбиәтендә Мифтахетдин Аҡмулланың ижадының тотҡан урыны.	Интернет ресурстарын һәм белешмә әҙәбиәтте файҙаланып,шағирхаҡында мәғлүмәттәр эҙләү; мәғрифәтсе шағиртураһында мәғлүмәт төҙөү һәм уның хаҡында телдән һөйләү; шиғырҙарҙы тасуири уҡыу, көнүҙәк проблемаларҙы аңлатыу; һүҙлек ярҙамында аңлашылмаған һүҙҙәрҙеңәһәмиәтенаңлатыу; әҫәрҙәрҙең төп идеяһын һәм темаһын асыҡлау; телдән һәм яҙма рәүештә һорауҙарға яуаптар төҙөү; «Башҡорттарым, уҡыу кәрәк!» шиғырын тасуири уҡыу, яттан һөйләү.
Мөхәмәтсәлим Өмөтбаев (1841-1907). Авторҙың биографияһы һәм ижтимағи эшмәкәрлеге. «Йомран иле», «Ҡайыш илә Йүкә», «Үткән заманда башҡорт ҡыҙҙарының элек оҙатылыуы» шиғырҙары. (2 с.)	Шиғырҙары тематикаһы. Шиғри оҫталығы. «Ҡайыш илә Йүкә» шиғырындағы этнографик традициялар сағылышы. Образдарҙың аллегорик әһәмиәте. М. Өмөтбаев – публицист һәм тәржемәсе.	Шиғырҙарҙы тасуири уҡыу, уларҙа күтәрелгән проблемаларҙы асыу; этнографик күҙлектән шиғырҙың мәғәнәһен билдәләү; һүҙлек ярҙамында аңлашылмаған һүҙҙәрҙең мәғәнәһен аңлатыу; әҫәрҙәрҙең төп идеяһын һәм темаһын асыҡлау; телдән һәм яҙма рәүештә һорауҙарға яуап биреү; белешмә әҙәбиәтен һәм Интернет ресурстарын файҙаланып автор хаҡында мәғлүмәттәр эҙләү, сығыш әҙерләү һәм уның тураһында телдән һөйләү.
Ризаитдин Фәхретдин (1859-1936). Мәғрифәтсе-педагог, тарихсы, тел һәм әҙәбиәт белгесе. «Сәлимә» повесы. Сәлимә һәм шәкерттәр образдары. Әҫәрҙең теле һәм стиле. Мәғрифәтселек идеяһының сағылышы. «Әсмә» повесы	Повесть сюжеты. Образдар системаһы. Төп идеяһы. Башҡорт әҙәбиәтендә Р. Фәхретдин ижадының әһәмиәте.	Әҫәрҙәрҙе тасуири уҡыу һәм йөкмәткеһен асыу; ҡатмарлы һүҙҙәр мәғәнәһен аңлау өсөн уларҙың уҡыу, һүҙлектәргә мөрәжәғәт итеү; яҙыусының биографияһы һәм ижады тураһында материал һайлау, өйрәнелгән әҫәрҙәрҙе ижад итеү тарихы тураһында хикәйә төҙөү; әҫәрҙәрҙең художество үҙенсәлектәрен, стилен һәм телен анализлау.

(2 с.).		
Сафуан Якшығолов (1871-1931) (1 с.)	Тормошо һәм ижады. «Дим буйында яҙғы таң», «Башҡорт хәлдәре», «Дим буйы» шиғырҙар йыйынтығы. Шағирҙың башҡорттарҙың хәле тураһында уйланыуҙары, ер, мәҙәниәт мәсьәләләре. Шағирҙың мәғрифәтселек ҡараштары. Хитап жанры традициялары. *Әҙәбиәт теорияһы:* хитап.	Алдан әҙерләнгән уҡыусыларҙың дәрес темаһы буйынса хикәйәһен тыңлау (авторҙың биографияһы һәм ижады, шағирҙың башҡорттарҙың хәле, ер һәм аң-белем таратыу проблемалары тураһында уйланыуҙары, шағирҙың халыҡтың битарафлығы һәм наҙанлығы тураһында борсолоуы); Әҫәрҙәрҙе тасуири уҡыу һәм йөкмәткеһен үҙләштереү; китаптағы һорауҙарға яуаптар; уҡыған әҙәби әҫәрҙең йөкмәткеһе буйынса һорауҙарҙы үҙ аллы ҡуйыу; әҙәби әҫәр геройының телдән портретын төҙөргә мөмкин булған һүҙҙәрҙе һәм әйтемдәрҙе табыу һәм уҡыу; нәфис әҫәр (текст оҡшашлығы буйынса) нигеҙендә үҙ тексыңды яҙыу.
Фәткелкадир Сөләймәнов (А. Инан) (1889-1976) (1 с.)	Биографияһы. Башҡорт хәрәкәтендә ҡатнашыуы. Ижадында башҡорттар темаһы сағылышы. «Башҡорт моңо» шиғыры. Туған халҡыбыҙҙың ауыр яҙмышы тураһында уйланыуҙары. «Башҡорт йәйләүендә» хикәйәһе. XX быуат башындағы башҡорттарҙың тарихы һәм тормошо хаҡында хикәйәләр: «Ил өсөн», «Ҡасҡын», «Үләт». Фольклор мотивтары. Романтик элементтар. «Тимербай ҡурайсы» хикәйәһе. Тимербайҙың фажиғәле яҙмышы. Пессимистик кәйефтәрҙең сәбәбе. «Салауат батыр» драмаһы. Азатлыҡ идеяһы. Салауат Юлаев хаҡында тәүге әҙәби әҫәр, уның башҡорт әҙәбиәтендәге әһәмиәте.	Авторҙың Октябрь ваҡиғаларына тиклемге һәм унан һуңғы тормош юлы, уның ижтимағи һәм фәнни эшмәкәрлеген ентекле яҡтыртҡандиафильмға сценарий төҙөү; авторҙың әҫәрен тасуирлап уҡыу, күтәрелгән һорауҙарҙы, проблемаларҙы асыу; персонаждарҙы элек уҡылған текст персонаждары менән сағыштырыу; этнографик күҙлектән шиғырҙың әһәмиәтен билдәләү; авторҙың бер уҡыған әҙәби әҫәре тураһында баһалама төҙөү.
«Башҡорт әҙәбиәтендә Аҡмулланың роле» Проект, тикшеренеү эштәрен тәҡдим итеү. 3-сө тикшереү эше.	Проекттар, тикшеренеү эштәренең һөҙөмтәләре менән таныштырыу.	Тикшеренеү эштәре һөҙөмтәләрен класс алдында күрһәтеү; презентация маҡсатын иҫәпкә алып, сығыш форматын билдәләү, телдән һәм яҙма текстар төҙөү; эш планын үҙ аллы төҙөү, уны тормошҡа ашырыу барышында кәрәкле төҙәтмәләр индереү.

(1 с.)		
XX БЫУАТ БАШЫ БАШҠОРТ ӘҘӘБИӘТЕ. БАШҠОРТ СОВЕТ ӘҘӘБИӘТЕ (4 с.)		
Мәжит Ғафури (2 с.)	«Себер тимер юлы йәки Милләттең хәле», «1906 йылдан 1907 йылға васыят», «1907 йылдың яуабы», «Бөтһөн һуғыш», Икмәк», «Ант», «Аждаһа», «Бир ҡулыңды» шиғырҙарында һәм «Шағирҙың алтын приискаһында», «Фәкирлектә үткән тереклек» повестарында мәғрифәтселек идеялары. Ҡалалағы һәм ауылдағы фәкир тормошто реаль һүрәтләү. «Ярлылар, йәки Өйҙәш ҡатын» хикәйәһе. Социаль тигеҙһеҙлекте, буржуаз йәмғиәттең әхлаҡи йөҙөн асыу. Проза әҫәрҙәре: «Ҡара йөҙҙәр», «Тормош баҫҡыстары». Уҙған тормошто идеологик көрәш позицияһынан һүрәтләү. «Шағирҙың алтын приискыларында» повесы. Әҫәрҙең автобиографик характеры. Эшселәрҙең ауыр тормошоноң сағылыш табыуы. Образдар системаһы. Зиннәт, Мәжит, Фәйзулла, Шакир, Лотфулла кеүек шәкерттәрҙең белемгә ынтылышы. Приискылары хужалары Закир һәм Шакир Рәмиевтарҙың тупаҫлығы. Композицион үҙенсәлек, повесть сюжеты, контртраст алымының уңышлы ҡулланылышы. Телдең байлығы һәм автор стиле саралары.	Быуат башында яҙылған тәүге хикәйәләрен повестары менән сағыштырыу; әҫәрҙәрҙең идея ниәтенһәм проблематикаһын билдәләү, геройҙарғаҡылыҡһырлама биреү, йөкмәткеһенә үҙ ҡарашыңды белдереү, әҫәр тураһында телдән хикәйә төҙөү; повестың театраль сәхнәләштерелгән (видеояҙмала) вариантын ҡарауһәм режиссерҙарҙың позицияһын аңлау, актерҙарҙың уйнауын баһалау; башҡортса фекерләү повестарында дөйөм темаларҙы асыҡлау; повестарҙа дөйөм темаларҙы асыҡлау; «Башҡорт әҙәби фекерен үҫтереүҙә М. Ғафуриҙың роле» темаһы буйынса фекер алышыу өсөн һорауҙар әҙерләү.
Шәйехзада Бабич (2 с.).	«Халҡым өсөн!», «Кем өсөн», «Бер минут», «Көрәшеп үткәр ғүмереңде», «Көтәм», «Йәшәһен эшселәр!», «Ҡурайҡайға», «Башҡортостан», «Салауат батыр», «Көтмәҫтән», «Яҙғы йыр», «Башҡорт халҡына көйлө хитап», «Беҙ» шиғырҙары. Бабич – романтик. «Бер минут», «Әйҙә, милләт!»,	Текстан өҙөктәр килтереп, әҫәрҙең тексы буйынса телдән һорауҙарға яуап биреү; уҡылғанға ҡарата уҡыусыларҙың шәхси мөнәсәбәтен белдереү; әҫәрҙең ритмик үҙенсәлектәрен тасуирлау; шиғыр һәм поэма жанрына хас билдәләр билдәләү; шиғри әҫәрҙе тәҡдим ителгән схема буйынса анализлау; белешмә әҙәбиәтен һәм Интернет ресурстарын файҙаланып,

	«Көрәшеп үткәр ғүмереңде» шиғырҙарының төп идеяһы. Бабич – сатирик. «Ҡандала» балладаһы. «Ғазазил» поэмаһы, «Китабеннас» эпиграммаһы. Идея йөкмәткеһе һәм художество формаһы. Бабич – шиғыр оҫтаһы. Шиғриәттең үҙенсәлектәре: халыҡсанлыҡ, ябайлыҡ, шиғыр төҙөлөшөнөң еңеллеге. Ш. Бабичтың башҡорт әҙәбиәтендәге урыны.	шағирҙың биографияһы тураһында өҫтәмә материал һайлау.
«Мөхәммәтсәлим Өмөтбаев – танылған мәғрифәтсе» Проект, тикшеренеү эштәрен тәҡдим итеү. 4-се тикшереү эше. (1 с.)	Проекттар, тикшеренеү эштәренең һөҙөмтәләре менән таныштырыу.	Тикшеренеү эштәре һөҙөмтәләрен класс алдында күрһәтеү; презентация маҡсатын иҫәпкә алып, сығыш форматын билдәләү, телдән һәм яҙма текстар төҙөү; эш планын үҙ аллы төҙөү, уны тормошҡа ашырыу барышында кәрәкле төҙәтмәләр индереү.
Резерв – 2 с.		

Описание учебно-методическое и материально-техническое обеспечение

Учебно-методическое обеспечение для учителя

1.Башҡорт теле һәм әҙәбиәте;уҡытыу рус телендә алып барылған дөйөм белем биреү ойошмаларының 5-се

класы өсөн туған (башҡорт) телен һәм әҙәбиәтен өйрәнеү өсөн дәреслек. В.И.Хажин,Ә.Х.Вилданов ,Ф.Ә. Аҡҡужина ,М.И.Ҡарабаев.- Өфө:Китап,2020

2. Башҡорт теле һәм әҙәбиәте;уҡытыу рус телендә алып барылған дөйөм белем биреү ойошмаларының 6-сы класы өсөн туған (башҡорт) телен һәм әҙәбиәтен өйрәнеү өсөн дәреслек. В.И.Хажин,Ә.Х.Вилданов ,Ф.Ә. Аҡҡужина ,М.И.Ҡарабаев.- Өфө: Китап,2020

3 Башҡорт теле һәм әҙәбиәте;уҡытыу рус телендә алып барылған дөйөм белем биреү ойошмаларының 7-се класы өсөн туған (башҡорт) телен һәм әҙәбиәтен өйрәнеү өсөн дәреслек. В.И.Хажин,Ә.Х.Вилданов ,Ф.Ә. Аҡҡужина ,М.И.Ҡарабаев.- Өфө: Китап,2020

4. Башҡорт теле һәм әҙәбиәте;уҡытыу рус телендә алып барылған дөйөм белем биреү ойошмаларының 8-се класы өсөн туған (башҡорт) телен һәм әҙәбиәтен өйрәнеү өсөн дәреслек. В.И.Хажин,Ә.Х.Вилданов ,Ф.Ә. Аҡҡужина ,М.И.Ҡарабаев.- Өфө: Китап,2020

5.Башҡорт теле һәм әҙәбиәте;уҡытыу рус телендә алып барылған дөйөм белем биреү ойошмаларының 9-сы класы өсөн туған (башҡорт) телен һәм әҙәбиәтен өйрәнеү өсөн дәреслек.В.И.Хажин,Ә.Х.Вилданов ,Ф.Ә. Аҡҡужина ,М.И.Ҡарабаев.- Өфө: Китап,2020.

6.В.И.Хажин,Ф.Ә.Аҡҡужина “ Башҡорт теле һәм әҙәбиәте” дәреслегенә методик ҡулланма. 5-9-сы кластарында туған (башҡорт) телен һәм әҙәбиәтен өйрәнеү өсөн.

7.Башҡорт теленән диктанттар йыйынтығы.5-11класстар өсөн.Т.Я.Бикбаева,Т.Ы.Ҡунафина,Өфө-2008

Учебно-методическое обеспечение для учащихся

1.Башҡорт теле һәм әҙәбиәте;уҡытыу рус телендә алып барылған дөйөм белем биреү ойошмаларының 5-се

класы өсөн туған (башҡорт) телен һәм әҙәбиәтен өйрәнеү өсөн дәреслек. В.И.Хажин,Ә.Х.Вилданов ,Ф.Ә. Аҡкужина ,М.И.Ҡарабаев.- Өфө:Китап,2020

2. Башҡорт теле һәм әҙәбиәте;уҡытыу рус телендә алып барылған дөйөм белем биреү ойошмаларының 6-сы класы өсөн туған (башҡорт) телен һәм әҙәбиәтен өйрәнеү өсөн дәреслек. В.И.Хажин,Ә.Х.Вилданов ,Ф.Ә. Аҡкужина ,М.И.Ҡарабаев.- Өфө: Китап,2020

3 Башҡорт теле һәм әҙәбиәте;уҡытыу рус телендә алып барылған дөйөм белем биреү ойошмаларының 7-се класы өсөн туған (башҡорт) телен һәм әҙәбиәтен өйрәнеү өсөн дәреслек. В.И.Хажин,Ә.Х.Вилданов ,Ф.Ә. Аҡкужина ,М.И.Ҡарабаев.- Өфө: Китап,2020

4. Башҡорт теле һәм әҙәбиәте;уҡытыу рус телендә алып барылған дөйөм белем биреү ойошмаларының 8-се класы өсөн туған (башҡорт) телен һәм әҙәбиәтен өйрәнеү өсөн дәреслек. В.И.Хажин,Ә.Х.Вилданов ,Ф.Ә. Аҡкужина ,М.И.Ҡарабаев.- Өфө: Китап,2020

5.Башҡорт теле һәм әҙәбиәте;уҡытыу рус телендә алып барылған дөйөм белем биреү ойошмаларының 9-сы класы өсөн туған (башҡорт) телен һәм әҙәбиәтен өйрәнеү өсөн дәреслек.В.И.Хажин,Ә.Х.Вилданов ,Ф.Ә. Аҡкужина ,М.И.Ҡарабаев.- Өфө: Китап,2020.

Активно используются электронные образовательные ресурсы: диски, он-лайн словарь, образовательные сайты:

Всероссийский интернет-педсовет: образование, учитель, школа

http://pedsovet.org Авторская методика обучения

http://www.metodika.ru Академия повышения квалификации работников образования (АПКиППРО)

http://www apkpro.ru Интел «Обучение для будущего»

http://www.iteach.ru Информатика и ИКТ в школе. Компьютер на уроках

http://www.klyaksa.net Информационно-методический сайт для учителей и школьников http://www moyashkola.net Конференция-выставка «Информационные технологии в образовании» (ИТО)

Открытый класс. Социальная сеть педагогов. Сетевые профессиональные сообщества

http://www.mirbibigona.ru Сеть творческих учителей

http://www.kolobok.ru Мультимедийные сказки

http://www.juja.ru Книги и дети

http://www.bibliogid.ru Литературный журнал для детей и взрослых

Энциклопедический портал. Все для семьи, школьника, абитуриента

https://region.bspu/ он-лайн башкирский язык, БГПУ

https://www.bashkortostan.ru/(Информационный портал Республики Башкортостан)

http: tv-rb.ru/ (проекты Тамыра, телевизионные передачи)

http: huzlck.bashqort.com/ (русско-башкирский онлайн словарь)

http: www.kitap-ufa.ru (Башкирское издательство «Китап» имени Зайнаб Биишевой)

http: ebook.bashnl.ru (Культурный мир Башкортостана)

http: ebook.bashnl.ru (Национальная электронная библиотека РБ)

http: www.bashenc.ru (Башкирская энциклопедия)

http: leph.bashedu.ru/publications/samouchitel.pdf (Самоучитель башкирского языка)

www.hobobo.ru/catalog(Башкирские сказки)

http:allmuz.org/melody (Бейеү көйҙәре , йырҙары)